

ВОЛКОВ О.Г.

ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Практикум

Мелітополь, 2014

УДК 330.1.000.141(07)
ББК 87(075)
В67

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 5 від 20.11.2014)

Рецензенти:

Л.Д. Кривега – доктор філософських наук, професор
Л. М. Сіднєв – доктор філософських наук, професор

Волков О.Г.

В67 **Філософія бізнесу:** Практикум \ О.Г. Волков. –
Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького,
2014. –271 с.

ISBN 978-617-7055-72-2

У навчальному посібнику пропонується підхід до філософії, який допоможе в осмисленні процесу відношень у бізнесі. Автор намагається ознайомити студентів із різними напрямками філософської думки. Знайомі з загального курсу філософії ідеї та концепції розглядаються в аспекті практичної дії у сучасному суспільстві. Основна мета полягає у задоволенні потреби суспільства у філософії як мудрості людства. Посібник розрахований на студентів вищих навчальних закладів за фахами „економіка”, „менеджмент”, а також для широкого кола читачів.

ISBN 978-617-7055-72-2

УДК 330.1.000.141(07)
ББК 87(075)
© Волков О.Г., 2014

ЗМІСТ

Вступ	6
1. ЛЮДИНА У СВІТІ БІЗНЕСУ	12
1.1.1. Дух капіталізму в розумінні М. Вебера.....	12
1.1.2. Прагматизм як філософська підстава діловитості	15
1.1.3. Турбота про себе як джерело активності	18
1.2.1. Людина в аспекті „як повинно бути”	20
1.2.2. Визначення індивідуальності	21
1.2.3. Особистість і маса	23
1.3.1. Людина споглядаючи.....	25
1.3.2. Повчання творцям.....	27
1.3.3. Відношення мислення і дії.....	29
1.3.4. Абсурдний розум	30
1.3.5. Сутність бізнесу	32
Висновки.....	35
Фрагменти першоджерел	37
Питання для обговорення.....	44
Рекомендована література.....	44
2. БІЗНЕС І ТЕХНІКА	46
2.1. Визначення поняття „техніка”	46
2.1.1. Постіндустріальне суспільство	47
2.1.2. Інформаційне суспільство	51
2.1.3. Концепція трьох технологічних хвиль	53
2.2.1. Недосконалість сучасної науки та її незамінність	57
2.2.2. Дух винахідництва	59
Висновки.....	62
Фрагменти першоджерел	63
Питання для обговорення.....	68
Рекомендована література.....	69
3. ДЕРЖАВА, ПОЛІТИКА І БІЗНЕС.....	71
3.1.1. Призначення держави	71
3.1.2. Основна функція держави – захист власності	74
3.1.3. Мета держави – всезагальний інтерес	77
3.1.4. Проблема узгодження інтересів особистості й суспільства	79

3.2.1. Недоліки демократії.....	81
3.2.2. Портрет політика	81
3.2.3. Бюрократіада.....	83
Висновки.....	85
Фрагменти першоджерел	86
Питання для обговорення.....	90
Рекомендована література.....	90
4. МИСТЕЦТВО УПРАВЛЯТИ.....	92
4.1.1. Воля до влади й безґрунтовність.....	92
4.1.2. Властивості лідера	94
4.1.3. Звернення до іншого	96
4.2.1. Стилi управління: партнерський і авторитарний.....	97
4.2.2. Сценарій оптимізації	100
4.2.3. Сценарії управління у великому бізнесі	104
Висновки.....	105
Фрагменти першоджерел	106
Питання для обговорення.....	115
Рекомендована література.....	116
5. МИСТЕЦТВО РЕАЛІЗОВУВАТИ	117
5.1.1. Річ у сфері реалізації.....	117
5.1.2. Комерція як різновид гри	119
5.1.3. Проблема застосування	123
5.1.4. Рефлексія комерсанта	125
5.2.1. Реклама як частина культури	127
5.2.2. Символ як емблема речі.....	130
Висновки.....	131
Фрагменти першоджерел	132
Питання для обговорення.....	137
Рекомендована література.....	138
6. СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОСТІ.....	139
6.1.1. Виникнення власності	139
6.1.2. Гіпотеза накопичення у марксизмі.....	141
6.1.3. Ставлення до речі.....	143
6.2.1. Володіти й бути.....	148
6.2.2. Служіння й милосердя.....	151
6.2.3. Співвідношення багатства та бідності в суспільстві.....	153

6.2.4. Соціальна захищеність.....	155
Висновки.....	158
Фрагменти першоджерел	159
Питання для обговорення.....	167
Рекомендована література.....	168
7. ФЕНОМЕН УСПІХУ	170
7.1.1. Персоналістична модель успіху	170
7.1.2. Межі компетентності.....	174
7.1.3. Успіх через агресію.....	176
7.1.4. Успіх як сенс життя	178
7.2.1. Досконалий праксис.....	182
7.2.2. Я і господарство	183
7.2.3. Успіх як єдність необхідності й достатності	186
Висновки.....	189
Фрагменти першоджерел	190
Питання для обговорення.....	200
Рекомендована література.....	201
8. НАБЛИЖЕННЯ ДО ДОСКОНАЛОСТІ	202
8.1.1. Значення творчості.....	202
8.1.2. Досконалість відносин.....	205
8.1.3. Заперечення недосконалості.....	207
8.1.4. Протистояння злу.....	209
8.2.1. Зцілююче кохання.....	211
8.2.2. Любов і жертва егоїзму.....	212
8.2.3. Любов – дар і любов – потреба.....	214
8.3.1. Необхідність мистецтва.....	218
8.3.2. Наближення до краси.....	220
Висновки.....	222
Фрагменти першоджерел	223
Питання для обговорення.....	233
Рекомендована література.....	233
ВИСНОВКИ	234
СЛОВНИК ПЕРСОНАЛІЙ	245
СЛОВНИК ФІЛОСОФСЬКИХ ПОНЯТЬ	261

ВСТУП

Філософія – це любов до мудрості. Любов – це нескінченна прихильність до того, що визнається тільки безумовно позитивним. І таким позитивним є мудрість. Що ж таке мудрість? Це уміння діяти згідно з розумом, тобто раціонально організовувати своє існування. Тому не слід протиставляти мудрість і розум, оскільки розум – це інструмент мудрості, а мудрість – спосіб його використання в практиці існування.

Призначення розуму полягає у встановленні сенсу існування. Тим самим філософія фактично є джерелом існування, оскільки її предметом є сенси соціального існування. Соціальна філософія не скільки наука, скільки безпосередність установа соціального значення в реальності. Предмет соціальної філософії – мудрість як вияв розуму в існуванні. Кожний має свою філософію як сукупність значень, які він здійснює в реальності. Ця філософія визначає його вчинки, справи і ставлення до інших. Така філософія є індивідуальною за способом свого здійснення.

Здійснення філософії припускає заданість сенсів, які визначають спосіб існування. Філософія – це завжди мислена дія, виникнення установки, інтенції, які конституують виникнення праксису, безпосередньої практичної дії.

Деякі сенси існування стають надбанням не тільки самого індивіда, але й усього людства. До таких належать філософія Г. Гегеля та І. Канта, Сократа і М. Гайдеггера тощо. Кожна з філософських систем, що належить до академічних, присвячена певній сукупності питань і проблем. Під впливом великих мислителів індивідуальні сенси зливаються як струмочки в широкі й повноводі річки, і далі, у величезні моря й океани філософської думки. Академічна філософія має своїми учнями все людство.

Персональна філософія визначає фактично будь-яку дію і будь-який вчинок. Злочинець також має свою філософію, яка виправдовує його жорстокість. Як приклад, можна звернутися

до книги Достоевського «Злочин і покарання», де можна побачити мотиви виправдовування злочину.

Кожна соціальна ситуація також має свою філософію. Певний історичний час характеризується пануванням певної філософії. Про таку філософію можна стверджувати, що вона перетворилася на основу соціального існування.

Історія людства передбачає зміну сенсів існування. Їх зміст втілюється в тих соціальних рішеннях, які приймаються в конкретній ситуації. Тому філософія існування постійно змінюється від покоління до покоління. Кожне нове покоління приносить із собою нові сенси існування. Крім того, одночасно існує не один сенс, а декілька, часто полярних, але доповнюючих один одного.

Філософія може ґрунтуватися на релігійних уявленнях, оскільки вона є виявлення світогляду. Більше того, можна сказати, що будь-яка релігія за способом свого здійснення є фактично філософією існування. Але в водночас, як показало ХХ століття, філософія існування може бути винесена зі сфери релігії.

Не можна двічі увійти в одну й ту ж саму річку, так і неможливо двічі пережити філософію існування. Змінюються часи, вдачі, стиль життя, і одночасно змінюються філософія існування.

Від того, яка філософія отримала розповсюдження в суспільстві зараз, залежить існування кожного індивіда. Філософія прагматизму вимагає досягнення успіху – і в суспільстві починають панувати ділові люди, які визначають пануючий стиль існування. Філософія комунізму орієнтована на рівний розподіл – і всі соціальні події пов'язані з досягненням ідеалу рівного розподілу.

Існування суспільства також залежить від того, яка філософія виявляється найбільш дієвою.

Деякі філософії мають буденне походження і по суті є обивательськими. Їх виклад важко знайти в академічних виданнях. А тим часом їх зміст переживається кожним з нас безпосередньо. Такою філософією слід вважати філософію

споживання. Її суть елементарна: треба забезпечити споживання, а для цього потрібно якомога більше забрати у тих, хто впроваджує матеріальні блага. Філософія споживання убивча для кожного, оскільки її рефлексія звернута на первинність мети по відношенню до засобів. Вона виправдовує будь-яке соціальне насильство.

Філософія бізнесу своїм предметом має реалізацію індивіда у справі. Вона виходить з того, що існування є не тільки буттям для себе або буттям для іншого. Водночас воно є існування у справі і для справи. Тому існування – це участь у бізнесі. Бути в бізнесі – означає що-небудь робити, чим-небудь займатися. Але справа, яка робиться, не виконується тільки заради самого себе, вона робиться для того, щоб існувати, тобто для життя. Певне заняття повинне стати джерелом наживи, і лише тоді воно стає бізнесом.

Основне коло питань, які розглядає філософія бізнесу, пов'язане з особливостями ведення справи. Серед них такі питання: як вести справу і як відноситися до власності, що таке виробництво і реалізація, у чому полягають цілі будь-якої справи, що таке накопичення і в чому його призначення тощо. Точніше буде позначити філософію бізнесу як філософію праксису, оскільки вона розглядає питання ведення справи. Філософія праксису – це обговорення того, як виконується справа і що потрібно зробити, щоб вона була успішною. Бізнес – ця всяка справа, яка починається з організації, потім йде її виконання, що має певні форми, результати, цілі та призначення тощо.

Основне питання філософії бізнесу: в яких умовах і за яких передумов бізнес зможе стати сенсом існування, інакше, які сенси існування можуть стати підставою для ведення бізнесу. Щодо своєрідності сенсів існування бізнес може бути розмежований на „білий” і „чорний”. „Білий” бізнес пов'язаний з реалізацією позитивних сенсів існування, творіння заради добра й загального блага. „Чорний” бізнес, навпаки, побудований на негативних виявах людської натури, таких як

пригноблення іншого, нестримне прагнення до насолоди, заперечення всяких етичних меж.

Е. Фромм у своїй книзі «Мати або бути» протиставляє володіння й існування. Володіння чим-небудь він розглядає як безперервну відмову від самого себе в ім'я речі. У володінні річ цілком заволодіває людиною, і вона повністю забуває своє призначення, тим самим зраджує саму себе. Бути, навпаки, означає те, що людина повністю присвячує своє життя реалізації самої себе. Власне, свобода людини можлива тільки тоді, коли своє існування людина розглядає як буття.

Не заперечуючи безумовну правоту цього твердження Е. Фромма, слід зазначити, що в рамках філософії бізнесу спочатку наголошується єдність буття і володіння. Буття неможливе без володіння чим-небудь. По-перше, це володіння самим собою в тілесності. По-друге, буття неможливе без володіння річчю, оскільки сама людина є споживачем речей. По-третє, буття людини полягає в зміні того, чим вона володіє. Буття людини повинне мати відношення до того, що знаходиться поза нею. І саме в навколишньому людина може проявити себе.

Призначення будь-якої справи й речі як її продукту – це турбота про своє існування. Власне зміст буття у створенні благ для себе і для інших. Поза турбот про себе та інших буття неможливе, оскільки воно стає чистою потенцією. Тому філософія бізнесу це не тільки філософія справи, але й філософія існування. Тобто, філософія бізнесу по суті екзистенціальна філософія. Питання існування в ній розглядаються в тісному зв'язку зі здійсненням справи.

Філософія бізнесу припускає розподіл індивідів на ініціативних, завжди готових зробити що-небудь, на тих, хто не боїться взяти на себе відповідальність і виправдати її, і на тих, хто притягується для виконання певної справи. Вони не так активні, не можуть передбачити всі можливі варіанти, не володіють необхідними особистими якостями для самостійного ведення справи. Між цими двома типами людей немає чітких меж. У значній мірі їх розмитість пояснюється тим, що

здібність до ведення справи повинна бути співставлення з рівнем професіоналізму. Чим вище рівень професіоналізму, тим більше шансів успішно вести справу, отже, стати бізнесменом. Якщо рівень професіоналізму достатньо високий, то можуть виявитися такі якості, які в буденному житті ніяк не виявляються.

Протилежність таких типів людей ніяк не означає, що виконавці справи – люди другого ґатунку. Зовсім навпаки. Ініціативна людина має потребу в тих, кого можна повести за собою, кому доручити відповідальну ділянку роботи, і якщо їх не виявляється поряд із ним, то справа не може бути виконана успішно. Модус індивідуального існування кожного унікальний. Тому кожний із нас зацікавлений в іншому, оскільки у нього є такі якості та професіоналізм, який відсутній у тебе.

Що ж таке бізнес? Це така підприємницька діяльність, яка є джерелом споживання, діяльність, що дозволяє що-небудь нажити. Нажити – це значить так організувати своє існування, щоб було на що жити. Щоб саме життя було забезпеченим, і тим самим достатньо повним і впевненим. Нажива – це результат самого існування.

Питання: що залишив кожний, у чому полягає його спадщина? Це далеко не дозвільне питання. Від того, яка відповідь, залежить ставлення до цієї людини й до її близьких. Який внесок зробив для облаштованості свого існування та інших? За рівнем цього внеску одні стають національними героями, а імен інших не пам'ятає ніхто.

Питання про сутність бізнесу тим самим стає питанням про продуктивність існування кожної людини. Питання про кожного конкретно, і про те, наскільки цінні його індивідуальні вияви, тобто результати його справ. Одна справа може прогодувати тільки одну людину, інша – сім'ю, ще інші ж – цілі міста.

Через ведення справи кожний з нас набуває власне обличчя. Дивляючись у риси людини, ми бачимо те, що вона зробила для всіх, який внесок вона здійснила в облаштованість

існування. Набути власне обличчя можна тільки через виконання певної справи. І судити про людину можна тільки по її справах.

Посібник „Філософія бізнесу” включає в себе звернення до представників різних історичних епох філософії, які поєднані задачею формування прагматичного світогляду. Кожна тема, у свою чергу, складається з розгляду декількох аспектів прагматичної доцільності людської діяльності. У більшості випадків автор пов'язує вивчення питання з аналізом певного філософського твору або окремого його фрагмента. Така структура дозволяє використовувати не тільки безпосередньо сам текст навчального посібника, але й філософські твори видатних представників філософської думки. Отже, освоєння цього курсу передбачає знання першоджерел.

Автор підкреслює, що освоєння змісту цього курсу пов'язане зі зверненням до оригінальних творів та їхню інтерпретацію у ракурсі, який визначено в темі. Слід мати на увазі, що введення того або іншого філософського твору зумовлене не історико-теоретичною проблематикою, а основною метою курсу: формування прагматичного світогляду. При підготовці до занять необхідно звернутися до розгляду питань у рамках окремої теми, так і до аналізу взаємозв'язків між темами.

1. ЛЮДИНА У СВІТІ БІЗНЕСУ

1.1.1. *Дух капіталізму*

1.1.2. *Прагматизм як філософська підстава діловитості*

1.1.3. *Турбота про себе як джерело активності*

1.2.1. *Людина в аспекті „як повинно бути”*

1.2.2. *Визначення індивідуальності.*

1.2.3. *Особистість і маса*

1.3.1. *Людина споглядача*

1.3.2. *Повчання творцям*

1.3.3. *Відношення мислення та дії*

1.3.4. *Абсурдний розум*

1.3.5. *Сутність бізнесу*

1.1.1. Дух капіталізму. Розглядаючи історію виникнення капіталізму, М. Вебер приводить висловлення видатного політичного діяча Америки, що зробив багато для розвитку держави і встановлення демократії, Б. Франкліна. Ці слова можуть розглядатися як своєрідні заповіді ділової людини. Наведемо їх повністю:

1. „Пам'ятай, що час – гроші, так, хто міг би щодня заробляти по 10 шилінгів і, проте, півдня гуляє”.

2. Пам'ятай, що гроші – кредит. Той, хто залишає у мене ще на деякий час, дарує мені відсотки”.

3. „Пам'ятай прислів'я: Тому, хто платить, відкритий гаманець інших”.

4. „Остерігайся вважати своєю власністю все, що маєш і жити згідно з цим... веди точний рахунок своїм витратам і доходам”.

У центрі уваги вище наведених висловів є формування розумного відношення до грошей, які передбачаються як вища цінність. Це відношення фактично визначає стиль існування, який можна назвати американським способом життя. Але в рівній мірі його можна потрактувати й стилем існування ділової людини, яка розглядає свої успіхи щодо зароблених нею коштів. Якщо виходити з принципу, що свідомість визначає

буття, то можна стверджувати, що панування в суспільстві саме такого стилю існування може стати однією з головних умов його процвітання. На перший план виступає жадання накопичення, яке підпорядковує людину повністю. Усе своє життя вона будує відповідно до потреби примноження своєї власності. Можна ставити питання про адекватність цих цілей власне призначенню людини. Але вони можуть розглядатися як, безумовно, позитивні, оскільки саме наявність власності є основою для самоповаги, відчуття власної гідності, виникнення мотиву творення та ін. Якщо способи досягнення добробуту не суперечать моральності, то це говорить про те, що такі цілі відповідні до призначення людини як істоти розумної. Не слід при цьому забувати, що цей стиль існування типовий для тих, хто безпосередньо бере участь у продуктивній діяльності, і саме їх діяльність складає основу для добробуту держави.

Як відзначає М. Вебер, прагнення до наживи ні в якому разі не було чужим більш раннім епохам. Для будь-якого історичного часу можна знайти свідчення про прагнення накопичення багатства, так з деяких документів можна судити, що його рівень аніскільки не поступався тому, який характерний для епохи капіталізму, а його грошовий еквівалент іноді може викликати якщо не захоплення, то пошану. Інша справа, що уявлення про способи досягнення багатства і про добробут було абсолютно іншим. Традиційне господарство, як правило, ґрунтувалося на тих вікових традиціях, які склалися в рамках певної культури. Навіть і зараз можна зустріти приклади їх результативності. Особливо їх багато у сфері сільського господарства: фермери, орієнтуючись на досвід предків, досягають досить високих результатів і порівняльно високого достатку. Але таке господарство нічого не має спільного з бізнесом, оскільки воно спирається на стандартні прийоми й методи ведення справи.

У чому ж полягає відмінність бізнесу від традиційного господарства? Вона полягає в тому, що бізнес припускає пошук нового в найрізноманітніших видах діяльності. Бізнес ґрунтується на нескінченному вдосконаленні, прагненні до інновацій, а тому

він не терпить усього стійкого. А як тільки хто-небудь не в змозі витримати постійне оновлення, він виявляється відразу ж поза сфери бізнесу. Це твердження справедливе не тільки до сфер виробничої діяльності, пов'язаних із високими технологіями й упровадженням інновацій, але й для найзвичайнішої справи, наприклад, торгівлі. І тут безперервно відбувається вдосконалення технології, у даному випадку реалізації товару.

Духовні витоки бізнесу М. Вебер бачить у світогляді християнських протестантських сект. Для християнства в цілому характерна наявність культу чернецтва, яке припускає участь у мирських справах як щось гріховне, а відмова від багатства розглядається в його рамках як одна з умов покаяння. Християнські секти частково виникають як реакція заперечення такої установки. У них виділяється якраз протилежне: для того, щоб бути власне християнином, необхідно досягти досконалості у своїй професійній діяльності – це вимога висувається, зокрема, М. Лютером. У протестантизмі також аскеза християнства пройнята „підприємницьким” забарвленням, тут домінує засудження насолоди багатством, що стає однією з причин його накопичення.

Чому саме християнство стає основою для розвитку бізнесу? Це пояснюється тим, що воно сприяє формуванню позитивної етичної позиції. Наприклад, у Біблії, яка є фактично основою християнського світобачення можна зустріти такі слова: „Що користь людині набути весь світ, а себе самого погубити або зашкодити собі?” [Євангеліє від Луки, 9: 25] або „Хто любить срібло, той не насититься сріблом; хто любить багатство, тому немає користі від нього” [Книга Екклесіаста, 5: 9]. Тут не говориться про те, що людина не повинна бути багатою, тут встановлюються високі етичні норми для самого стилю отримання багатства, а також формується відношення до багатства як чогось другорядного по відносно духовного життя. Отже, духовні норми християнських сект зробили вплив на виникнення стилю існування, який у найбільшій мірі сприяє розвитку бізнесу.

М. Вебер розрізняє традиційне господарство і бізнес. Відмінність бізнесу полягає в тому, що він здійснюється в пошуку нового в най різноманітних видах підприємницької діяльності. Для нього характерне прагнення до інновацій. Витоки виникнення бізнесу М. Вебер бачить в світогляді християнських сект, для якого характерна відмова від культу чернецтва і затвердження необхідності досконалості виявлення особи в професійній діяльності. Важливе значення грає також християнська моральність, яка стає підставою для виконання соціального боргу перед суспільством і дотримання етичних норм. Підприємницька діяльність буде продуктивною в тому випадку, якщо вона пов'язана з пошуком нового за умови дотримання правил соціальної етики.

1.1.2. Прагматизм як філософська підстава діловитості. Назва „прагматизм” з грецької означає дію. Ч. Пірс у 1878 році виділив принципи, які значною мірою служили імпульсом для виникнення прагматизму, і надалі були названі його ім'ям. На його думку, для того, щоб зробити наші ідеї зрозумілими, треба прийняти що: а) наші переконання слід вважати правилами для дії; б) щоб з'ясувати зміст твердження, ми повинні визначити спосіб дії, який він викликає; в) у цьому способі і є значення дії; г) в основі відмінності між думками лежить факт, а їх відмінність виражається в різниці практик, які вони обумовлюють; д) тому, щоб досягти ясності про предмет, слід з'ясувати, які практичні наслідки знаходяться у твердженні про нього; е) наше уявлення про ці наслідки і є те, що ми можемо уявляти про предмет.

Для ділової людини й справи важливо, що твердження приводить до виникнення певних подій, а якщо ні, воно взагалі не має сенсу. Тобто, всяка істина в тій або іншій мірі повинна відбитися на фактах, тільки тоді її можна розглядати.

Отже, прагматизм – це емпіричний напрям, який відвертається від абстракцій, речей, абсолютів і звертається до конкретної дії, речі, переживання. При зверненні до прагматизму стає очевидним, що метафізика використовує певні методи. Вона втаємничено ґрунтується на припущенні, що

реальність підкориться, якщо знати імена, якими вона може бути названа. До таких імен слід віднести „матерія”, „розум”, „трансцендентне” та ін. У прагматизмі все інакше, оскільки він заснований на наступному принципі: з кожного слова необхідно витягнути його практичну значущість для того, щоб теорія стала знаряддям для досягнення певної мети. Тим самим прагматизм є спосіб відношення до речей, певною точкою зору на реальність, що припускає вияв ділової активності. У. Джеймс указує на те, що основне призначення прагматичного методу полягає в тому, щоб залагоджувати філософські спори, тлумачити думки, показувати їх практичні наслідки.

Прагматична теорія істини стверджує, що істинним щонебудь стає через те, що допомагає досягти позитивних результатів у певній сфері досвіду, зв'язує речі, спрощує працю, а всяка думка стає інструментом перетворення реальності. Слід мати на увазі, що будь-який досвід має свою практичну доцільність, у тому числі й старий, оскільки він охоплює певний рівень узгодження з реальністю, тому він вимагає пошани. З появою нового, який у чомусь абсолютно інший, виникає проблема узгодження нового досвіду зі старим.

Основна ідея прагматизму полягає в тому, що істина задовольняє не певний стан речей, а нашу власну потребу, тобто міфи можуть виявитися істинними, якщо вони корисні. У. Джеймс писав: „Уся задача філософії повинна б полягати в тому, щоб указати, яка вийде для мене і для вас певна різниця в певні моменти нашого життя, якби була істинною та або інша формула світу”.

Він скептично становиться до епістемології (теорії пізнання), говорячи про неї вельми нешанобливо: „... значна назва, а толку мало”. Одна з ознак прагматичної епістемології полягає у використуванні метафор із фінансової біржі, наприклад таких як „наявна вартість”, „вибір”, „тримати пари”, тобто вона має економічне походження. У ній установлюється зв'язок між істиною і людською поведінкою, оскільки, потрапляючи в ситуацію вибору, людина вимушена зробити

ставку на ту або іншу гіпотезу, що нагадує ситуацію на перегонах.

Одне зі слабких місць прагматизму полягає в тому, що епістемологія зведена до питань методу, тому знаходження істини стало свого роду проблемою механіки. При цьому будь-яка правда, яка задовольняє потребу, перетворюється на істину, хоча потреби можуть задовольняти й ілюзії.

У той самий час прагматики проти такого трактування, оскільки на їх погляд не всяка віра, що задовольняє потреби, є істина. Для того, щоб визначити істинність саме потреби, вводиться поняття „живий і мертвий вибір”, які фактично є моральною дією. Як приклад можна навести альтернативу „Бог є” і „Бога немає”. Ситуація ухвалення рішення нагадує щось на зразок парі: якщо ми вибираємо „Бог є”, то одержуємо блага, поява яких обумовлена високою етичною позицією. Тим самим вибір того або іншого твердження робить значний вплив на існування людини.

Проте до кінця XIX століття виявилось, що віра має природу вірогідності, стало очевидним, що В. Джеймс тільки пристосував істину до людських потреб. Не знаходила пояснення ситуація, у якій людина стверджує про що-небудь, чого вона не бачила, і яке, проте, існує.

У визначенні сенсу прагматизму У. Джемс використовує принципи Ч. Пірсу, які встановлюють взаємозалежність виявів свідомості та дії. Тим самим прагматизм стає філософською підставою діловитості, що розуміється як потреба досягнення користі в тій чи іншому виді діяльності. Роль прагматизму у формуванні діловитості полягає в тому, що в ньому поступається необхідність задоволення потреб людини, які й стають критеріями істинності. Одне з основних понять прагматизму – це користь, а інші в тій або іншій мірі пов'язані з ним. Істина є наслідком не абстрактного пізнання метафізичної реальності, а безпосередньої реальності, і тому дозволяє досягти позитивних результатів у практичній діяльності людини.

1.1.3. Турбота про себе як джерело активності. Існування людини можливе за умови турботи про себе, тому кожна справа стає можливою при її наявності. Спочатку турбота про себе як проблема виникає у зв'язку з необхідністю керувати іншими людьми. Так, у старогрецькій філософії панувала думка, що турбота про себе була виявом потреби виховання гідних представників володарюючої еліти. Розглядаючи її трактування, М. Фуко відзначає, що теза „пізнай самого себе” спочатку існувала як складовий компонент імперативу турботи про себе, інакше вона взагалі втрачає будь-яке значення.

Турбота про себе потрібна в ситуації, якщо особистість поставила собі задачу реалізації самого себе, або самореалізації, при цьому М. Фуко підкреслює: „Відношення до себе виступає відтепер як задача самореалізації – рідкісна форма існування. Самореалізація – рідкісна форма – рідкісна форма існування. Самореалізація – кінцева мета життя будь-якої людини, форма існування – тільки деяких”. У цьому випадку істина є те, що дозволяє реалізуватися самому собі. Тому людина приходить до необхідності пізнання істини тільки тоді, коли у неї з'являється необхідність зрозуміти саму себе.

М. Фуко виділяє різні форми турботи про себе, які склалися в соціальній практиці:

- „1) практика духовної концентрації;
- 2) практика відлюдництва – анахорзис: видима присутність;
- 3) практика терплячості: треба уміти переносити страждання”.

Турбота про себе фактично є основою для успішності існування. У повсякденній діяльності людини можна виділити три її різновиди: діяльність лікаря (турбота про своє здоров'я), господаря дому (турбота про стан господарства), закоханого (турбота про інтимні відносини), тобто дієтика, економіка й еротика. При цьому індивід вільно переходить від однієї діяльності до іншої. Для нас актуальною буде економіка як сфера турботи про матеріальну побудованість існування. У цьому випадку хтось необхідний для власної самореалізації,

тому в рамках відношення до іншого провідну роль відіграє повчання, яке має такі різновиди:

„1. Повчання прикладом: приклад великих людей і сила традиції формує модель поведінки. (...)

2. Повчання знаннями: передача знань, манери поведінки і принципів. (...)

3. Повчання в трудності: майстерність виходу з важкої ситуації, сократовське *techné*”.

Вище вказані різновиди мають місце і в діяльності ділової людини.

М. Фуко розглядає також стан *Stultitiae*, тобто відвертість до впливів зовні, при яких людина не здатна що-небудь хотіти як слід. Для того, щоб вивести людину з цього стану, необхідний посередник, в якості такого може виступати партнер по ділових стосунках.

Отже, турбота про себе є привілеєм тих, хто зважився виконати певну справу самостійно. Вона виходить швидше не від почуття винятковості самого себе, а від усвідомлення відповідальності за виконання справи. Інтереси справи стають для особистості настільки актуальними, що не дозволяють відноситися до себе байдуже. Вони не дозволяють не звертати уваги на свою поведінку, ставлення до інших, манери, мову, зовнішній вигляд, організацію і виконання повсякденних справ, і тим самим є тим, що стимулює самоудосконалення. Турбота про себе усвідомлюється як необхідність в ситуації володіння владою, оскільки для того, щоб керувати, необхідно бути досконалішим, ніж підлеглі.

Без сумніву для ділової людини характерний вияв турботи про себе. М. Фуко розглядаючи трактування турботи про себе в старогрецькій філософії, виділяє, що вона пов'язана з управлінням іншими людьми, оскільки тільки через власну досконалість можна досягти підкорення. Турбота про себе викликана необхідністю рішення проблеми самореалізації, яка є досить рідкісною формою людського існування. М. Фуко виділяє наступні форми турботи про себе: духовна концентрація, відлюдництво, терплячість. В існуванні окремої

людини турбота про себе виявляється як діяльність лікаря (здоров'я), господаря дому (економіка) і закоханого (еротика). Отже, щоб досягти успіху, необхідно бути незалежним від зовнішніх впливів, тобто бути самостійним і піклуватися про себе.

1.2.1. Людина в аспекті „як повинно бути”. Філософія бачить специфіку людини в наявності у неї розуму. У той самий час, можливий інший підхід, який відстоює Е. Агацці. Він пов'язаний із твердженням, що будь-яка людська дія обумовлена зі встановленням того, як „повинно бути”. Він пише: „Характеристика може бути коротке виражена у твердженні, що кожна людська дія пов'язана з наявністю деякого „як повинно бути”.

Він розрізняє декілька різновидів дій: дія трактується як операція, якщо припускає виготовлення чого-небудь, а якщо це не так, то вона відноситься до способу виконання (мова, танець та ін.), дії ж пов'язані з образами, розглядаються як моральні в точному значенні слова.

Особливість моральної дії полягає в тому, що в ньому формується цінність, яка обумовлює операцію. Звідси доцільність будь-якої дії повинен спочатку визначено на моральному рівні. Він виділяє, що фізичне явище досягнути за допомогою законів. У виконанні, основою якого є досягнення мети, необхідно виконати певні правила. Моральні дії ж обумовлені певними моральними нормами.

Для орієнтування дії необхідні цілеспрямованість і цінність. У цьому випадку цінність – це ідеальна модель, яка спрямовує дію. У свою чергу цінності утворюють цілісну картину світу.

Оскільки людина має мету, вона має інтенціональні об'єкти, при цьому: „... людина передбачає свою мету, уявляє її наперед, і її дії оцінюються не за тим, наскільки вони ведуть до цієї мети, а за ступенем досконалості, визначеним за допомогою цих оцінок”.

Якщо фізичні явища досягаються із законів, то мета досягається за допомогою використання правил, тому вони можуть бути названі конститутивними, моральні ж дії

обумовлені певними нормами, які зрозумілі як благо, наявність же норм залежить від існуючих цінностей.

Науки не можуть бути кращим засобом при дослідженні людського буття, оскільки вони повинні зважати на цінності, що виникають на основі мотивації, тобто використовувати телеологічний підхід.

Філософія дозволяє реалізуватися „як повинно бути”. Вона розглядає такі умови людського існування як відповідальність, свобода, турбота, переживання та ін. Тим самим, когнітивний стиль повинен панувати у філософії, яка досліджує проблеми існування людини. Філософське знання тоді є наслідком звернення до рефлексії не через емпіричний матеріал, а через феномени, які дані в очевидності: свобода, відповідальність, цінності тощо. Теза „як повинно бути” має безпосереднє відношення до існування людини у сфері бізнесу.

Отже, ділова людина в першу чергу може зрозуміти тільки при з'ясуванні причинності виконання його задумів у реальній дії, тобто в аспекті здійснення „як повинно бути”. Е. Агацці розрізняє такі різновиди дії як операція, що є виготовленням деякої речі або моделі; виконання, коли людина показує щось за допомогою певних засобів; моральна дія, яка пов'язана із здійсненням етичних відносин. Призначення філософії полягає в тому, щоб виявити те „як повинно бути” при аналізі феноменів людського існування. Звернення ділової людини до філософії пов'язано з необхідністю розуміння того, що таке свобода, відповідальність, цінності тощо.

1.2.2. Визначення індивідуальності. Індивідуальне (від греч. *atomos* – невелике) як передумову діяльності можна визначити як одиничність суб'єкта. Проте індивід ніколи не може бути чимось ізольованим. Інший шлях – це визначення індивідуальності через предикати. У цьому випадку індивід є дзеркалом світу, і може характеризуватися за допомогою безлічі окремих характеристик.

Сповідь у гріху Ж.Ж. Руссо, якщо її потрактувати як спробу зрозуміти свою індивідуальність, переростає у сповідь перед самим собою. Тут ми бачимо радикальний вибір самого себе,

який залежить від контексту існування. Звернення до іншого тоді має сенс, якщо це заявка на власну ідентичність, але не повідомлення, а спостереження за самим собою – етичний процес саморозуміння. Його слід розглядати з боку автентичної саморепрезентації. Отже, індивіда слід пояснити за допомогою етичного саморозуміння перших осіб по відношенню до других. Особистість, яка знає, ким вона є, здатна бути самою собою. Проте ніхто не може бути ідентичним самому собі, оскільки це не в його волі, й оскільки його треба експліціювати на Alter ego. Тобто ділова людина повинна розглядати свою діяльність не тільки по відношенню до індивідуального існування, а й людства в цілому. Тобто вона має поставити питання, яку цінність вона має не по відношенню до нього, а до існування людства.

Отже, на думку Ю. Хабермаса для того, щоб визначити зміст індивідуальності, необхідно звернутися до проблеми соціалізації: людину необхідно розглядати в історичному контексті.

Перша особа, якою фактично є людина бізнесу, відіграє ключову роль у комунікативній теорії Ю. Хабермаса, і дозволяє ідентифікувати себе як особливу сутність. Тим самим самозвеличення прагне інтерсуб'єктивного визнання. Саме тому в комунікативному акті актор, той хто активно діє, вимагає визнання себе в ідеальній аудиторії.

Визначити характерні якості бізнесмена, значить виявити ознаки його індивідуальності. На складність визначення індивідуальності вказує Ю. Хабермас. Вона може бути визначена через універсальне (Д. Скот), як наслідок буде характеризуватися за допомогою приписування сукупності предикатів (ознак). Інший, протилежний підхід припускає використання онтологічної моделі для індивідуальної субстанції (Г.В. Ляйбниц). Індивідуальність виявляє себе у своєрідності вибору самого себе (С. К'єркегор). Таке трактування індивідуальності Ю. Хабермас називає перформативним. Особливість саморефлексії тоді полягає в тому, що вона є заявкою на власну ідентичність. Людина прагне

зрозуміти саму себе, і, якщо це їй вдається, вона придбаває саму себе, тобто, вона стає індивідуальністю. Звідси необхідно виділити особливу роль, яку займає етичний самоаналіз у здійсненні задумів. Особа починається з того, що вона знає, що вона є і чим бажає бути. Водночас, вона потребує інтерсуб'єктивного визнання, оскільки самозвеличення не є власністю індивіда. Самозвеличення повинне отримати визнання з боку тих, кому воно адресоване, тобто особа претендує на ідентичність. Ділова людина повинна стати першою особою в комунікативному акті, оскільки тоді вона може залишитися самою собою. Це пов'язано з тим, що нормативний контекст детермінує безліч міжособових відносин. Ініціатива реалізації самої себе не може бути нікому передана, тільки тоді людина може досягти позитивних результатів.

1.2.3. Особистість і маса. При визначенні стилю існування ділової людини слід звернутися також до однієї з найвідомішої праці видатного іспанського філософа сучасності Х. Ортеги-і-Гассета „Повстання мас”. Розглядаючи суспільне життя Європи початку ХХ століття, він констатує, що влада в суспільстві перейшла до мас. Причина виникнення цього явища є у „скупченості” населення, як наслідок виникає дуже складна проблема, що була відсутня раніше, проблема „як знайти собі місце”.

Скупченість приводить до того, що натовп проникає туди, де місце було тільки для вибраних. Маси поступово займають всю сцену історії і витісняють собою героїв, яких взагалі не стало. У чому ж полягає особливість маси або натовпу в розумінні іспанського філософа? У тому, що це люди без особливих достоїнств в протилежність особистостям, меншою мірою які ними володіють. До людей, які володіють чеснотами, можуть бути віднесені й ділові люди. Масу складають середні й рядові люди, тобто якийсь „загальний тип”. Він виходить з того положення, що маси не можуть управляти навіть своєю долею, не говорячи вже про суспільство.

Якщо в тих групах і соціальних шарах, в яких панує особистість, виникає згуртованість на основі смаків, ідей,

ідеалів, то у маси вона взагалі відсутня. На перший план тут виступає „узгодженість”, підкорення штампам, стандартам. Людина маси – цей той, хто не відчуває в собі ніякого дару й відмінності від усіх, вона як усе і щаслива цим. Більше того, вона ставиться негативно до вияву унікальності інших.

Масі протистоїть вибрана меншість, і кожна людина, до неї належна, не прикидається і не чваниться своєю винятковістю, тому, що вона достатньо вимоглива до самої себе, покладає на себе певні зобов'язання і проникається почуттям обов'язку під час їх виконання. Відповідно Х. Ортега-і-Гассет резюмує: „Будь-яке суспільство – це динамічна єдність двох чинників, меншості і маси. Меншість – це особистості або групи особистостей особливої, спеціальної гідності. Маса – це безліч людей без особливих чеснот. Це зовсім не те ж саме, що робочі, пролетаріат. Маса – це середня, рядова людина”.

Розподіл суспільства на вибрану меншість і масу – це розподіл не на класи, на низчих і вищих, на правлячих і підлеглих, а на індивідів і „чернь”. І цей розподіл можна зустріти в самих високопоставлених колах. При цьому „чернь” переважає, оскільки вимагає підкорення собі в наслідок своєї численності.

Маси в сучасності проникли в таку сферу як, державне управління, судочинство, мистецтво, політика. Ці місця споконвічно не призначені для маси, оскільки жити в суворій самодисципліні, на основі ліберальних принципів і поклоніння перед законом може тільки вибрана меншина. Отже, маса стала провідною, пануючою, тоді як людське суспільство повинне бути спочатку аристократичним. Проте в цьому полягає і позитивний чинник: душі вириваються із внутрішнього рабства, з'являється впевненість у самому русі по життю і поступово все більше стає тих, хто відповідає стандарту привілейованих меншин. Тобто в пануванні маси можна помітити й позитивне. До якого б прошарку не належала людина і яким би рівнем достатку вона не володила, кожна людина може досягти певної висоти, якщо вона поставила собі мету через участь у конкретній справі й дотримання високих етичних стандартів.

Отже, ділова людина – це особа, яка в тій чи іншій мірі протистоїть масам. Як вважає Х. Ортега-і-Гассет, відмінність тих, кого можна зарахувати до аристократів полягає в тому, що вони беруть на себе відповідальність за ухвалення рішення, вони підкоряються етичним законам та ідеалам, для них характерне прагнення до самодоскональності. Ділова людина належить до вибраної меншини, якій властива висока вимогливість до себе, почуття обов'язку. Їй протистоїть маса як безліч людей без особливих чеснот, які відстоюють свою самоцінність через причетність до більшості. Людина маси відрізняється штампом рядової та посередності. Слід мати на увазі, що людину маси можна зустріти в самих високопоставлених колах.

Х. Ортега-і-Гассет вказує на особливу роль аристократії в історії розвитку суспільства, протиставляючи їй масу. Він відзначає, що сучасне суспільство відрізняється активізацією маси, яка проникає навіть у верхні шари суспільства, у тому числі й у сфері соціального управління. Але в том, що маса дістає можливість підвищення свого соціального статусу Х. Ортега-і-Гассет бачить і позитивне, оскільки тільки в цьому випадку для кожної людини відкривається можливість для самореалізації.

1.3.1. Людина споглядаюча. Людина змінюється разом із середовищем свого існування, особливо великий вплив на неї здійснює комунікація, яка припускає трансляцію найрізноманітнішої інформації. При цьому варто зауважити, що інформація може не тільки відноситися до змісту певної продуктивної дії, але й бути просто повідомленням і не більше, оповіданням, яке показує світ із позиції стороннього спостерігача. Занурившись у таке повідомлення, людина виносить себе з присутності в безпосередній реальності. У результаті вона втрачає саму себе. Так народжується людина споглядаюча. Її відмінними рисами є слухняність, старанність. Як правило, це старанний учень, тому з ним ніхто не знає ніяких клопотів, але його лихо в тому, що він звик знаходитися поза світом, спостерігаючи його збоку. Тому людина

споглядаюча абсолютно не в змозі діяти, оскільки вона ніколи не має справи власне зі світом, тому світ лякає її своєю непокірністю й непередбачуваністю. Вона дуже багато знає і тому може розказати багато цікавого, але все це обривки того знання, якого вона набула під час перебування у сфері комунікації. Унаслідок його несистематичності А. Мольт називає таке знання мозаїчним.

Долю людини споглядаючої показав Г. Гессе в романі „Гра в бісер”. Головний герой досягнув надзвичайної досконалості в грі, але він абсолютно не готовий до зустрічі з реальністю, тому так трагічно завершується роман.

Можливо, коли-небудь людина споглядаюча і зважиться на самостійний крок, але комунікація затягує її в нескінченну й захоплюючу гру, яка стає для неї потребою. Але така людина особливо й не чинить опір, оскільки звикла спостерігати світ з боку. Все, що відбувається в світі, відбувається не з нею, а з кимось іншим, як правило, з людиною, яка робить справу. Кожна така людина унікальна, оскільки вона вміє діяти і досягати результатів, парадоксальна, оскільки від неї важко чекати тривіальних рішень. Вона не відступає навіть у здавалось би в безвихідних ситуаціях, і саме тому завжди перемагає.

Людина споглядаюча, навпаки не здібна до подолання навіть найнезначнішої труднощі. Вона тільки спостерігач, і хай хтось вирішує проблему, здійснює подвиги, але тільки не вона, оскільки для неї це так клопітно, і набагато спокійніше просто спостерігати за всім тим, що відбувається, з боку. Крім того, коли в щось уплутаєшся, можна втратити місце спостерігача й не дізнатися, як розвивається гра і що ж відбулося далі.

Цицерон сказав: „Уся гідність чесноти – у дії”. З погляду мислителя людину споглядаючу навряд чи можна назвати добродійною, оскільки вона ухиляється від участі у світі. Вона не прагне якихось високих посад і успіхів у роботі, а найбільше, на що вона здатна, – це викривати світ за те, що він не дає можливості реалізувати її видатні здібності.

Отже, споглядаючи людину можна вважати антиподом ділової людини. У такому випадку споглядальність тлумачимо як перебування в позиції спостерігача за реальністю. Значною мірою споглядальність формується в результаті виникнення залежності від засобів масової інформації. Людина звикає знаходитися в пасивній позиції і відвикає діяти, як наслідок, він не здатний що-небудь самостійно зробити. Ціцерон відзначав, що вся гідність чесноти – у дії. З цієї точки зору споглядача людину навряд чи можна назвати добродійною. Як приклад споглядачої людини можна вважати головного героя роману Г. Гессе „Гра в бісер”. Він може бути використаний як стимулу для подолання пасивності. Знання узяті саме по собі не тотожне вияву самозвеличення людини, оскільки воно є тільки потенція, а не є безпосередньо дія. Для того, щоб бути особою, необхідно зважитися на виконання свого призначення.

1.3.2. Повчання творцям. Зіставлення, яке нагадує відношення маси і героя у Х. Ортегі-і-Гассета, можна знайти в роботі Ф. Ніцше „Так говорив Заратустра”. Проте для зіставлення він використовує образи творця і стада.

Його звернення до того, хто творить, тобто людини діла, пов'язане з розглядом перешкод, які можуть виникнути на її шляху. Вона буде засуджена стадом, оскільки самота для стада – це гріх. Більше того, голос стада буде лунати у свідомості творця, голос, який наповнений скаргою і стражданням. Потреба бути причетним до стада виражається в прагненні володіти тією ж совістю, яка йому властива.

Ф. Ніцше застерігає, що шлях до самого себе є фактично шляхом смутку. А для того, щоб знайти цей шлях, необхідно володіти етичною силою. Він звертається до читача: „Чи являєш ти собою нову силу й нове право? Початковий рух? Саме колесо, що котиться? Чи можеш ти примусити зірки обертатися навколо себе?”. Шлях до себе тернистий і згадка про нього для багатьох є тільки виразом їх претензії на винятковість.

Для того, щоб стати самим собою, необхідно бути вільним. Виникає питання: для чого потрібна свобода і що це таке?

Свобода настає, коли тільки людина сама може створювати собі добро і зло, визначити свою волю як закон. У цьому й полягає те найважче випробування для людини. Вона може не витримати своєї самотності в недосяжній для інших висоті, і тоді все піднесене може здатися брехнею.

На шляху творець зустріне загальне презирство, а найважче, як вважає Ф. Ніцше, бути справедливим до тих, хто тебе зневажає. Досягнення стануть причиною того, що стадо поступово змінить свою думку про того, хто творить, на негативну. Саме в його перевазі багато хто побачить найбільшу вину. Людина стала вище багатьох, це викликає здивування і, одночасно, роздратування і більше того, зненависть інших, тому вслід собі той, хто творить, чує слова обурення і презирства.

Ф. Ніцше застерігає, перш за все, від добрих і праведних, які винаходять для себе чесноту. Інше застереження стосується до людей святої простоти: оскільки саме вони все незрозуміле оголошують непристойністю. І, нарешті, останнє застереження відноситься до того, хто творить. Бути для себе одночасно в найрізноманітніших іпостасях: єретиком і чаклуном, божевільним і скептиком, нечестивцем і лиходієм, опалити себе у своєму власному полум'ї і оновитися найскладніше.

Твір Ф. Ніцше „Так говорив Заратустра” можна трактувати як опис досвіду соціального протистояння неабиякій особі, тобто людини справи. Основою для творення є прагнення знайти свою індивідуальність без чого неможливе виконання справи. З моменту затвердження свого самозвеличення відбувається зміна відношення до особи з боку оточуючих, яких Ф. Ніцше порівнює зі стадом.

Етична сила спонукає до отримання свободи, але при цьому кожний повинен відповісти на питання, що він може принести, і чи не будуть його претензії на індивідуальність тільки порожньою обіцянкою. Проблема самоцінності ставиться Ф. Ніцше як етична проблема, оскільки при цьому людина повинна взяти на себе відповідальність і розрізняти самотійно, що є злом, а що добром, оскільки закон в зазначеному випадку нічим

не може допомогти. Людина, зважилася стати тим, що творить, викликає роздратування й ненависть інших, у першу чергу добрих і праведних, для яких чеснота є підставою для приниження

1.3.3. Відношення мислення і дії. Виконання справи передбачає втілення думки, тому для філософії бізнеса має актуальність проблема відношення мислення та дії. М. Гайдеггер, розглядаючи їх відношення, приходить до висновку, що людина недостатньо мислить, оскільки дія є більш звичною і актуальною для досягнення успіху. Він пише: „Вимагаюче осмислення проявляє себе в тому, що ми ще не мислимо. Усе ще не мислимо, хоча стан світу вимагає осмислення. Правда, здається, хід подій сприяє швидше тому, щоб людина діяла, замість того, щоб виголошувати промову на конференціях і конгресах, і обжити в одних лише уявленнях про те, що повинно бути і як потрібно це зробити. Отже, не вистачає дії, а в жодному випадку не мислення. Та все ж можливо, що людина до цих пір століттями дуже багато діяла і дуже мало мислила”.

Власне осмислення полягає в тому, щоб людина прислухалася до того, що звернуто до неї в даний момент. Тобто, справу не можна придумати, мріючи про що-небудь зовнішнє, оскільки справа завжди знаходиться в самій людині, а мислення є тільки спосіб її виявлення.

Дія може бути поспішною або необдуманною. Тоді як те, що дається саме, стоїть перед людиною і потрібно тільки до нього обернутися. Проте те, що повинно бути осмислено, у якійсь мірі недосяжне, оскільки відвертається від людини, і, водночас, воно постійно знаходиться перед її очима.

Таким чином, проблема полягає в тому, щоб у тривіальному й буденному побачити незвичайне й корисне, що можна відтворити і створити. То що може дати успіх, уникає людини і водночас, притягає її. Поступово вона може потрапити під вплив такого відходу. Більш того, сама сутність є „тяга до... „. Тобто, ми самі указуємо на те, що від нас віддаляється. Людина стає показником на те, що її необхідно осмислити.

Але оскільки людина вказує собою на те, що повинно бути осмислено, вона стає знаком. Для стороннього може бути не видно того, на що вказує людина. Він може бачити тільки сам знак, його зовнішність, наприклад досягнення успіху, упевненість багатство та ін.

Людині залишається тільки одне: чекати, коли те, що повинно бути осмислено, саме звернеться до неї. Тим паче, що призначення розуму полягає в тому, щоб помітити що-небудь як присутнє. Тоді ми вирішуємо зупинитися й не метушитися, у той час коли інші кудись поспішають, щось роблять, ми робимо перший крок до самих себе. Але таке очікування взагалі не припускає, що відсутнє мислення. Швидше навпаки: воно говорить, що в помислах ми вислуховуємо немислиме, і там, де інші проходять мимо, знаходимо для себе скарби. Тоді оточуючі дивуються з нашої удачливості. Тим самим проблема полягає в тому, щоб помітити щось, що знаходиться на очах у всіх, і, проте, всі проходять мимо нього, як такого, що малоцікаве. Але саме воно й може стати основою для успіху й досягнення успіху, дозволить отримати визнання.

Усяка дія, особливо у сфері підприємницької діяльності, в тій або іншій мірі, є наслідком осмислення реальності. Саме пріоритет мислення по відношенню до дії виділяє М. Гайдеггером. Призначення мислення полягає у зверненні до самого себе, саме з його допомогою можливе виявлення тієї справи, для якої призначена людина. Проблема мислення пов'язана з необхідністю побачити незвичайне і практично доцільне в буденному і тривіальному. Людина, вказує М. Гайдеггер, не повинна поспішати, навпаки, необхідно уважно прислухатися до дійсності. Там, де інші проходять мимо, мисляча людина може знайти скарби і досягти успіху.

1.3.4. Абсурдний розум. Кожна справа повинна реалізуватися з допомогою розуму, але не завжди розум може допомогти. Одну із суперечностей існування людини, яку помічає А. Камю, є те, що її мислення коливається між раціоналізацією і ірраціоналізацією реальності. Розум виконує роль уявного рятувальника, оскільки дозволяє бачити світ в гармонії, яка, як

з'ясовується при зустрічі з безпосередньою реальністю, є тільки міражем.

Для ділової людини виникає необхідність подолання цієї роздвоєності, деякого стрибка, за допомогою якого цей розрив буде подоланий. Й тоді розум усвідомлює свої межі. Такою межею є абсурд, який сам себе заперечує. Тим самим абсурд – це ясний розум, який усвідомлює суперечність раціонального й ірраціонального. Абсурдний розум не обманується, він бачить реальність такою, як вона є, у всій її суперечності й неадаптованості.

Він ніколи не прагне усунення суперечностей, достатньо того, що він відкриває їх наявність.

Очевидністю для нього стає розкол між повним бажанням розумом і світом. Проблема полягає в тому, щоб зняти гріх, який виявляється в бажанні що-небудь знати. Тобто, треба зважитися жити в стані абсурду.

Абсурдна людина перестає сподіватися, вона постійно живе в стані конфлікту зі світом. Звідси на зміну умоглядності й абстрактній загальності приходить невлаштованість реального світу, а всі конфлікти знаходять свій притулок у серці людини.

Отже, в абсурді полягає досвід завзятості й подолання невлаштованості та безрозсудності реальності. Абсурдна людина не витає в якихось уявних досконалих світах і нездійснених бажаннях. Вона бачить те, що є насправді. І якщо всі визнають її винною, вона відчуває себе невинною. Тому вона й знаходиться в ситуації вседозволеності. Основна вимога, яка пред'являє людина абсурду – це не допускати нічого недостовірного. Зрозуміло, що виконання справи – це не втілення якоїсь абстрактної її моделі, а постійний контакт з недосконалою реальністю й удосконалення її. Тому людина абсурду не біжить від поганої реальності, а приймає її і змінює на свій лад.

Проблема здійснення практичного задуму пов'язана з необхідністю з'ясування співвідношення раціонального й ірраціонального. Виконання справи не можна розглядати тільки як здійснення знання. У будь-якому вигляді діяльності є

моменти, які неможливо пояснити раціонально. Це може стосуватися рішення най елементарніших задач, і особливо у сфері управління. А. Камю вважає абсурд подоланням тотальності раціонального. Як наслідок, ділова людина повинна навчитися жити в умовах абсурду, тобто перестати сподіватися на уможлядні поняття й абстрактні загальності. Вона повинна бути готовою до всього, наприклад, жити в стані невлаштованості, але при цьому, обов'язково, не повинна допускати нічого недостовірного.

1.3.5. Сутність бізнесу. Розглядання сутності бізнесу треба почати з виявлення передумов створення справи. Бізнес припускає здійснення справи в співпраці багатьох. Об'єднання здібностей при створенні й реалізації речі необхідне, оскільки окрема людина може бути фахівцем тільки в певній сфері діяльності, тоді як виконання певного проекту вимагає залучення фахівців з різних сфер. Тому відбувається виникнення зацікавленості в іншому як партнері й соратнику. Винятковий інший при цьому виступає як фахівець. Стає зрозумілим, що подолання розрізненості й ворожнечі є первинною умовою для ведення бізнесу. Усвідомлення необхідності залучення іншого приводить до виникнення узгодженості та домовленості, знаходження точок зіткнення і спільних інтересів.

Пізнання, яке є джерелом справи, спочатку діалогічне й полілогічне. Думка завжди є відгук на попередню думку, а її виникнення є наслідком заперечення. Нова думка виникає як відгук на вже присутню, можливо як заперечення, а можливо її перенесення в нову площину. Крім того, слід мати на увазі, що оскільки розгортання думки має певну логіку, можна говорити і про діалогічність думки. Фактично в будь-якому діалозі ми бачимо протистояння різних логік. Ця властивість пізнання проявляє себе й у рамках бізнесу, оскільки бізнес є також пізнання, але пізнання, що здійснюється в деякій справі спільно з іншим. Тому будь-яка справа, так чи інакше, є завжди орієнтацією на інших.

Людину можна визначити через здібність до мислення. Р. Декарту належить наступна максима: „Мислю, отже, існую”. Проте наявність думки у свідомості є тільки одна грань пізнання, оскільки думка вимагає здійснення. Думки як помисли щодо облаштування світу вимагають реалізації та виконання, відповідно, одночасно це буде реалізація самого себе. Тобто, думка припускає деяку справу як необхідність. Водночас, думка завжди є роздумом про світ. Тим самим і саме пізнання повинно бути як можна ближче до реальності, до того, що є насправді. Людина одночасно є мислителем і виконавцем осмисленого. Реалізація думки одночасно буде і самореалізацією людини, і навпаки, самореалізація при цьому буде виконанням думки. Тоді людина з боку виконання справи – бізнесмен. В такому ракурсі бачення людини стає зрозумілим, що людина може знайти місце в житті через виконання справи.

Таким чином, розуміння себе можливе тільки через справу, в результаті чого відбувається перетворення в особистість. Стає зрозумілим, що про особистість можна судити по тому, який вона залишила слід у певній справі. Будь-яка людина, так чи інакше, залишила свій слід у реальності, який можуть розпізнати навіть її нащадки. Деякі досягають таких успіхів, що їх роль стає очевидною для всіх. У цьому випадку можна говорити про авторитет. Він виникає як наслідок придбання позитивних відгуків при виконанні справ.

Звідси виникає необхідність пристосування себе до сфери застосування в самій реальності. Імператив виконання в бізнесі вимагає, щоб людина була причетною до певної справи. Відстоювання інтересів справи як невинне просування й обертання серед справ стає необхідністю. Більше того, власне існування в цілому – це участь у справі. Знайти себе, отже, застосувати свою сутність (призначення) у конкретній справі можна визначити як основну проблему існування. Проте через унікальність своєї сутності окрема людина призначена тільки для певної справи. Тільки через бачення реальності сутності у справі людина може прийти до розуміння самої себе.

Проте на цю проблему можна подивитися не тільки з боку людини, але і з боку світу, оскільки світ не тотожний людині і є певною конкретною цілісністю. Тому людина повинна побачити розгортання світу й тим самим знайти собі місце у сфері створення світу – це і буде основна проблема бізнесу. Необхідне занурення в сутність справи, а неподільна відданість справі стає необхідністю. Таким чином, існування фактично можна розглядати як самовідданий пошук себе в світі.

Сутність існує, але саме по собі явище сутності є тільки розкриття світу, того, до якого належить людина. Але з боку самого виявлення сутність виявляється через людину або через річ. Тому потрібно обов'язково виявити ентелехію (грецьк. *entelecheia* — завершення, здійсненність), речі, тобто її призначення. Але людина не тільки вбачає ентелехію речі, це тільки початок виконання самої себе, а далі вона повинна докласти свої зусилля в перетворенні речі. У чому призначення самої справи? Воно полягає в тому, що в ньому відбувається розкриття ентелехії речі через втілення сутності людини. Сутність може показатися, але вона стане такою, якщо буде визначена як ентелехія самої людини.

Основна проблема існування людини – знайти собі застосування у світі, тобто реалізувати свою ентелехію. Знайти собі місце у світі – значить, докласти руку до виконання справи. Проте цієї умови недостатньо, оскільки людина не самотня, вона внесена в Людство. Тому залучення у справу означає одночасно залучення іншого як помічника, тобто виконавця своєї думки. Ведення бізнесу припускає уміння бачити сутність інших, уміння розгадати й визначити їх здібності, можливості й схильності. Для цього необхідне занурення в виконання справи. Зрозуміти можливість застосування чого-небудь в горизонті розкриття тимчасовості буття і при цьому не спізнитися. Знайти собі місце у світі через розуміння процесуальності світу.

Важливо бачити світ таким, яким він є насправді, тобто бути реалістом. Ентелехія речі як частини світу є тільки потенціал, який повинен здійснитися. Ентелехія людини здійснюється у виконанні справи. Здійснення має свою історію і складає

частину розгортання фрагмента світу. Воно здатне захопити людину й людина забуває саму себе, оскільки вона стає інструментом здійснення. Залучаючись до виконання, вона може забути свою ентелехію. Тому актуальним для людини є відповідальність людини саме перед собою. Для того, щоб бути саме собою, вона повинна зважитися на здійснення своєї ентелехії.

Тому бізнесменом можна вважати того, хто зважився на здійснення своєї ентелехії і не став рядовим виконавцем. Він бере на себе відповідальність за іншого і за його майбутнє. Він розуміє сутність інших і знаходить їм застосування в справі.

Здійснення ентелехії людини є окрема проблема. Ентелехія виражається в потребі. У даному випадку потреба показує себе з боку необхідності творення узятого самого по собі, яке розгортається поза своєрідністю окремо взятої людини. Але якщо людина піклується тільки про свою сутність, вона може стати забутою в конкретно даному світі, й тим самим вступає у смугу відчуження. Скільки видатних осіб з'явилися не у свій час, випередили його, тому їхній дії не були актуальними.

Таким чином, сутність може бути так і не з'ясована, тобто, не визначена як ентелехія. Вона може виявитися також абсолютно не до місця і не до часу. Способом здійснення сутності є ентелехія як призначення людини або речі, яка стає при цьому до місця і до часу. У цьому випадку і річ, і людина розглядаються з боку їх призначення: будинок для того, щоб в ньому жити, а людина, щоб творити. Визначення сутності, отже, – прийти до позначення ентелехії. Виявлення ентелехії – основна проблема бізнесу, включає визначення, наскільки людина здатна виконати певну справу і наскільки річ може бути необхідна для застосування.

ВИСНОВКИ

1. Людина повинна бачити своє місце і призначення як людини у світі бізнесу. Вона має справу з накопиченням капіталу і вступає у сферу капіталістичних відносин. Щоб бути

успішним, слід ураховувати засновані положення етики капіталізму в розумінні Б. Франкліна, в основі якої ощадливість, потреба віддавати те, що взято в борг, обачність; а також етики капіталізму М. Вебера, який розглядає накопичення багатства як спосіб самоудосконалення й дотримання християнських моральних цінностей. Необхідно мати на увазі принцип користі, сформульований в прагматизмі, згідно з яким будь-яке слово повинне виражатися в діях, які є благом і здатні задовольнити потреби людини.

2. Слід звернути увагу на положення М. Фуко, що самореалізація – це конкретна мета будь-якої людини, проте форма існування – тільки деяких. Бізнесмен – той, хто не може дозволити собі багато чого, повинен бути таким „як повинен бути”. Актуальним для бізнесмена є визначення людини Е. Агацці, який виділяє особливе значення здатності бути цілеспрямованим і керуватися позитивними цінностями.

3. Звернемо увагу, що Ю. Хабермас стверджує, що бути самим собою означає для окремої людини вирішувати проблему людства в цілому, саме тому особа повинна бути відкритою для комунікації. Слід мати на увазі застереження Х. Ортеги-і-Гассета про те, що у XX сторіччі до влади прийшла маса, тобто посередність, яка реалізує себе через підкорення стандартам і штампам. Тому необхідно зважитися на протистояння масі, бути готовим до ухвалення жорстких рішень.

4. Діловій людині доводиться мати справу з людиною споглядаючою, не здатною самостійно ухвалювати рішення, пасивною. Образ такої людини створив Г. Гессе в романі „Гра в бісер”. Тому слід звернути увагу на повчання Ф. Ніцше творцям, тобто людям, які в змозі подолати свою недосконалість і протистояти слабості й безвіллю мас. У XX столітті М. Гайдеггер наново ставить питання про відношення мислення і дії. Висувається вимога прислухатися до буття, оскільки тільки буття може підказати людині, що вона повинна робити.

5. Інший аспект відносин мислення й буття виділяє А. Камю, який стверджує, що іноді розум не в змозі допомогти

людині, тому не слід намагатися що-небудь пояснити, й прийняти абсурдність буття. І, нарешті, усвідомити сутність бізнесу як справи можна, якщо реалізувати призначення самого себе.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

М. Вебер ПРОТЕСТАНСЬКА ЕТИКА І ДУХ КАПІТАЛІЗМУ

Ідилія рушилася під натиском запеклої конкуренції, крупні стани, що виникли в нових умовах, не віддавалися зростання, а вкладалися у виробництво. Колишньому затишному, спокійному життю приходив кінець, наступала пора суворой тверезості: ті, хто підкорявся законам часу й досягав успіху, хотіли не споживати, а придбавати; інші прагнули зберегти колишній лад життя, але вимушені були обмежити свої потреби. При цьому – що найголовніше – не надходження нових грошей створювало, як правило, цей переверот (у ряді відомих нам випадків весь процес революціонізації творився за допомогою декількох тисяч, узятих у позику у родичів), але вторгнення нового духу, а саме «духу сучасного капіталізму». Питання про рушійні сили експансії сучасного капіталізму не зводиться до питання про джерело грошових ресурсів, що використовуються капіталістом. Це в першу чергу питання про розвиток капіталістичного духу. Там, де він виникає і надає свою дію, він здобуває необхідні йому грошові ресурси, але не навпаки. Проте затвердження його йшло ні в якому разі не мирним шляхом. Безодня недовір'я, часом ненависті, передусім за все морального обурення завжди зустрічали прихильника нових віянь; часто – нам відомий ряд таких випадків – створювалися навіть справжні легенди про темні плями його минулого. Навряд чи хто-небудь стане заперечувати, що лише надзвичайна сила характеру могла вберегти подібного підприємця „нового стилю” від втрати самовладання, від

морального й економічного краху, що разом із здатністю тверезо оцінювати ситуацію і з активністю він повинен був володіти перш за все абсолютно певними, яскраво виражен „етичними” якостями, які тільки й могли забезпечити необхідне при введенні нових методів довір'я клієнтів і робочих; тільки ці якості могли додати йому належну енергію для подолання незліченних перешкод і передусім підготувати ґрунт для того безмежного зростання інтенсивності і продуктивності праці, яка необхідна в капіталістичному підприємництві й несумісна з безтурботним існуванням і насолодою життям; ці (етичні) якості по самій своїй специфіці відносяться до іншого типу, чужого традиціоналізму колишніх часів і адекватних йому властивостей.

Також поза сумнівом і те, що цей зовнішньо майже непримітний, але по суті вирішальний для проникнення нового духу в економічне життя зсув творювся, як правило, не відважними й безпринципними спекулянтами або авантюристами, яких ми зустрічаємо протягом усієї економічної історії, не володарями „великих грошей”, а людьми, що пройшли сувору життєву школу, обачними й рішучими одночасно, людьми стриманими, поміркованими й наполегливими по своїй природі, повністю відданим своїй справі, із суворо буржуазними переконаннями і „принципами”.

На перший погляд можна припустити, що ці особисті моральні якості не мають нічого спільного з якими-небудь етичними максимами і тим більше з релігійними переконаннями, що адекватному подібному діловому стилю життя повинна бути притаманна швидше якась негативна спрямованість, здатність звільнитися від влади традицій, тобто щось близьке до ліберально-просвітнянських прагнень. І це в цілому правильно для нашого часу, коли зв'язок між життєвим устроєм і релігійними переконаннями частково або повністю відсутній, або такий що носить негативний характер; так, в усякому разі, йде справа в Німеччині. Люди, сповнені „капіталістичного духу”, тепер якщо не ворожі, то абсолютно байдужі по відношенню до церкви. Благочестива нудьга раю не

спокушає так діяльну натуру, а релігія уявляється їм лише засобом відвернути людей від трудової діяльності в цьому світі. Якщо запитати цих людей про „значення” їх нестримної гонитви за наживою, плодами якої вони ніколи не користуються і яка саме при поцюсторонній життєвій орієнтації повинна здаватися абсолютно безглуздою, вони в деяких випадках, ймовірно, відповіли б (якби вони взагалі побажали відповісти на це питання), що ними рухає „турбота про дітей і онуків”; вірніше ж, вони просто сказали б (бо перше мотивування не є чимось специфічним для підприємців даного типу, а в рівній мірі властива і „традиціоналістичто налаштованим” набудованим діячам), що сама справа з його невпинними вимогами стала для них „необхідною умовою існування”.

Х. Ортега-і-Гассет

ПОВСТАННЯ МАС

VII. Життя благородне і життя вульгарне або енергія і відсталість

Ми перш за все те, що робить з нас оточуючий нас світ; основні риси нашої вдачі формуються під впливом вражень, одержуваних ззовні. Це природно, оскільки наше життя – не що інше, як наші відношення до світу. Лик світу, звернений до нас, формує в основних рисах наше власне життя. От чому я так підкреслюю, що світ, у якому сьогоднішні маси виникли й вирости, здається абсолютно новим, ще небувалим в історії. У минулому для середньої людини „життя” означало безперервні труднощі, небезпеки, потребу, обмеження, підлеглість; сучасний світ уявляється середній людині як світ необмежених можливостей, безпеки, повної незалежності. Душу сучасної людини формує це враження, основне й постійне, тоді як раніше душу середньої людини формувало враження зворотнє. Враження перетворюється на внутрішній голос, який невідступно нашіптує якісь слова в глибині нашого „я”, настирливо підказує нам визначення нашого життя, яке стає

заповіддю. Якщо в минулі століття вважалося, що жити – це відчувати себе обмеженим у всьому і тому зважати на те, що нас обмежує, то новий голос віщає: „жити – значить не зустрічати обмежень; тому сміливо роби все, що хочеш. Немає неможливого, немає небезпечного, немає ні вищих, ні нижчих”.

Ця нова заповідь, заснована на відчутті, абсолютно міняє традиційну, одвічну структуру людини маси. Раніше вона знаходила природними свої матеріальні обмеження і свою підлеглість володарюючим. Таке вже було життя. Якщо їй вдавалося поліпшити його, якщо вона підіймалася по соціальних сходах, вона приписувала це щастю, яке їй посміхнулося, або ж це було її особистою заслугою, яку вона добре усвідомлювала. В обох випадках справа йшла про виключення із загального закону життя і всього світу, і воно було викликане особливими причинами.

Нова маса сприйняла повну свободу життя, як природний стан не викликаний ніякими причинами. Ніщо не накладало на цю масу ніяких обмежень ззовні, отже, не було необхідності кожному хвилину зважати на когось навколо, особливо з вищими. До недавнього часу китайський селянин вірив, що його благополуччя залежить від особистих чеснот імператора. Тому його життя було в постійному співвідношенні й підкоренні цієї вищій інстанції. Але людина, яку ми аналізуємо, не хоче зважати ні на яку зовнішню інстанцію або авторитет. Вона задоволена собою такою, якою вона є. Абсолютно щиро, без жодних хвастоців, як щось цілком природне, вона буде схвалювати і хвалити все, чим вона сама наділена, – свої думки, прагнення, симпатії, смаки. А що ж? Адже ніхто й ніщо не примушує її визнати себе людиною другого сорту, украй обмеженою, нездібною ні до творчості, ні навіть до підтримки тієї самої організації, яка дала їй повноту життя.

Людина маси ніколи не визнає над собою чужого авторитету, поки обставини її не примусять. Оскільки обставини не примушують, ця наполеглива людина, вірна своїй натурі, не шукає стороннього авторитету і відчуває себе повним господарем положення. Навпаки, людина еліти, тобто людина

видатна, завжди відчуває внутрішню потребу звертатися вгору, до авторитету або принципу, якому вона вільно і добровільно служить. Нагадаємо, що на початку цієї книги ми так встановили відмінність між людиною еліти і людиною маси: перша пред'являє до себе суворі вимоги; друга – завжди задоволена собою, більш того, захоплена. Всупереч звичайній думці, саме людина еліти, а зовсім не людина маси, проводить життя в служінні. Життя не має для неї інтересу, якщо вона не може присвятити його чомусь вищому. Її служіння – не зовнішнє примушення, не гніт, а внутрішня потреба. Коли можливість служіння зникає, вона відчуває турботу, шукає нового завдання, більш важкого, більш суворого й відповідального. Це життя, підлегле самодисципліні – гідне, благородне життя. Відмінна риса благородності – не має рації, не привілеї, а обов'язки, вимоги до самого себе.

Ф. Ніцше
ТАК ГОВОРІВ ЗОРАТУСТРА
Про шлях творців

Ти хочеш, мій брате, йти в самоту? Ти хочеш шукати дорогу до самого себе? Зачекай ще небагато і вислухай мене.

„Хто шукає, легко сам втрачається. Всяка самота є гріх”, – так говорить стадо. І ти довго належав до стада. Голос стада буде звучати ще навіть в тобі! І коли ти скажеш: „У мене вже не одна совість з вами”, – це буде скаргою і стражданням.

Дивися, саме це страждання породила ще єдина совість: і останнє мерехтіння цієї совісті горить ще в твоєму смутку. Але ти хочеш слідувати голосу свого смутку, який є шлях до самому себе? Покажи ж мені своє на це право і свою силу!

Чи являєш ти собою нову силу й нове право? Початковий рух? Колесо, що саме котиться? Чи можеш ти примусити зірки обертатися навколо себе?

Ах, так багато жадаючих по висоти! Так багато бачиш судом честолюбства! Доведи мені, що ти не з жадаючих і не з честолюбців!

Ах, як багато є великих думок, які роблять не більш, ніж ковальське хутро: вони надувають і роблять ще більш порожнім.

Вільним називаєш ти себе? Твою пануючу думку хочу я чути, а не про те, що ти скинув ярмо із себе.

Чи з тих ти, що мають право скинути ярмо із себе? Таких немало, які втратили свою останню цінність, коли звільнилися від свого рабства.

Вільний від чого? Яка справа до цієї Заратустре! Але твій ясний погляд повинен повідати мені: вільний для чого?

Чи можеш ти створити собі своє добро і своє зло і навісити на себе свою волю як закон? Чи можеш ти бути сам своїм суддею і месником свого закону?

Жахливо бути одному з суддею і месником власного закону. Так буває кинута зірка в порожній простір і в крижане дихання самотності.

Сьогодні ще страждаєш, ти від більшості, ти, самотній: сьогодні ще є в тебе вся твоя мужність і твої надії.

Але коли-небудь ти втомишся від самотності, коли-небудь твоя гордість зігнеться і твоя мужність заколивається. Коли-небудь ти вигукнеш: „Я самотній!”

Коли-небудь ти не побачиш більш своєї висоти, а твоє низовинне буде дуже близьке до тебе; твоє піднесене буде навіть лякати тебе, як примара. Коли-небудь ти вигукнеш: „Все – брехня!”

Є відчуття, які загрожують вбити самотнього; якщо це їм не вдається, вони повинні самі померти! Але чи здатний ти бути вбивцею?

Чи знаєш ти, мій брате, вже слово „презирство”? І муку твоєї справедливості: бути справедливим до тих, хто тебе зневажає?

Ти примушуєш багато кого змінити про тебе думку: це ставлять вони тобі у велику провину. Ти близько підходив до

них і все-таки пройшов мимо: цього вони ніколи не пробачать тобі.

Ти став вищим від них: але чим вище ти підіймаєшся, тим меншим здаєшся ти в очах заздрості. А більше всіх ненавидять того, хто літає.

„Яким чином хотіли ви бути до мене справедливими! – повинен ти говорити.

– Я обираю для себе вашу несправедливість як призначену мені долю”.

Несправедливість і бруд кидають вони вслід самотньому: але, мій брате, якщо хочеш ти бути зіркою, ти повинен світити їм, не дивлячись ні на що!

І остерігайся добрих і праведних! Вони люблять розпинати тих, хто винаходить для себе свою власну чесноту, – вони ненавидять самотнього.

Остерігайся також святу простоту! Для неї нечесливо все, що непросто; вона любить грати з вогнем багать.

І остерігайся також нападу своєї любові! Дуже скоро протягує самотній руку тому, хто з ним зустрінеться.

Іншому ти повинен подати не руку, а тільки лапу: і я хочу, щоб у твоєї лапи були кігті.

Але найнебезпечнішим ворогом, якого ти можеш зустріти, будеш завжди ти сам; ти сам підстерігаєш себе в печерах і лісах.

Самотній, ти йдеш дорогою до самого себе! І твоя дорога йде попереду тебе самого і твоїх семи демонів!

Ти будеш сам для себе і єретиком, і чаклуном, і віщуном, і божевільним, і скептиком, і нечесливцем, і лиходієм.

Треба, щоб ти спалив себе в своєму власному полум'ї; як же міг би ти обновитися, не зробившись спершу попелом!

Самотній, ти йдеш шляхом того, що творить: бога хочеш ти собі створити зі своїх семи демонів!

Самотній, ти йдеш шляхом люблячого: самого себе любиш ти і тому зневажаєш ти себе, як зневажають тільки люблячі.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому, за М. Вебером, накопичення багатства повинне ґрунтуватися на дотриманні етичних норм?
2. У чому причина розмежування „живого і мертвого вибору” в прагматизмі?
3. Чому М. Фуко вважав, що необхідно звільнитися від зовнішнього впливу?
4. Навіщо людині потрібна мета за Е. Агацци?
5. Чому індивід, як вважає Ю. Хабермас, повинен побачити себе очима інших?
6. У чому полягають основні ознаки вибраної меншості з погляду Х. Отрегі-і-Гассета? І чи належить бізнесмен до неї?
7. Виділіть основні ознаки людини споглядаючої, не здібної до творення на основі роману Г. Гессе „Гра в бісер”.
8. Які перешкоди за Ф. Ніцше повинна подолати людина?
9. Чому М. Гайдеггер уважав, що справа знаходиться всередині людини?
10. Які аргументи висував Г. Ляйбниц, коли відстоював положення, що розум не може бути ледачим?
11. Що таке жити, приймаючи абсурдність світу?
12. Чому необхідно позбутися ворожості при веденні бізнесу?

Ключові слова: дух капіталізму, нажива, досконалість у професійній діяльності, діловитість, думка як інструмент, турбота про себе, самореалізація, досягнення мети, визнання в ідеальній аудиторії, ділова людина як представник вибраної меншини, споглядаюча людина, етична сила людини, стати вільним, прислухатись до світу, непокора обставинам, абсурдний розум.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агацци Э. Человек как предмет философии // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С.24-34.

2. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990. – С.44-344.
3. Джемс У. Прагматизм. Эбер. М. Прагматизм, исследования его различных форм. Юшкевич. П.О прагматизме. – К.: Украина, 1995. – 284 с.
4. Даннэм Б. Гигант в цепях. – М.: Наука, 1984. – С.67-70.
5. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: Пер. с нем. – М.: Политиздат, 1990. – С.51-59.
6. Лейбниц Г.В. Сочинения в 4-х т. – М.: Мысль, 1989. –Т.4. – 554 с.
7. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого. – М.: МГУ, 1990. – 302 с.
8. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Вопросы философии. – 1989. - № 3. – С.119-154.
9. Фуко М. Герменевтика субъекта // Социо-логос. - Вып. 1. Общество и сферы смысла. – М.: Прогресс, 1991. – С.284-311.
10. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности // Вопросы философии. – 1989. – №2. – С.45-50.
11. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 134-142.

2. БІЗНЕС І ТЕХНІКА

2.1. Визначення поняття „техніка”.

2.1.1. Постіндустріальне суспільство

2.1.2. Інформаційне суспільство

2.1.3. Концепція трьох технологічних хвиль

2.2.1. Недосконалість сучасної науки і її незамінність

2.2.2. Дух винахідництва

2.1. Визначення поняття „техніка”. Обговорюючи питання про значення техніки в існуванні людини у світі бізнесу, звернемося спочатку до етимології слова техніка. Для цього розглянемо значення грецького слова *technē*. Слово *technē* має декілька значень. Воно позначає здібність до конструювання і виробничої діяльності, і в цьому випадку фіксує щось середнє між досвідом і знанням. Крім того, *technē* вказує на власне процес виробництва, а також втілення в матеріалі певної фігури або форми.

Фактично ці сфери значень можуть бути віднесені і до поняття „техніка”. При використуванні даного поняття ми будемо мати на увазі, по-перше, сукупність знань і здібність до виробництва й конструювання. Цей аспект його трактування свідчить про антропологічний компонент, коли техніка дана у свідомості людини як потенція або проект. По-друге, техніка – це здійснення виробничої діяльності узяті самою по собі. По-третє, техніка пов'язана із втіленням певної ідеї в конкретному матеріалі, тобто створення певної конструкції, машини, будівлі, речовини тощо. У сучасній господарській практиці техніка – це те, що вже створено (агрегати, машини, пристрої та ін.) для виробництва речей.

Сучасна підприємницька діяльність в обов'язковій мірі припускає використання техніки. Технологія набула тісні взаємозв'язки з наукою, тому напрям і доцільність дослідницької діяльності визначається безпосередніми практичними цілями. Змінилася й сама наука: на зміну емпіричним методам прийшли високі технології, в яких сам

дослідницький процес також включає використання певних стандартних методик, які значно полегшують досягнення позитивного результату.

2.1.1. Постіндустріальне суспільство

*Вічна гонка по колу ідей і новацій
Винаходів, відкриттів, експериментів
Відкриє нам сутність руху, але не спокою
О життя, розбещене в існуванні.
О мудрість, втрачена в знанні.
О знання, втрачене в інформації.*

T. Еліот

Існування людини у сфері бізнесу, починаючи вже з середини XX століття знаходиться в сильній залежності від техніки. Це явище не пройшло безслідно для філософської думки і знайшло своє вираження у виникненні ряду концепцій сучасного суспільства. Наприклад, Д. Белл називає сучасне суспільство постіндустріальним, Ж. Елльюль – інформаційним, Дж. Мартін – телематичним, А. Турен – програмованим. Вище наведені визначення вказують на те, що розвиток техніки фактично перетворився на вирішальний соціальний чинник, і що саме її рівень визначає ступінь добробуту в суспільстві.

Як вважає Д. Белл, злиття науки й інженерії перетворило технологію на силу, яка визначає рівень розвитку суспільства. Якщо до XX століття цей зв'язок мав характер випадку, то в XX столітті він став тісним і продуктивним: „Винахідництво в XIX столітті було суто емпіричним процесом проб і помилок, що час від часу осягається блискучими осяяннями, єство ж сучасної розвинутої технології – в її органічно тісних відносинах з наукою; тут дослідник зацікавлений не стільки в кінцевому продукті своєї праці, скільки в пізнанні різноманітних властивостей матеріалів і основних принципів їх комбінацій”. Наука почала значно впливати на розвиток технології, більше того, вона стала орієнтованою на вирішення технологічних

проблем. На місце емпіричних методів прийшли методики, які дозволяють формалізувати і „автоматизувати” сам процес дослідництва. Звичайно, треба урахувати величезну роль фундаментальних наукових досліджень, оскільки саме вони стають джерелами виникнення нових технологій.

Сучасна техніка є дієвим засобом політичного контролю, оскільки зі створенням баз даних з'являється можливість прогнозувати соціальну поведінку. Із появою комп'ютерів виникає передумова для здійснення соціального моделювання. У суспільстві виникла нова еліта – еліта знаючих людей, хоча політичний вплив її ще досить обмежений. Економіка з індустріальної перетворилася на сервісну.

Особливість концепції постіндустріального суспільства Д. Белла полягає в тому, що він розглядає інформацію і теоретичне знання як стратегічний ресурс і водночасне поворотний пункт, ознаками яких стало те, що наука стала продуктивною силою, а технологія перетворилася на слухняний інструмент.

Відповідно існування людини все більш залежить від володіння технікою, навіть, участь у тому чи іншому бізнесі припускає наявність компетентності у сфері інформаційної техніки.

Народжуються інтелектуальні технології, призначення яких іноді пов'язане з універсалізацією самого розумового процесу, які широко використовуються в пошуку рішень у соціальній сфері, у тому числі і в управлінні.

Поступово складається ситуація, коли основну роль у створенні цінностей відіграє не фізична праця, а знання, оскільки саме знання стають джерелом вартостей. Якщо в індустріальному суспільстві в основі економічного розвитку була праця і капітал, то в індустріальному суспільстві основним джерелом вартості є знання та інформація.

Якщо в індустріальному суспільстві вирішальним винаходом можна вважати електрику, яка сприяла вдосконаленню й підвищенню ефективності виробничої діяльності, а її використання можна вважати відмітною ознакою індустріального суспільства, то для

постіндустріального суспільства таким є винахід комп'ютера. Його можливості відкривають надзвичайно широкі перспективи для обробки великої кількості змінних і, таким чином, розробки складних моделей, у тому числі й соціальних. Вплив комп'ютерів привів до злиття системи телекомунікацій і її обробки в єдину технологію, яка дозволила значно оптимізувати використання інформації; виникла можливість дистанційного копіювання тексту будь-якої складності й безпосереднього інформаційного зв'язку за допомогою використання бази даних, а відповідно й зміни освіти, зокрема виникнення такої її форми, як дистанційна.

Отже, 1) винахід комп'ютера привів до злиття систем телекомунікацій і їх обробки в єдину, що дозволило значно оптимізувати використання інформації; 2) виникла можливість дистанційного копіювання тексту будь-якої складності; 3) а також безпосереднього інформаційного зв'язку споживачів через комп'ютерну пошту, що припускає широке використання банків даних; 4) комп'ютеризація істотно вплинула на зміну змісту й форми освіти, наприклад, з'явилася дистанційна освіта.

Якщо в минулому суспільства були замкнуті, а подільність на стани досягала абсолюту, що дозволяло говорити про чітке розмежування еліти й маси, то сучасні суспільства є в більшості випадків відкритими, а основною умовою входу в еліту є володіння будь-яким знанням і технічна компетентність. У постіндустріальному суспільстві елітою є знаючі люди. Вони мають владу в межах інститутів, де домінує інтелектуальна діяльність, а оскільки політичні питання так чи інакше визначені сферою виробництва, їх вплив зростає.

Таким чином Д. Белл виділяє такі поворотні пункти й перспективи:

1. Наука стала основною продуктивною силою.
2. Технологія позбавляється свого імперативного характеру, оскільки вона може включати в себе декілька альтернативних шляхів досягнення мети.

Нові науки виникають внаслідок звуження предмета дослідження, а також у результаті поєднання підходів різних

наук. Ця ж тенденція спостерігається і на рівні технологій. Зокрема народжуються інтелектуальні технології, які використовуються не лише в техніці, але й в управлінні суспільством.

Поступово складається ситуація, коли основну роль відіграє не власне праця, зокрема фізична, а знання, і саме вони стають джерелом вартості. Знання стають такою ж економічною одиницею, як і земля, капітал, праця. Теж, якщо в індустріальному суспільстві в основі економічного розвитку були праця й капітал, то в постіндустріальному – знання та інформація.

Однією з передумов розвитку суспільства стала свобода звернення до інформації. Знання й інформація стали основними стратегічними ресурсами й агентом трансформації постіндустріального суспільства. Якщо раніше розташування міст визначалося наявністю можливостей використання водного транспорту, то поступово ця потреба посувається на другий план. Тим самим усуваються передумови для централізації. Не зважаючи на те, що основною ознакою суспільства є турбота про самого себе і ніхто не думає про всіх, проте, стає можливим національне планування. Тому бізнес стає неможливим без використання досягнень науки, крім того, часто він безпосередньо включає проведення наукових досліджень.

Д. Белл висуває інформаційну теорію вартості, згідно якою вартість має не тільки праця, земля і капітал, але й інформація, і саме остання стає пануючою. Тобто, інформація є вирішальним чинником, оскільки успішність додатку праці, використання землі й капіталу залежить від володіння інформацією. Крім того, інформаційні технології дозволяють розробляти моделі складних систем, і цим значно вдосконалювати планування й виконання проектів, і в першу чергу соціальних. Інформаційні технології включають застосування комп'ютера, який істотно змінює способи обміну і зберігання інформації, а також зміст і структуру освіти.

2.1.2. Інформаційне суспільство. Людина сучасності створила середовище нового типу – технічне, у результаті вже не природа стала середовищем існування, а техніка, – стверджує Ж. Еллюль. Прагнення вирватися із залежності від техніки приводить до виникнення ще більш технотронного світу під прикриттям утопічної мрії. Техніка здійснює колосальний вплив на всі сфери життя, у тому числі й мистецтво, наприклад, з'явився такий новий вид як комп'ютерна графіка. Сама художня стилістика зазнає впливу технічного мислення, що очевидно при зверненні до творів абстракції, конкретного мистецтва, поп-арту тощо. Якщо раніше призначення техніки полягало лише у збільшенні кількості речей, то тепер вона визначає існування людини в цілому.

При розгляді стану сучасного суспільства Ж. Еллюль звернув увагу деякі негативні політичні тенденції. Виділимо деякі з них:

- по-перше, захист Заходом своєї монополії у сфері сучасних технологій;
- по-друге, тотальна мілітаризація техніки й технології, яка багато в чому обумовлена тотальним пануванням апарату влади;
- по-третє, зосередження освіти тільки в розвинутих державах;
- по-четверте, не зважаючи на удосконалення техніки, збільшення інтенсивності праці;
- по-п'яте, диспропорція в оплаті праці досягає жахливих розмірів.

Основною небезпекою Ж. Еллюль вважає бюрократизацію техніки. Він заявляє, що техніка стала засобом поневолення людини, проте вона ж може стати й чинником її звільнення. Основною силою, яка б дозволила подолати залежність від технічної системи, на його думку, може бути інформатизація: „Інформатизація дозволила б вирватися із технічної системи. Але сьогодні для цього необхідна справжня революція по відношенню до держави і автоматизованої техніки”. Таку революцію він визначає як „інша”, при цьому мається на увазі,

що вона не припускає захоплення влади певною політичною силою. Особливість цієї революції полягає в переорієнтації техніки на звільнення людини. На його думку виходом зі ситуації, що склалася, може бути вільний соціалізм, в якому вирішальну роль відіграє використання кібернетики.

Засобом позитивних змін він вважає наявність сильної політичної волі, яка проявляє себе як в окремих рішеннях, так і в політичній орієнтації в цілому. Як рішення даної проблеми пропонується:

а) поруйнувати централізовану державу, і водночас із максимально можливою швидкістю приступити до автоматизації та інформатизації виробництва на основі планування;

б) скоротити робочий час разом зі одночасним скороченням адміністративно-службового персоналу;

в) налагодити самоврядування на рівні комун.

Він пропонує ряд заходів, на які повинні зважитися розвинуті країни і які можна розглядати тільки як утопічні:

– по-перше, безвідплатна допомога третім країнам;

– по-друге, відмова від мілітаризму і держави як форми управління;

– по-третє, створення і здійснення освітніх програм для національних меншин;

– по-четверте, зменшення трудовитрат;

– по-п'яте, підвищення рівня заробітної платні.

На перший погляд ці погляди є утопічними, але їх можна використовувати при організації виробничого процесу як у межах держави, так і окремої сфери бізнесу. Це зумовлено тим, що орієнтація на позитивне завжди призводить до успіху в будь-якій діяльності.

Ж. Еллюль виділяє, що залежність людини від техніки досягла такого рівня, що людина поневолена нею. У результаті середовище її існування утворює не природа, а сама техніка. Крім того, вона зробила вплив не тільки на побут людини, а й на мистецтво. Наприклад, з'явився такий вид мистецтва як комп'ютерна графіка. Тому Ж. Еллюль проголошує

необхідність справжньої революції, яка полягає не в захопленні влади певною політичною силою, а в переорієнтації техніки в цілях звільнення людини. Як головну небезпеку він вважає бюрократизацію техніки, тому він зазначає необхідним скасування політичних інститутів влади й побудову життя суспільства за принципом комун. Він вважає, що саме різниця в рівні розвитку технології є причиною низького рівня життя в слаборозвинених країнах і тому пропонує надати їм допомогу в освоєнні передових технологій, а також у сфері освіти.

2.1.3. Концепція трьох технологічних хвиль. О. Тоффлер виділив в історії розвитку технології наявність трьох хвиль. Перша хвиля, доіндустріальна – пов'язана з виробництвом, яке припускає використання ручної праці та найпростіших механізмів. Друга хвиля – індустріальне виробництво, для якого характерне використання електрики. Третя – постіндустріальне, яка відрізняється застосуванням інформаційних технологій. Він стверджує, що факт наявності скорочення робочих місць пов'язаний із тим, що Друга хвиля нині підходить до кінця і наступає епоха Третьої хвилі. Для неї характерна поява високих технологій на основі використання інформаційних систем. Виникнення комп'ютера зумовлює появу нових послуг і децентралізацію виробництва. Важливою мірою активізації руху світової спільноти до епохи Третьої хвилі він вважає створення фундацій, які б застосовувалися з метою підготовки суспільства до кризи та пом'якшення його негативних наслідків.

Наявність робочих місць по О. Тоффлеру зумовлена тим, які типи робочих місць існують, і хто може їх заповнити, тобто, проблема безробіття – це проблема якості самої робочої сили. Він виділяє сім типів безробіття:

1. Структурне безробіття, яке виникає в результаті відмирання галузей Другої хвилі й виникнення галузей Третьої хвилі.

2. Безробіття робить вплив на світовий ринок, звідси виникає його потік, пов'язаний з тенденціями розвитку міжнародної торгівлі.

3. Технологічне безробіття зумовлене підвищенням рівня технології.

4. „Нормальне” безробіття пов'язане з місцевим перевиробництвом.

5. Фрикційне безробіття зумовлене зміною місця роботи.

6. Інформаційне безробіття пов'язане з недосконалістю інформаційного забезпечення про наявність вільних місць.

7. Ятрогенне ненавмисне безробіття викликане неправильними рішеннями уряду.

Ця класифікація є суттєвим внеском у вирішення проблеми безробіття, оскільки дозволяє розглянути його причини, а значить, прогнозувати його виникнення, засоби його подолання.

Економіка Третьої хвилі, підкреслює О. Тоффлер, у великій мірі залежить від культури, в якій основним є уміння спілкуватися з символами, образами й абстракціями, говорити і мислити логічно. Особлива роль навчання тому обумовлена тим, що формується нова культура, в якій провідна роль належить комп'ютеру.

Якщо в економіці Другої хвилі головними були точність, підкорення єдиній центральній владі, здатність примиритися з механістичною й одноманітною працею, то в економіці Третьої хвилі важливими є здібність до швидкого пристосування до змін, уміння працювати з декількома босами, бути допитливим, зберігати самовладання в умовах безладдя й неясності, залагоджувати конфліктні ситуації. Ці здібності й уміння будуть винагороджуватися вище.

Жодна національність або релігія, за О. Тоффлером, не має переваги в Третій хвилі, виграють ті, хто відкритіші й більш життєздатні. Третя хвиля відкриває можливості для найрізноманітніших культур, при цьому процес їхнього взаємовпливу буде дуже динамічним. Нові засоби навчання будуть сприяти подоланню неписьменності й напівписьменності. У цих технологіях провідна роль належить комп'ютеру.

У Третій хвилі істотно міняється характер праці. Фабричний стиль роботи, типовий для Другої хвилі, існував і в конторі, де кожний виконував дуже маленьку операцію, яка без кінця повторювалася. Власне ключ до зміни характеру праці лежить у розумінні неефективності рутинної часткової роботи. Він відзначає виникнення таких професій, які несумісні з одноманітністю, наприклад, програміст, розробник надр океану, підводний археолог, фахівець зі космічної техніки та ін. Для таких професій не мають ніякого сенсу основні положення тейлоризму.

Характер праці в Третій хвилі істотно змінюється. Якщо в Другій хвилі робочий виконував одну одноманітну операцію, то в Третій кожний виконує багато складних операцій і перевірок з невеликою кількістю об'єктів. Порівнюючи стан виробництва і оплати в галузях Другої і Третьої хвилі, О. Тоффлер говорить, що якщо в першому випадку має місце зупинка виробництва, зниження заробітної платні та прибутків, то зовсім інша картина в галузях Третьої хвилі. Головне, що в Третій хвилі робочі беруть участь в ухваленні рішень, вона відрізняється рухливістю робочого графіка, робочому дають можливість вибору при виконанні роботи, заохочується творчість, а не сліпе виконання. Те, що творчий стиль праці починає поступово панувати, залежить не тільки від того, що згадані галузі Третьої хвилі дуже рентабельні. Справа ще й у тому, що тут зникає грубість праці, характерна для Другої хвилі, де основна мета полягає у вичавлюванні поту їх робочих. Основна відмінність компаній Третьої хвилі – це те, що своїх прибутків вони досягають за рахунок більш умілої роботи, тобто, змінюється саме відношення до характеру праці.

Відмінність робочих Третьої хвилі в тому, що вони більш незалежні й не є більше доповненням машини; вони володіють спеціальністю і професійними знаннями; їх духовними інструментами є майстерність та інформація; освітній рівень досить високий, тому вони самостійні під час виконання роботи.

Відповідно, за О. Тоффлером, змінюється і сама економіка, разом з приватним і державним підприємством велику роль відіграють релігійні й сімейні виробничі об'єднання. Відбуваються зміни в структурі робочого класу. Якщо фабрична система сприяла колективізації свідомості, то пізніше відбувається прямо протилежне. Відпадає необхідність в тисячах робочих, що виконують односкладові операції, і, одночасно, виникає потреба в ініціативних, винахідливих, освічених робочих.

Проте неправильно трактувати економіку Третьої хвилі як таку, що ґрунтується тільки на інтелектуальних професіях. Економіка Третьої хвилі спирається на солідну інформаційну базу, вимагає найрізноманітніших виявів талановитості. Ідею, що суспільством буде управляти тільки безтілесний інтелект, можна віднести до міфів. Творчі здібності будуть оцінюватися, вище й вище. Як наслідок змінюється система винагороди, яка гарантує мінімальний дохід тим, хто робить внесок у виробництво не прямо, а побічно. Але це не буде система благоденствування, йдеться про необхідність адекватної оцінки праці невизнаних виробників, наприклад, жінок, які роблять послуги для самих себе і для своєї сім'ї. Дослідження О. Тоффлера, безумовно, орієнтовані на необхідність засвоєння високих технологій та орієнтацію бізнесу на інноваційні процеси.

Отже О. Тоффлер вважає, що в розвитку техніки слід виділити наявність трьох хвиль: Перша хвиля – це ручна праця з використанням нескладних механічних пристосувань; Друга хвиля відрізняється застосуванням електрики і співпадає фактично з індустріальним суспільством; Третя хвиля пов'язана з виникненням інформаційних технологій. Якщо економіка Другої хвилі відрізняється вимогою точності виконання одноманітних і нескладних операцій, то для економіки Третьої хвилі типова висококваліфікована праця. Тут істотно змінюється характер праці. Якщо при Другій хвилі робочий виконував дії, що повторюються, то при Третій хвилі робочий виконує багато складних операцій з незначною кількістю

об'єктів. Економіка Третьої хвилі передбачає нові вимоги: здатність пристосовуватися до швидких змін у структурі виробництва, допитливість, уміння діяти в умовах безладдя.

2.2.1. Недосконалість сучасної науки і її незамінність.

Дослідження ролі науки в суспільстві можна бачити в роботах М. Гайдеггера. Зокрема він пише: „Укоріненість наук в їх сутнісній підставі... відмерла”. Що це означає? Це означає, що кожна з окремих наук не звернута до світу в цілому і тому світ у свідомості розпадається на безліч окремих властивостей, якостей, ознак, елементів, речей тощо. При цьому сам світ як ціле ніби перестає існувати. Наука дає владу над світом, і водночас, відводить від нього як від цілого. Саме в цьому полягає небезпека будь-якої науки. Тому за допомогою окремої науки можна досягати дуже високих результатів у конкретному виді діяльності, але при цьому бути некомпетентним по відношенню до світу в цілому. Тому наука водночасно зі зростанням професіоналізму в окремих сферах зумовлює розповсюдження антропологічного дилетантизму. І лише тоді, коли людина починає розуміти, що наслідки такого відношення до світу можуть призвести її до трагічних наслідків, вона усвідомлює необхідність повернення до цілісного бачення світу, а отже, звернення до філософії.

У самий час наука, як вважає М. Гайдеггер, є єдиним засобом розкриття сущого: „Та все ж – у всіх науках ми, йдучи за найбільш справжньою інтенцією, вступаємо у відношення до сущого самому по собі”. Світ – це нескінченна безліч речей, властивостей, якостей, пізнати які можна тільки в розмежуванні й виділенні. Саме це виділення дозволяє глибоко їх вивчити, а отже, розкрити їм властиве. Таке зосередження дозволяє концентрувати увагу, тобто йти за „справжньою інтенцією”, спрямованістю на щось окреме, розглядати його в найрізноманітніших виявах. Наука – це єдиний спосіб виявити істотний бік речей. При цьому усвідомлення сущого зумовлене певною доцільністю або установкою. Людина, займається наукою не лише тому, що це їй цікаво, але й оскільки дане заняття є соціальним замовленням, яке формулюється у вигляді

імперативу: необхідно створити щось, що користується попитом.

Відкриття сущого приводить до того, вважає М. Гайдеггер, що ми можемо володіти речовинністю. Людина стає тим, хто входить у світ і змінює його. Ця інтенція носить настільки жорсткий характер, що може призвести до руйнування самої людини, оскільки вона також належить до світу.

Отже, наука – це особливе світосприйняття, яке відрізняється зосередженістю на сущому, а людина, що віддала себе науці, повністю присвячує себе його вивченню; наука включає установку на виявлення певної властивості, якості та ін.; наука є вторгненням у суще, яке показується.

Звернімося далі до такого вияву людського розуму, як техніка. М. Гайдеггер характеризує залежність від техніки таким чином: „Назвемо цей захоплюючий виклик, який зосереджує людину на поставці всього, що виходить з потаємного, в якості існуючого-в-наявності, – постав (Gestell)”. Цей виклик приймається людиною і захоплює її повністю. Зовні до цього стану неможлива, фактично будь-яка справа, тим більше, пов'язана з технікою. Гранична концентрація своїх сил для рішення певної технічної проблеми характерна для всіх досягаючих успіху. Захопленість технікою виявляється в самій своєрідності стилю існування. Захоплений технікою не мислить свого існування без того, щоб її використовувати, і в цьому випадку людина виступає в ролі „споживача”. Вона може піти й далі, якщо перенесе вияв турботи з себе на саму техніку, що проводить до виникнення культу машини. Тільки машина може бути досконалою, тоді як людина такого рівня досконалості не може досягти ніколи. Таке преклоняння перед технікою може досягти маніакальності, що описано А. Платоновим у романі „Ченвенгур”. Проте, без наявності її хоча б у невеликій мірі неможливе перебування у світі техніки. Отже, техніка викликає, і на виклик відгукуються вобрані, які стають не тільки її користувачами, але й повністю присвячують себе їй.

Підкреслимо, що розглядаючи причетність науки до реальності М. Гайдеггер відзначає, що відмерла вкоріненість

науки в сутнісній підставі. Це зумовлено тим, що кожна з окремих наук не звернута до світу в цілому. Тому людина може досягти значних успіхів у сфері окремої науки, але при цьому втратити світ у цілому. Одночас наука єдина форма збагнення істотної сторони вічного. Витікаюче з боку суцього захоплює людину. Цей феномен М. Гайдеггер називає „по-став”. Захопленість технікою характерна для підприємця, який досягає значних успіхів у своїй діяльності. Така людина присвячує своє життя здійсненню технічних задумів, проектів та ідей. Проте така захопленість технікою може приймати загрозливих розмірів. Людина тоді схиляється тільки перед досконалістю техніки, забуваючи основні принципи гуманізму. Слід зазначити, що в сучасному світі, у якому величезну роль відіграє техніка, захопленість технікою стає однією з умов влаштованої людини у світі.

2.2.2. Дух винахідництва. Одним з основ бізнесу слід вважати дух винахідництва, який втілюється в бажанні створювати нове. Дух винахідництва долає традиційну інертність повсякденного життя і терпляче ставлення до незручностей. Саме володіння та наявність духу винахідництва є відмінною рисою людини, що творить. Необхідно мати на увазі, що в такому трактуванні за основу приймається екзистенційне трактування духу, згідно з яким дух є воля, витікаюча зі справжньої (етичної) екзистенції. У цьому аспекті дух протиставляється розуму, тому можна володіти розумом, але тільки через дух розум оживає і може отримати своє застосування.

У рамках виробничої діяльності виникає необхідність саме винахідництво поставити на потік. У результаті сам винахід стає анонімним. Інтенсивність духу винахідництва не залежить ні від якого зовнішнього впливу, проте, може значно стимулюватися конкуренцією.

У процесі винаходу створюється немов інший світ – середовище, в якому людина облаштовує сама себе. Застосування тих чи інших винаходів або їх відкриття стає

основною умовою для процвітання, за умови, що воно дорічне, тобто актуальне в такий економічній ситуації.

Не випадково, один з процвітаючих бізнесменів сучасності К. Тетеїсі називає книгу про свою роботу „Вічний дух підприємництва” і розуміє її практичною філософією. Основне завдання, яке він виділяє для керівника – це створення обстановки творчої зацікавленості. Він підкреслює, що недостатньо визначити дух винахідництва як одного з головних складових успіху, необхідно, щоб він виник як наслідок самої організації виробничої діяльності. Ознакою його наявності є те, що людина відчуває радість від виконання своєї роботи. Джерело цієї радості полягає в усвідомленні рішення важливої проблеми, можливо технічної, що дозволяє досягти економічного процвітання. Основне завдання для керівника – це створення необхідних робочих умов, за яких можливо успішне вирішення виробничих задач.

К. Тетеїсі ставить під сумнів верховенство матеріально-технічних стимулів: „Дохід виражається не тільки в грошових вимірюваннях, але й у духовних дивідентах *esprit de corps*. Створення робочої обстановки, в якій володарює такий дух, є неодмінною умовою успіху. Відчуття творчої задоволеності, яку випереджає вчений, після завершення тієї чи іншої роботи в науково-дослідній лабораторії, ось вам тип духовного дисидента”. Переживання причетності до успіху, на його думку, є більш важливим критерієм. Тільки тоді, коли людина переживає актуальність і практичну доцільність своєї роботи, вона відчуває соціальну задоволеність. Захоплення творчістю – ось що є вищою нагородою за виконану роботу.

При обговоренні питання про духовні дивіденти підприємницької діяльності К. Тетеїсі вказує на необхідність підтримки свідомості партнерства. Тільки за наявності партнерства на основі сумісної власності можливе виникнення духу винахідництва. Рівність у власності виводить зі стану «підлеглості» і стає основою для виникнення партнерства. Тільки серед рівних можливе розповсюдження духу винахідництва й радість творчості.

Г. Форд вважає, що необхідно культивувати не тільки дух винахідництва, але й стимулювати творче дарування в його буденних виявах. До таких він відносить уміння раціонально будувати свою діяльність і досягати мети. Уміння грамотно скласти план виконання будь-якої роботи й володіння сильною доброю волею, необхідною для її реалізації – це основні ознаки творчого дарування. Г. Форд пише: „Ми дуже звузили творче дарування і зловжили ним для тривіальних цілей. Нам потрібні люди, які можуть скласти план роботи для всього, в чому бачимо добро і предмет наших бажань. Добра воля й ретельно вироблений план роботи можуть привести до прекрасних результатів. Цілком можливо покращити умови життя робочих не тим, що давати їм менше роботи, а тим, що допомогти збільшити її”. Отже, ділові характеристики людини виділяються ним як головні. Інакше, творче дарування, що розуміється таким чином, можна назвати діловитістю, яка включає усвідомлення проблеми, складання плану її рішення й виконання роботи на основі доброї волі, необхідної для її реалізації.

Тож творча людина та, яка здатна раціонально і продуктивно побудувати свою діяльність. Вона є, так би мовити, рядовим учасником виробничого процесу, і не потребує постійної опіки й контролю, оскільки здатна самостійно вирішувати проблеми, які виникають у сфері її діяльності. Її основними ознаками є компетентність і оперативність.

Водночас, Г. Форд не виступає як супротивник одноманітної праці, у тому числі й фізичної. Він вважає, що виконання однакової роботи не може позначитися негативно на стані людини і принижувати її гідність. Якщо її виконання є соціальною необхідністю, якщо вона є вираженням причетності до справи, яка має, безумовно, високу практичну значущість, то вона оцінюється, як правило, дуже високо, тим самим її виконання може отримати тільки позитивну оцінку.

Отже, при визначенні співвідношення розуму й духу слід мати на увазі, що дух є воля витікаюча зі справжньої екзистенції. Тому розум оживає тільки за умови наявності сили

духу. Своєрідність духу підприємництва полягає в тому, що він долає традиційну інертність повсякденного життя і має терпляче ставлення до незручностей. Стимулювання виникнення духу підприємництва є однією з головних задач керівника, оскільки тільки тоді, коли ініціатива до творення одержує своє вираження в конкретній діяльності людина отримує справжнє творче задоволення. Необхідність створення обстановки творчої зацікавленості виділяв один з видних бізнесменів сучасності К. Тетейсі, ознакою якої він вважав переживання відчуття радості під час виконання роботи. Для того, щоб виник дух винахідництва необхідно створити такі робочі умови які б стимулювали його появу. Г. Форд на відміну від К. Тетейсі вважає, що творче дарування виявляється не тільки в умінні винаходити, але й в умінні раціонально скласти план і ретельно його виконувати.

ВИСНОВКИ

1. Сучасному бізнесмену доводиться вирішувати складні технічні задачі, тому необхідно зрозуміти сутність техніки. Актуальним є положення Д. Белла про злиття науки і техніки, а також взаємозв'язки технології та науки. У цьому полягає відмінна риса сучасного постіндустріального суспільства, в якому особливе значення набувають інформаційні технології.

2. Тому Ж. Еллюль називає сучасне суспільство інформаційним. Його пропозиції багато в чому мають утопічний характер, наприклад, передача технологій слаборозвиненим країнам, проте їх знання допоможе уникнути багато яких проблем.

3. У концепції О. Тоффлера про три технологічні хвилі, а саме доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної слід звернути увагу на зміну характеру виробництва в останній хвилі, де праця набуває творчий характер. О. Тоффлер стверджує, що людина в змозі подолати складність у сфері виробничої діяльності, і наполягає на вживанні заходів для ліквідації безробіття.

4. М. Гайдеггер, розглядаючи відношення людини і техніки, звертає увагу на те, що людина використовує техніку, щоб досягти успіху, внаслідок чого виникає культ машини. Техніка поставляє благо, тому вона „по-став”.

5. Проте зацікавленість технікою не повинна суперечити принципам гуманізму. Основою відносин між людиною й технікою, за К. Тетейсі, може виступати дух підприємництва, що виражається в потребі творення і вдосконалення реальності й самої людини.

6. Його підтримує Г. Форд, який вважає, що технічну творчість слід розуміти в широкому аспекті, як здатність вирішувати інженерні задачі, тому здібності до технічної творчості слід всіляко заохочувати.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

В. Шедевальд ПОНЯТТЯ „ПРИРОДА” І „ТЕХНІКА” У ГРЕКІВ

Щоб тепер обговорити більш детально центральне поняття *technē*, давайте спочатку поговоримо про те, як грецькі мислителі й філософи, особливо Арістотель, концептуально очищали давно відоме поняття *technē* й відводили йому особливе місце серед інших понять дії та виробництва.

З першого погляду *technē* уявляється нам як особливий рід знання в протиставі іншим родам знань. *Technē* – це таке знання і здатність, які спрямовані на виробництво й конструювання і таким чином займають свого роду середнє положення між просто досвідом або *ноу-хау*, *empeiria*, і теоретичним знанням *epistēmē*. *Technē* відрізняється від теоретичного знання, епістемі, тим, що останнє має справу з незмінною, чисто існуючою і первинною, у всіх його відносинах і значеннях (тобто математика), тоді як *technē* як „продуктивне знання” має відношення до області мінливого, що знаходиться в процесі

становлення і знаходить буття. *Techne* будується на емпірії, досвіді. Але тоді як простий досвід, який тримається на тому, що зберігається і зв'язується в пам'яті, відноситься тільки до окремих прикладів їхнього зв'язку, *techne* переходить від багато яких окремих випадків до загального поняття. Таким чином, медик-практик з простим досвідом знає тільки, що курча хороше для слабого шлунку. Але лікар, який володіє *techne*, знає, крім того, що курча – легка їжа, і чому вона легка, і чому шлунок є слабким. Тоді як досвід знає тільки „що”, *techne* знає також „чому”, причини, і в цьому відношенні наближається до теоретичного знання, епістеме. Таким чином, *techne* ясно визначається як знання і здатність, яка отримується звичкою, тобто входить у плоть і кров, і яка спрямована на виробництво, але у зв'язку з ясным ходом міркування, стосовно самих речей, яке людина простого досвіду випустила з уваги.

Д. Белл
СОЦІАЛЬНІ РАМКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА.

Інформація і телекомунікації в постіндустріальному
суспільстві

У наступаючому сторіччі вирішальне значення для економічного й соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини набуває становлення нового соціального устрою, що тримається на телекомунікаціях. Революція в організації та обробці інформації і знань, в якій центральну роль грає комп'ютер, розгортається одночасно зі становленням постіндустріального суспільства. Три аспекти постіндустріального суспільства особливо важливі для розуміння телекомунікаційної революції:

- 1) перехід від індустріального до сервісного суспільства;
- 2) вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій;
- 3) перетворення нової „інтелектуальної технології” в ключовий інструмент системного аналізу і теорії ухвалення

рішень.

Показники переходу від індустріального до сервісного сектора достатньо очевидні. У США в 1970 р. 65% робочої сили було зайнято у сфері послуг, близько 30 – в промисловості й будівництві і неповних 5% – в сільському господарстві. Проте осьовим принципом постіндустріального суспільства є величезне соціальне значення теоретичного знання і його нова роль як спрямовуючої сили соціальної зміни. Кожне суспільство функціонувало на основі знання, але тільки в другій половині XX століття відбулося злиття науки й інженерії, що змінило саме єство технології.

Ж. Еллюль **ІНША РЕВОЛЮЦІЯ**

Техніка – чинник поневолення людини. Але, зрозуміло, не тільки поневолення! Вона могла б бути, гіпотетично кажучи, чинником його звільнення. Єдина реалістична революція попрямує саме цим шляхом, і вона буде мати своїм результатом радикальне відкидання будь-яких ідеологій, що руйнують індивід і суб'єкт, і разом з тим – радикальне відкидання не техніки як такої, але ідеології техніки. Техніка вводить нас в небувалий новий, небачений, немислимий всесвіт. Наші попередні знання вже ні на що не придатні. На нашому шляху розкривається тут *terra incognita*.

Сьогодні ми переживаємо феномен, що породив багато надій. Це – перетворення техніки. Мені хотілося б уточнити, що аж до 70-х років нашого сторіччя техніка була монолітною силою, орієнтованою лише в одному напрямі. Вона була дійсно системою і мала тільки одну мислиму ціль – зростання на всіх напрямках, розгортання потужностей, виробництва тощо, хоча деякі спостерігачі починали вже ставити під сумнів це зростання. Сьогодні автоматизація та інформатизація здатна мало-помалу змінити орієнтацію техніки. Сама технічна мутація, інформатизація техніки, не викличе змін в положенні пролетаріату, бідних мас, звільнення людини не принесе, якщо

не буде рішучості, свідомого вибору, волі, придатної для використання в цьому напрямі. Назвемо її політичною волею. Лихо в тому, що політика, якою ми її бачимо сьогодні, не в змозі упоритися з технікою і сама нею повністю детермінована.

Інформатизація дозволила б вирватися з технічної системи... Але сьогодні для цього необхідна справжня революція по відношенню до держави й автоматизованої техніки.

О. Тоффлер МАЙБУТНЄ ПРАЦІ

Творчі стилі праці

В. Але яку частину складають ті, про яких ви тільки що говорили, по відношенню до жінок на Тайвані, що працюють на підприємствах з потогінною системою праці? І скільки робочих тут в США є безробітними? У капіталістичної економіки існує тільки обмежена потреба у висококваліфікованих інтелектуальних робочих. Для того, щоб отримати задоволення від умов праці, які ви описали, від кожного потрібно буде зміна в організації не тільки виробництва, але і в освіті, і соціалізації як така. До певної міри наявна класова структура буде стисла, майже кожний стане професіоналом або керівником у рамках повністю кооперованої структури. Але для того, щоб досягти цього – припустимо, що цей стан бажаний, – потрібний широкий рух у напрямку до значно більшої рівності у знаннях і можливостях. Той, хто зараз має переваги, буде чинити опір цьому процесу, чи не так? І чи не будуть більш гуманні умови, які ви описуєте, в деяких високотехнічних галузях промисловості по перевазі функцією виключно високого зростання прибутків, якими володіють ці підприємства?

О. Звичайно. Той факт, що технічно високорозвинуті галузі промисловості у порівнянні більш вигідні, полегшує це. І той факт, що висока майстерність є дефіцитом, дає всім, хто його має, перевагу. Все це вірно. Але цього недостатньо для того, щоб пояснити, що відбувається. Погляньте на проблему з

іншого боку: праця була грубою і жалюгідною в галузях Другої хвилі, навіть коли вони були високодоходні. Насправді грубість праці була обов'язковою складовою прибутків. Чим більше ви вичавлювали поту з людей, тим більше грошей ви робили.

По відношенню до багатьох компаній Третьої хвилі правильно прямо протилежне. Грубість у процесі роботи вже більше не є прибутковою – вона непродуктивна.

Компанії Третьої хвилі не збільшують свої прибутки за допомогою вичавлювання поту зі своїх робочих. Вони досягають своєї цілі не тим, що роблять працю більш важкою, а тим, що працюють більш вміло. Потогінна система вже не виправдовує себе так, як це було колись.

Драматизуючи відмінності, ми повинні сказати, що в старому масовому промисловому виробництві головним були м'язи. У розвинутих розукрупнених галузях головними є інформація і творчість. І це змінює все. Я пам'ятаю одну зі своїх бесід у Токіо з Акіо Моріта, одним з фундаторів „Соні”. Він говорив відверто: „Я можу веліти робочому фабрики почати роботу рівно в сьомій години ранку. Але я не можу досліднику-інженеру веліти вийти на роботу в сьомій ранку і при цьому мати творчу ідею”.

Моріта знає це так само, як і інші люди, що досягають успіху в галузях Третьої хвилі. Поговоріть зі Стівом Джобсом з „Еппл” або з Джимом Трейбігом з „Тандем комп'ютері”.

Коли компанії Третьої хвилі потрапляють у скруту, то це тільки через погані товари, які не відповідають вимогам ринку, погану організацію або інших причин. Це не через те, що з їхніх робочих недостатньо вичавлюють піт.

Відрізняється сам характер праці, і це вимагає абсолютно іншого типу робочих.

Новий робочий

В. Як по-вашому, чим відрізняється робочий нового стилю від робочого старого стилю?

О. Робочий Третьої хвилі більш незалежний, більш винахідливий і не є більше доповненням машини. Типовим є робочий, який володіє спеціальністю або професійними знаннями. Подібно реміснику доіндустріальної епохи, що володів набором ручних інструментів, нові інтелектуальні робочі (якщо хочете, то саме так будемо їх називати) володіють майстерністю та інформацією, які й складають їхній набір духовних інструментів.

Нові робочі значно більше схожі на незалежних ремісників, чим на взаємозамінних робочих конвейєра. Вони молодші, краще досвідчені. Вони ненавидять рутину. Вони вважають за краще працювати безконтрольно для того, щоб виконувати свою роботу так, як вони це вважають потрібним. Вони хочуть мати право слова. Вони звикли до змін, неясності ситуації, гнучкої організації. Вони є новою силою, і їх число росте.

По мірі того як економіка здійснює перехід від Другої хвилі до Третьої хвилі, ми одержуємо разом з новими професіями новий набір цінностей, а це передбачає значні наслідки для працедавців у сфері урядової політики, у політекономії марксиста, для профспілок...

В. Ми можемо погодитися, що такий вид «розумової праці» існує в суспільстві, і це сприяє поліпшенню ситуації у сфері праці. Поза сумнівом, робочі, зайняті такою працею, мають певний степінь упевненості у своїх силах і вимагають – іноді навіть і одержують – якусь гнучкість в організації виробництва й відчуття причетності до справи. Але скільки їх?

А які чинники визначають те, наскільки далеко піде тенденція до цього типу трудового стилю?

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому технологію Д. Белл розглядає як силу, яка визначає рівень розвитку суспільства?
2. Як техніка за Ж. Еллюлем визначає існування людини?
3. Що таке «інша революція» в розумінні Ж. Еллюля?

4. Чим відзначається Третя технологічна хвиля за О. Тоффлером?
5. Яким чином наука, за М. Гайдеггером, є способом відкриття сущого?
6. Чим загрожує підкорення техніці за М. Гайдеггером?
7. Як правила Р. Декарта можна використовувати в бізнесі?
8. У чому призначення наук за Ф. Беконом?
9. Чому створення умов для вияву інтересу породжує дух винахідництва?
10. Які вимоги ставить Г. Форд до робітника? Як він розуміє творчість?
11. Чому К. Тетеіси помагає і висловлює думку, що спільна власність є умовою виникнення духу підприємництва?

Ключові слова: техніка, технологія, постіндустріальне суспільство, наука й інженерія, технічна еліта, інтелектуальні технології, знання як цінність, інформація, бюрократизація техніки, «інша революція», «Третя хвиля», «постав», влада над світом, захопленість технікою, правила розуму, метод, пошук істини, дух підприємництва, творчість.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342.
2. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 697 с.
3. Декарт Р. Сочинения в 2-х т. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – 654 с.
4. Тетеиси К. Вечный дух предпринимательства. Практическая философия предпринимательства. – К.: Укрзакордонсервис, 1992. – 204.с.
5. Хайдеггер М. Вопрос о технике // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 45 - 66.

6. Шедельванд В. Понятие «природа» и «техника» у греков // *Философия техники в ФРГ: Пер. с нем. и англ.* – М.: Прогресс, 1989. – С. 90 - 193.
7. Эллюль Ж. Другая революция // *Новая технократическая волна на Западе.* – М.: Прогресс, 1986. – С. 147 - 152.
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991.
9. Ясперс К. Современная техника // *Новая технократическая волна на Западе.* – М.: Прогресс, 1986. – С. 119 - 146.

3. ДЕРЖАВА, ПОЛІТИКА І БІЗНЕС

3.1.1. Призначення держави

3.1.2. Основна функція держави захист власності

3.1.3. Мета держави – всезагальний інтерес

3.1.4. Проблема узгодження інтересів особистості й суспільства

3.2.1. Недоліки демократії

3.2.2. Портрет політика

3.2.3. Бюрократіада

3.1.1. Призначення держави

*Людям необхідні навіть найгірші закони,
бо не будь їх, люди пожерли б один одного.
Епікур*

*Держава – це “намордник”. Щоб заснувати
досконалу державу, треба, перш за все, створити
таких істот, природа яких допускала б, щоб вони всюди
жертвували власним благом в ім'я особистого благополуччя.
А. Шопенгауер*

*Ми повинні бути рабами законів,
щоб стати вільними.
Цицерон*

Держава – це інституція, за допомогою якої можлива співпраця, наявність якої можна вже знайти й в рамках сільської культури. А. Мемфорд вважає, що вона виникла на основі єднання, комунікації і кооперації. За його розумінням сільська культура була здатна тільки на використання того, що є під рукою, що обмежене одноосібним господарством. Як тільки з'явилася можливість здійснення складних проєктів, що вимагають об'єднання зусиль і засобів, почали виникати соціальні машини, або мегамашини. Ці колективні машини є,

по-перше, «робочими» машинами, оскільки їх призначення полягає в рішенні виробничих проблем. Мегамашини управляються за допомогою піраміди бюрократії – інструменту здійснення глобальних проектів, такими є, наприклад, піраміда Хеопса.

Людські мегамашини старовини припускали надійну організацію знання й систему роздачі та контролю наказів. У наш час знання – це сфера вільного доступу, але його спеціалізація як і раніше робить його важкодоступним, тому високі технології, як зазвичай, дорогі. Система видачі і виконання наказів як і раніше пов'язана з діяльністю бюрократичного апарату – своєрідної піраміди влади.

Сучасна держава, за А. Мемфордом, є також мегамашина, яка виконує такі самі функції, що й мегамашини старовини. До неї входять, у свою чергу, три мегамашини: трудова, військова й соціальна.

Призначення держави достатньо глибоко було осмислене Т. Гоббсом – одним зі представників емпіричного напрямку в філософії. Для нього характерно розглядання соціальних фактів у їх безпосередності, саме тому актуальні твори Т. Гоббса і для сучасності. Тим більше що з часом стає очевидним, що соціальна реальність, не зважаючи на значні зміни, є чимось спочатку незмінним. Джерело цієї незмінності знаходиться в самій сутності людини як соціальної істоти.

Людина вимушена відстоювати своє життя як найцінніше, тому вона використовує іншого як засіб для облаштування самої себе. Необхідність стояти за самого себе приводить до того, що вона повинна, водночас ставитися вороже до подібного собі, й, у свою чергу, людина відчуває таку ж ворожість з боку інших. Для того, щоб знайти собі місце в житті, вона повинна бути агресивною. Тобто, стосовно інших людина виступає як послідовний егоїст.

Агресія зі сторони Я, як і агресія з боку інших, може досягати таких масштабів, що існування людини виявляється під загрозою. Коли вона пізнає це, а надалі і усвідомлює безнадійність самотнього існування в ситуації «війни всіх проти

всіх», як визначає даний стан Т. Гоббс, людина готова йти на певні компроміси, домовленості, наявність певних правил, виконання яких дозволить зберегти себе і свою власність.

Таким чином, виникає необхідність для встановлення певних нормативів, які будуть обмежувати негативні вияви людської натури. У свою чергу, їх виконання вимагає наявності певних соціальних інститутів. Вони діють за умови наявності певних повноважень, якими наділяються індивіди в рамках конкретної ролі. Тому бізнес передбачає необхідність виконання правил і норм, які встановлені державою.

Важливе значення для розуміння реалізації бізнесу має також трактування Т. Гоббсом свободи. Т. Гоббс визначає умову ефективного застосування сутнісних сил як соціальну свободу. Для наочності пояснення трактовки цього поняття він розглядає рух деякого тіла (вода). „Згідно з нашим визначенням, – пише він, – свобода є не що інше, як *відсутність перешкод для руху*, наприклад, вода в судині не вільна тому, що судина заважає їй вилитися, а якщо судину розбити, то вона стає вільною”. Те саме можна сказати й про зусилля людини: якщо вони дуже жорстко обмежені нормативами, то вони не можуть утілитися, а якщо наявні нормативи будуть усунені, то настане можливість для їх реалізації. Але абсолютна свобода також неможлива, оскільки вже було відзначено виникнення „війни всіх проти всіх”.

Тим самим свобода повинна органічно включати обмеження за допомогою соціальних нормативів. Ці перешкоди, тобто нормативи, є абсолютними для індивідів, які належать певному суспільству, оскільки саме вони – забезпечують свободу застосування кожного.

За яких умов соціальне примушення як функція бюрократії виправдовує себе? Якщо вона таким чином регулює простір соціальних можливостей, що їх наявність виявляється достатньою для застосування себе індивідом, належний до певного суспільства у сфері бізнесу.

Успішність ведення справи значною мірою залежить від того, якою мірою держава забезпечує свободу для втілення

індивідів. Тим самим, якщо владу розглядати як єдність сили й закону, то свободою буде можливість ефективно застосувати свої сили відповідно до закону. Тоді несвободою буде відсутність такої можливості, у цьому випадку закон не дозволяє індивіду реалізувати самого себе. В останньому випадку ми фактично маємо справу з метаморфозою влади: замість того, щоб виконувати своє призначення, тобто створювати сприятливі умови для самореалізації індивідів, вона перешкоджає їм. У суспільствах будь-яких типів можна знайти приклади, коли влада виправдовує, або, навпаки, не виправдовує свого призначення.

Власність як вияв самого себе потребує захисту від посягання на її цілісність з боку інших. Оскільки використання власності стає небезпечним у природних умовах, людина відмовляється, як вважає Дж. Локк, від своєї індивідуальної свободи на користь держави. Тому виникнення держави обумовлене внутрішніми потребами індивіда. Його поява пов'язана з виразом волі того, хто має певну власність. Як наслідок застосування влади одержує своє виправдання з боку самоцінності індивіда, а насильство стає тим засобом, за допомогою якого захищається цілісність власності. Водночас, держава представляє інтереси не тільки окремого індивіда, але й суспільства в цілому, отже, певна частина власності належить не окремому індивіду, а державі в цілому. Ця власність використовується для здійснення глобальних соціальних засад і на цілі соціального захисту. У компетенцію держави входить право встановлювати розміри і співвідношення приватної і державної власності. Можлива ситуація, коли державна власність повністю поглине приватну, або, навпаки, коли приватна буде домінувати над державною. Від ефективності їхнього співвідношення залежить рівень добробуту в суспільстві.

3.1.2. Основна функція держави – захист власності. Дж. Локк вважає недосконалість людської природи основною причиною підкорення владі, оскільки більшість людей, на його думку, не в змозі дотримуватися рівності й справедливості. Як

наслідок користування власністю стає небезпечним. Тому людина відмовляється від свободи, заснованої на страху за свою власність, і шукає можливості приєднатися до суспільства. Тим самим, основною метою об'єднання людей в державу Дж. Локк вважає необхідність збереження власності.

Для цього необхідне ухвалення деяких універсальних і загальних правил, що є законами, які були б загальновизнані й захищали власність кожного від посягання інших. Далі, необхідні інститути, в компетенцію котрому надається використання закону, основною роллю в яких є роль судді, котрому надається право тлумачення законів до кожного конкретного випадку. У компетенцію цих інститутів повинне входити застосування сили стосовно тих, хто зробив замах на власність.

Отже, головною метою об'єднання в державу Дж. Локк виділяє необхідність збереження власності. Це твердження обумовлене тим фактом, що існування людини можливе, якщо в її розпорядженні є певна власність. Що ж таке власність? Це та речовинність і засоби, які має у своєму розпорядженні людина. Вона облаштовує сама себе залежно від обсягу власності, її цінності й унікальності. Власність – це те, що знаходиться в розпорядженні людини і може бути нею використане. Інше питання, на які цілі вона може бути використана, і яким чином людина її набула?

Власність фактично визначає існування людини, тому людину можна визначити стосовно тієї власності, яку вона має. Власність отримується в застосуванні самого себе за допомогою втілення своєї сутності. Самореалізація і є спосіб для виникнення власності. І якщо людина не може з яких-небудь причин втілити себе, то тим самим вона позбавляється своїй власності. І, навпаки, як тільки вона знайде собі місце застосування, у неї з'являється власність. І якщо потенційна власність закладена в її сутності, то реальна є результат втілення. Власність вказує на людину і характеризує, наскільки ефективно вона релізувала сама себе.

Власність потребує захисту як певне надбання. Дж. Локк говорить, що то є право природне, тобто, людина розпоряджається своєю власністю, оскільки вона їй належить. У природному стані індивід знаходиться немов віч-на-віч із собою в стані самодостатності. У цьому стані відсутнє нормативне регулювання, тому власність виявляється під загрозою. Індивід не в змозі її захистити, тому потрібні інститути, які б ззовні захистили її як щось недоторканне. Ці інститути виступають як щось зовнішнє стосовно індивіда, кожний з яких, одночасно, позбавляється своєрідності й унікальності, тобто стає рівним з іншими.

Тому виникнення держави обумовлене внутрішніми потребами кожного індивіда. Інститут (лат. institut – встановлення, установа), відповідно з'являється як наслідок соціальної потреби. Тобто, з погляду емпіризму держава відсутня спочатку як певна даність, а встановлюється як форма втілення волі кожного, хто наділений власністю. Держава є формою визнання власності з боку всіх. Таким чином, застосування влади одержує своє виправдання з боку самоцінності самого себе, а насильство стає необхідністю, щоб захистити власність. Водночас, таке насильство відбувається не зсередини людини, а ззовні з, боку держави, що володіє універсальністю, яка ігнорує своєрідність кожного.

Проте це насильство необхідне, щоб зберегти те, що належить бізнесмену. Тому держава виправдовує себе, якщо вона є інструментом збереження приватної власності. У цьому випадку кожен зацікавлений у сильній державі й добровільно визнає її верховенство над собою.

Якщо держава представляє інтереси суспільства, то, вона має і свою власність. І ця власність також є джерелом існування суспільства в цілому, тому її головне призначення полягає у здійсненні глобальних проектів. У компетенцію інститутів влади входить право встановлювати співвідношення й розміри приватної та державної власності. Можлива ситуація, коли державна власність повністю поглине приватну, або навпаки, коли приватна буде домінувати над державною. Від

ефективності їх співвідношення залежить рівень добробуту в суспільстві.

3.1.3. Мета держави – всезагальний інтерес. У філософії Г. Гегеля моральність є формою визнання самоцінності людини як утілення духу. Він виділяє наступну тріаду: ідея – дух – воля (ідея дана в дусі і втілена через волю). Етична ідея – необхідність блага й добра для всіх, а не тільки для окремої людини, наприклад, бізнесмена, і тому повинна укорінятися у правилах, які типові для даного суспільства. І, навпаки, правила втілюються за допомогою умонастрою окремої людини. Свобода в цьому випадку полягає у свідомому виборі блага для всіх.

Дух присутній через вияв свідомості, тоді дух держави – це єднання в розумі. При цьому ми маємо справу не з окремою державою, а державою як ідеєю, яка повинна здійснитися в реальності.

Свобода для кожного полягає в тому, що своє право переходить в інтерес всезагального. Сила держави полягає в тому, що вона дозволяє індивіду стати самим собою, і разом з тим дотримуватися загальних інтересів. Таким чином, Г. Гегель знімає суперечність держави як форми здійснення загального інтересу й самореалізації окремого індивіда. Тим самим призначення держави – встановлення гармонії між загальною і суб'єктивною свободою. Тому він критикує платонівську державу за те, що в ній не діє суб'єктивна свобода.

Якщо в емпіризмі необхідність держави визначається виходячи із суб'єктивних інтересів, то в раціоналізмі, до якого належить Г. Гегель, головими будуть загальні інтереси. У цьому аспекті людина є соціальною істотою, водночас, людина – це істота духовна, оскільки вона може раціонально зрозуміти ідею. І в цьому ракурсі вона може визначити себе ззовні. Якщо ми будемо розглядати людину як джерело духу, то тим самим держава буде такою, що виходить з її самозвеличення. Заслуга такого визначення держави належить Гегелю. Для нього держава: „...є дійсність етичної ідеї – етичний дух є як очевидна, самій собі ясна, субстанціональна воля, яка мислить і

знає себе і виконує те, що вона знає й тому, що вона це знає”. У цьому визначенні ми бачимо, що Гегель об’єднує в єдине ідею, дух і волю, а джерелом своєрідності ідеї вважає моральність.

Перед нами не емпірична, а раціональна модель втілення людини. Дух при цьому тлумачиться як вияв свідомості в розумінні ідеї та її втіленні через волю. Відповідно виникає необхідність розрізнити державу як деяку ідею і власне реальну державу. Якщо держава як ідея є, безумовно, досконалою, то реальна держава має істотні недоліки.

Тому призначення держави визначається не з боку емпірично конкретної людини, а з боку всезагального. В зв’язку з цим Гегель тому прямо вказує, що „... мета держави є всезагальний інтерес”.

При використанні гегелівської моделі свідомості з’являється можливість визначити ефективність держави як реального соціального феномена стосовно держави як ідеї. Таким критерієм є рівень розвитку самосвідомості, тому „кожний народ має той державний устрій, який йому відповідає і підходить”. Фактично гегелівська модель держави припускає наявність досконалої самосвідомості, якою може бути тільки свідомість монарха.

Вона також припускає безумовний пріоритет загальних інтересів стосовно індивідуальних. Вона фактично може стати основою для ідеології, у якій поступається пріоритет суспільних інтересів. Проте такий погляд на гегелівську модель держави можна вважати недостатнім, оскільки свобода ним трактувалася як реалізація суб’єктивності.

Інша справа, що ця філософія звернена до індивіда з боку необхідності підкорення його загальним інтересам. Людина втрачає свою визначеність і конкретність, але вона одержує своє визначення стосовно монарха через стан. Гегелівська модель держави – це сукупність рольових обов’язків. У рамках рольової концепції держави володіння власністю визначається місцем в апараті влади. Власність – це те, що призначається як певної для деякої соціальної ролі. Фактично її можна визначити як бюрократичну модель власності. Таким чином, власність

стає не тим, що зумовлено суб'єктивністю, а тільки місцем в піраміді влади.

Якщо в емпіризмі виникнення держави пояснюється суб'єктивними інтересами, то в об'єктивному ідеалізмі Г. Гегеля його причиною є усвідомлення етичної ідеї. Ідея держави – це безумовне визнання загальних інтересів і загального блага. Г. Гегель розрізняє державу як ідею і власне втілення цієї ідеї суб'єктом через його дух і волю, тому реальне існування залежно від рівня самосвідомості суспільства. Це дає право стверджувати, що кожний народ має той державний устрій, який йому підходить. Він вважає, що найбільш повно ідея держави реалізує себе в самосвідомості державця, тому вважає монархію найкращою формою правління.

3.1.4. Проблема узгодження інтересів особистості й суспільства. П.І. Новгородцев на відміну від Г. Гегеля акцентує на відсутності повної гармонії між державою та індивідом. Держава є, безумовно, необхідною, якщо вона заснована на визнанні самоцінності особистості, водночас держава може вимагати від особистості підкорення загальним цілям. Проте ініціатива в цій зумовленості належить особистості, оскільки вона є істотою створюючою. Відповідно, єдиним засобом вдосконалення є критика. Тільки прагнення до кращого й заперечення недосконалого та негативного здатне встановити деякий баланс між інтересами держави й особистістю.

Із субстанціональної концепції держави випливає, що для того, щоб утілити самого себе, індивід має усвідомити загальні інтереси й орієнтувати свою діяльність згідно з ними. Так Г. Гегель створює модель досконалої держави, на неможливість існування якої прямо вказував А. Шопенгауер. Для того, щоб була можливою така держава, потрібно створити таку людину, яка повністю підкорена суспільним інтересам і жертвує власними. На практиці викорисання такої моделі призводить до створення тоталітарної держави. Визначити сутність такої держави можна за висловом А. Шопенгауера: „Держава – це намордник”. Це може бути такий „намордник”, дія якого

фактично буде призводити до повного придушення самозвеличення індивіда.

На противагу гегелівській, модель держави П.І. Новгородцева не припускає гармонійної єдності загальних та індивідуальних інтересів. Вона включає наявність між ними дисгармонії. Він пише: „... гармонія особистості із суспільством можлива лише в тому досяжному розуму царстві свободи, де безумовна й усезагальна солідарність поєднується з нескінченністю індивідуальних відмінностей”.

Він говорить про те, що модель розвитку, при якій ставиться задача створення досконалого суспільства фактично безперспективна, як і протилежна мета – створення досконалої особистості.

Якщо Г. Гегель спочатку державу розглядає як етичну субстанцію, то П.І. Новгородцев визначає самоцінність суспільства тому, що воно складається з окремих осіб, тобто, суспільство існує на основі безумовного визнання самоцінності особистості.

Звідси власне суспільний прогрес виникає як наслідок усвідомлення етичного ідеалу. Може виникнути враження, що він вторить Г. Гегелю, проте П.І. Новгородцев розглядає прогрес тільки як прагнення, яке переходить у втілення. Але кожне прагнення приводить, у свою чергу, до самого прогресу, робить вплив на його втілення. Отже, прагнення і втілення знаходяться у відносинах взаємозумовленості, органічно втілюючись одне в одному. Таким чином, збіг і тотожність реальності й свідомості нескінченно віддаляється. Так самим П.І. Новгородцев фактично трактує свідомість як продуктивну силу, що реалізується за допомогою здатності до критичного ставлення до реальності.

П.І. Новгородцев вважає, що соціальні інститути виправдовують себе за умови, що їхня діяльність будується на основі самоцінності особи. Водночас, держава в самій собі вже вміщає необхідність підкорення інтересам суспільств. Розглядаючи суперечність держави й суспільства, П.І. Новгородцев приходить до висновку про неможливість

досягнення між ними повної гармонії. Також неможливе створення досконалої держави, й виховання досконалої особи

3.2.1. Недоліки демократії. Демократія може розглядатися як такий тип державного устрою, при якому можливе досягнення гармонії між інтересами індивіда й суспільства. Це обумовлене тим, що критична налаштованість свідомості демократичного суспільства дозволяє усунути конкретні недоліки, які роблять негативний вплив.

Водночас, це не означає, що демократична держава абсолютно позбавлена недоліків. Т. Гоббс серед цих недоліків виділяє численних представників народу, кожен з яких має свої суб'єктивні інтереси, зокрема, враховує інтереси своїх найближчих родичів і найближчого оточення. Такі представники народу прагнуть „збагатити своїх дитинки, родичів, друзів і підлабузників”. Це і є однією з головних причин зловживання владою при використанні й розподілі суспільних благ. Їхнє соціальне становище дозволяє їм залишатися безкарними. Складність профілактики посадових злочинів полягає в тому, що в компетенцію урядовців входить контроль за виконанням законів. Єдиним засобом подолання є свобода слова.

Іншим важливим негативним виявом демократії він вважає неоперативність ухвалення рішень, що зумовлене тривалістю їх обговорення, завдяки чому вони втрачають свою актуальність і стають відомими політичним опонентам.

3.2.2. Портрет політика. За формування умов існування в межах конкретної держави несуть відповідальність інститути влади, тобто сукупність урядовців. М. Вебер відзначав, що вони можуть використовувати в своїх особистих цілях своє право ухвалення соціальних рішень для того, щоб брати хабарі й чайові.

Класифікацію зловживань керівників можна знайти вже у Ф. Бекона, який виділяє три основні види насильства. По-перше, це насильство, яке скоюється за допомогою прямого порушення закону; по-друге, зловмисна підступність, здійснення якої можливе „під прикриттям” закону; по-третє,

створення й ухвалення жорстоких законів. Особливо слід виділити яскраво негативну дію останнього виду насильства, оскільки воно фактично зводить у ранг закону насильство над особою.

Однею з головних якостей політика М. Вебер вважає його незалежність у плані фінансової самостійності, тобто політик повинен бути дієвою особою, для того, щоб бути незалежним в своїх рішеннях. Отже, політиком може стати тільки той індивід, який проявив себе достатньо у сфері бізнесу, і став достатньо забезпеченою людиною. Інакше він мусить шукати винагороди за свої послуги.

Особливу роль у середовищі поважних людей відіграє вождь. Особливість вождя полягає в тому, що йому довіряють. Саме довір'я приводить до формування харизми вождя і стає основною причиною для виникнення плебісцитної демократії. Вождь володіє „харизмом”, тобто подобається масам своїми певними якостями, які можуть йому бути й не властиві, а створюватися його іміджмейкерами.

На роль політика в партійній машині плебісцитної демократії може претендувати і бос. Досягнувши певного успіху в діловій сфері, де він виходить на перші ролі, він вирішує присвятити себе політичній кар'єрі. Проте у сфері політики бос не виходить на перші ролі, вважаючи за краще триматися середнього рівня в способах досягнення політичних цілей, з іншого боку, він достатньо безпринципний у способах досягнення своїх цілей, залишаючись при цьому бездоганим у приватному житті. Але поступово ці дилетанти починають поступатися своїм місцем професійним політикам.

Партійні протистояння фактично виявляються в зіткненні за придбання сфер впливу, що призводить до гонитви за посадами. Проте цій тенденції протистоїть тенденція зростання професіоналізму керівників. У результаті тривалої соціальної практики формуються їхні навички й майстерність, а разом з ними відбувається підвищення рівня етичної самосвідомості, яка ґрунтується на відчутті професійної гордості. Саме

професіоналізм високо оцінюється суспільством, що і є чинником підвищення рівня раціональності в управлінні.

Отже, однією з причин виникнення позитивних умов для ведення справ є підвищення продуктивності діяльності керівників. М. Вебер говорить про поступове виникнення обмеженої касти урядовців, яка досягає досконалості в своїй діяльності. Поза сумнівом, у такому зауваженні знаходить свій вираз фіксація реального соціального факту. Для того, щоб державне управління було продуктивним, необхідно, щоб достатньо досконалим було ухвалення соціальних рішень і їх виконання. Тільки в цьому випадку здійснюватимуться соціальні вимоги, які надходять з боку суспільства.

Якщо вони не виконуються, то виникають соціальні катаклізми, які призводять до значних руйнувань. І лише через декілька поколінь може виникнути знову шар чиновництва, який володіє високим професіоналізмом.

3.2.3. Бюрократіяда. Закон Паркінсона або піраміда, що росте. Він фіксує факт розростання чиновницького апарату в двох аксіомах:

- 1) керівник множить підлеглих, але не суперників;
- 2) керівники працюють один на одного.

1. Британський і китайський принцип відбору кадрів. Особливістю британського принципу є довіра кандидатам, що мають високопоставлених родичів. Особливістю китайського методу є використання письмових випробувань. Результати іспиту в останньому випадку визначають значущість місця в чиновницькому апараті. Сучасні методи застосування такого принципу припускають введення тестування під час прийому на певну посаду.

2. Коефіцієнт даремності голів і комітетів. Основний недолік кабінету полягає в тому, що оскільки його чисельність не дозволяє оперативно ухвалювати рішення, вони приймаються малими групами поза засіданням комітету. У результаті його існування фактично стає даремним.

3. Воля народу або Щорічний загальний збір. Політичні рішення спочатку визначені причетністю до певної політичної сили, у комітетах якої вони вже сформульовані.

4. Висока фінансова політика або Точка байдужості. Так званий закон звичних сум свідчить: „...час, витрачений на обговорення пункту обернено пропорційний до даної суми”. Із нього витікає, що всі найважливіші фінансові рішення ухвалюються гранично вузьким колом політичних осіб.

У результаті аналізу недоліків управління С.Н. Паркінсон виділив декілька комічно-парадоксальних законів, які назвав своїм ім'ям. Як вважає С.Н. Паркінсон, одним із недоліків існуючих бюрократичних інститутів є їх тенденція до розростання. Це викликає істотне збільшення витрат на їхнє утримання, і водночас зменшення ефективності їхньої діяльності. У свою чергу, даремність громіздкого бюрократичного апарату полягає в тому, що рішення ухвалюються в малих групах, а потім тільки оформляються як обов'язкові.

Вдосконалення того або іншого закону стає неможливим через наявність протидіюючих блоків, у кожному з яких рішення ухвалюються тільки малим колом осіб. Отже С.Н. Паркінсон приходить до висновку, що громіздкий бюрократичний апарат фактично нездатний ухвалювати оперативні й оптимальні економічні та політичні рішення. І лише тоді, коли його неспроможність стає очевидною для суспільства, він руйнується, а на його місце приходять нові, спочатку невеликі, але проходить час і вони знову розростаються.

Недосконалість бюрократичного апарату пов'язана з тим, що виконання справи пов'язане з необхідністю виконання певного письмового розпорядження. Віддаленість урядовця від безпосереднього виконання справ призводить до того, що його середовище стає замкнутим, а відносини в ньому визначаються не суттю справи, а суб'єктивними відносинами.

ВИСНОВКИ

1. Розглядаючи відносин держави, політики й бізнесу необхідно мати на увазі образне представлення Л. Мемфордом держави як великої людської мегамашини, яка виникає в результаті усвідомлення необхідності об'єднання зусиль, комунікації та кооперації.

2. За Т. Гоббсом держава – це інструмент обмеження егоїзму людини, і водночас, саме держава забезпечує свободу як можливість продуктивно діяти в певних межах. Тому держава повинна вводити дуже жорсткі обмеження, але таксамо й забезпечити „коридор” для ефективної виробничої діяльності.

3. З погляду Дж. Локка основна задача держави – захист власності, оскільки власність визначає існування людини.

4. Дещо інакше призначення держави визначає Г. Гегель, який вважає, що його її знаходиться в розумі, а свобода – це благо для всіх. Оскільки людина – це духовна істота, то держава – це вище втілення духу. Саме тому Г. Гегель наголошує пріоритет суспільних інтересів над індивідуальними.

4. Проблему узгодження інтересів особи й суспільства вирішує П.І. Новгородцев. На відміну від Г. Гегеля він вважає, що особа вище, ніж держава, проте визнає, що неможливо досягти гармонії між ними.

5. Тим більше що найбільш досконалий політичний режим – демократія – має істотні недоліки, які виділив ще Т. Гоббс. Так представники народу здатні зловживати повноваженнями, використовувати соціальні блага в своїх цілях, демократія також відрізняється неоперативним ухваленням рішень.

6. Портрет політика М. Вебера припускає, що він повинен бути фінансово незалежним, отже, повинен бути бізнесменом. Проте, як правило, головну роль грають політики, які стали професійними менеджерами. Хоча слід зазначити, що бюрократія, як вважає Паркінсон – це самостійна система, яка може протистояти бізнесу.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Т. Гоббс

ОСНОВИ ФІЛОСОФІЇ

Частина третя ПРО ГРОМАДЯНИНА

15. Свобода громадян полягає не в тому, щоб на них не розповсюджувалися державні закони, і не в тому, щоб володіючі верховною владою в державі могли видавати будь-кого, які їм тільки буде бажано, закони. Але оскільки всі дії і вчинки громадян ніколи не охоплюються законами, та й не можуть бути передбачені через свою різноманітність, необхідно, щоб існувала майже нескінченна безліч того, що не дозволяється законом, і не забороняється ним, але що кожен вільний робити або не робити за власним розсудом. Тут, як мовиться, кожен користується своєю свободою, і тут свобода повинна розумітися саме в цьому значенні, тобто як частина природного права, що надається громадянам цивільними законами. Подібно тому, як вода, замкнута з усіх боків берегами, застоюється і псується, а виявившись на відкритому просторі, розливається й вільніше тече туди, де знаходить для цього більше шляхів, так і громадяни, якби вони нічого не робили без наказу законів, впали б в апатію, але, якби вони поступали всупереч законам у всьому, держава б руйнувалася; і, чим більше залишається не передбаченого законами, тим більше у них свободи. Обидві крайності небезпечні: адже закони придумані не для припинення людської діяльності, а для її спрямування, подібно тому як природа створила береги не для того, щоб зупинити потік річки, а щоб направляти його. Міра цієї свободи повинна визначатися благом громадян і держави. Тому передусім за все суперечить повиності тих, хто наказує і має владу, встановлювати більшу кількість законів, ніж це необхідно для блага держави і громадян. Адже оскільки люди зазвичай частіше вирішують, що вони повинні робити і чого не повинні, на підставі природного розуму, а не знання законів, то

там, де законів дуже багато, так що їх і неможливо все згадати, і вони забороняють те, що природний розум сам по собі не забороняє, люди неминуче по незнанню їх без жодного поганого наміру всі ж таки заплутуються в цих законах, як у сітках, всупереч свободі, що не шкодить, і яку правителі зобов'язані зберегти громадянам через природний закон.

Г.В.Ф. Гегель ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Розділ другий

Цивільне суспільство

§ 182

Одним принципом цивільного суспільства є конкретна особа, яка є для себе як особлива мета, як цілісність потреб і змішання природної необхідності та свавілля, але особлива особа, яка істотно співвідноситься з іншою такою особою, так що кожна з них стверджує свою значущість і задовольняється тільки як опосередкована іншою особливістю і разом з тим як цілком опосередкована тільки формою спільності, іншим принципом цивільного суспільства.

Доповнення. Цивільне суспільство є дифференція, яка виступає між сім'єю і державою, хоча розвиток цивільного суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави; бо як дифференції воно припускає державу, яку воно, щоб перебувати, повинне мати перед собою як щось самостійне. Цивільне суспільство створене, втім, лише в сучасному світі, який всім визначенням ідеї надає їхнє право. Якщо державу представляють як єдність різних осіб, як єдність, яка є лише спільнота, то мають на увазі лише визначення цивільного суспільства. Багато які новітні фахівці з державного права не зуміли прийти до іншого переконання про державу. У цивільному суспільстві кожний для себе – мета, все інше для нього ніщо. Проте без співвідношення з іншими він не може

досягти своїх цілей у всьому їх обсягу: ці інші суть тому є засоби для мети особливого. Але особлива мета за допомогою співвідношення з іншими надає собі форму загального й задовольняє себе, задовольняючи разом з тим прагнення інших до блага. Оскільки особливість пов'язана з умовою загальності, то ціле є ґрунт опосередкування, на якому дають собі свободу всі одиницності, всі здібності, всі випадковості народження і щастя, з якої виникають хвилі всіх пристрастей, керовані тільки проникаючим у них саявом розуму. Особливість, обмежена загальністю, є єдина міра, за допомогою якої кожна особливість сприяє своєму благу.

§ 183

Егоїстична ціль, обумовлена таким чином у своєму здійсненні загальністю, обґрунтовує систему всебічної залежності, так що кошти для існування і блага одиничного тса його правове наявне буття переплетене із засобами існування, благом і правом усіх, засновані на цьому і лише в цьому зв'язку дійсні й забезпечені. Цю систему можна найточніше розглядати як зовнішня держава, як держава потреби й розуму.

М. Вебер ПОЛІТИКА ЯК ПОКЛИКАННЯ І ПРОФЕСІЯ

Є два способи зробити з політики свою професію: або жити „для” політики, або жити „за рахунок” політики і „політикою” („von” der Politik). Дана протилежність ні в якому разі не виняткова. Навпаки, звичайно, щонайменше ідеально, але найчастіше і матеріально, роблять те й інше: той, хто живе „для” політики, у якомусь внутрішньому значенні творить „своє життя з цього”, – або він відкрито насолоджується володарюванням, яке здійснює, або черпає свою внутрішню рівновагу й відчуття власної гідності зі свідомості того, що

служить „справі” („Sache”), і тим самим додає значення своєму життю. Мабуть, саме в такому глибокому внутрішньому значенні всяка серйозна людина, що живе для якоїсь справи, живе також і цією справою. Таким чином, відмінність, торкається набагато більш глибокої сторони – економічної. „За рахунок” політики як професії живе той, хто прагне зробити з неї постійне джерело доходу; „для” політики – той, у кого інша мета. Щоб хтось в економічному значенні міг би жити «для» політики, за панування приватновласницького порядку повинні бути наявним деякі, якщо завгодно, вельми тривіальні передумови: у нормальних умовах він повинен бути незалежним від доходів, які може принести йому політика. Отже, він просто повинен бути спроможною людиною або ж як приватна особа займати таке положення в житті, яке приносить йому достатній постійний дохід. Так щонайменше йде справа в нормальних умовах. Правда, дружина князя-воєначальника так само стурбована умовами нормального господарювання, як і звита революційного героя вулиці. Обидва живуть здобиччю, грабежками конфіскаціями, контрибуціями, нав'язуванням примусових способів платежу, що не стоять – що, по суті, одне і те саме. Але це необхідно, зовні буденні, явища: при звичайному господарстві доходи приносить тільки власний стан. Проте одного цього недостатньо: той, хто живе «для» політики, повинен бути до того ж господарський „обходимо”, тобто його доходи не повинні залежати від того, що свою робочу силу й мислення він особисто повністю або найширшим чином постійно використовує для отримання своїх доходів. Безумовно „обходимо” в цьому значенні рантє, тобто той, хто одержує абсолютно незароблений дохід, будь то земельна рента у поміщика у минулому, крупних землевласників і владних князів сучасності – а в античності й у середні віки і рента, стягувана з рабів та кріпосних, – будь то дохід від цінних паперів або з інших сучасних джерел ренти. Ні робочий, ні – на що слід звернути особливу увагу – підприємець, у тому числі й саме сучасний крупний підприємець, не є в цьому значенні „обходженими”. Бо і підприємець, і саме підприємець, –

промисловий у значно більшій мірі, ніж сільськогосподарський, через сезонний характер сільського господарства – прив'язаний до свого підприємства й необхідний. У більшості випадків він ледве може хоча б на якийсь час дозволити замінити себе.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Які причини виникнення держави виділив А. Мемфорд?
2. Що таке людська мегамашина?
3. Як може відстояти себе людина в умовах „війни всіх проти всіх”?
4. Чому необхідний компроміс?
5. Як трактував свободу Т. Гоббс?
6. Чому держава повинна захищати власність?
7. Чи може бути держава власником?
8. У чому полягає роль гегелівської моделі держави, як втілення абсолютного духу?
9. Як розуміти положення П. Новгородцева, що свідомість є продуктивною силою?
10. Які основні недоліки демократії виділив Т. Гоббс?
11. У чому полягає призначення урядовця і політика за М. Вебером?
12. Які недоліки бюрократії виділив С.Н. Паркінсон?

Ключові слова: держава, власність, свобода втілити себе, загальний інтерес, політика, бюрократія, людська мегамашина, свідомість, дух, етична ідея, гармонія особистості й держави, всезагальна солідарність, насильство, бос, підбір кадрів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990. – С. 651 - 652.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – С.: Мысль, 1990. – С. 227 - 377.

3. Гоббс Т. Сочинения в 2-т. – М.: Мысль, 1988. – Т.1. - С. 409 - 411.
4. Локк Дж. Сочинения в 3-х т. – М.: Мысль, 1989. – Т.3. – С. 334 - 337.
5. Мэмфорд Л. Миф машины // Утопия и утопическое мышление: Пер. с разл. языков. –М.: Прогресс, 1991. – С. 79 - 97.
6. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. – М.: Прогресс, 1991. – 639 с.
7. Паркинсон С.Н. Законы Паркинсона: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 448 с.
8. Розанов В.В. Уединенное. – М.: Политиздат, 1990. – С. 214 - 216.

4. МИСТЕЦТВО УПРАВЛІННЯ

4.1.1. *Воля до влади й безґрунтовність*

4.1.2. *Вигляд лідера*

4.1.3. *Звернення до Іншого*

4.2.1. *Стилі управління: партнерський і авторитарний*

4.2.2. *Сценарій оптимізації*

4.2.3. *Сценарії управління у великому бізнесі*

4.1.1. Воля до влади й безґрунтовність. Втілення бізнесу передбачає розуміння різних аспектів сутності влади. Примушення – це складний компонент керівництва, і без нього неможлива будь-яка справа. Якщо людина не розуміє сутності влади, її примушення може бути свавіллям, яке звернеться і на неї, оскільки кожна діяльність рефлексивна. Тому звернемося до протилежних підходів, які показують яким чином особливість реалізації влади обумовлює результативність виробничої та комерційної діяльності.

Ф. Ніцше розрізняє стару й нову волю до влади. Стару волю до влади він відносить до культу раціоналізму, у рамках якого воля є прагнення до істини, при цьому суще повинне підкоритися мислимому. Наслідком такого культу повинне бути створення якогось нового світу. Ф. Ніцше сумнівається в можливості втілення такої волі до влади. Неможливість її здійснення полягає в тому, що перешкодою служать уявлення про добро і зло, а з іншого боку – сама воля, яка є водночас волею до життя.

Стара воля до влади – це потреба творення нового світу ціною руйнування, але власне воля до влади є волею до життя, яку потрібно знайти всередині самого себе. Ф. Ніцше пише: „Стогранным дзеркалом ловив я погляд життя, коли уста її мовчали: щоб її погляд говорив мені і її погляд говорив мені”.

Вияв волі до влади він розглядає відносно того, хто наказу, хто виконує, при цьому він виділяє пріоритет слухняності, оскільки той, хто підкорюється, не може підкорятися самому

собі. Ф. Ніцше вважає, що, звертаючись до розгляду волі до влади, можна зрозуміти співвідношення того, хто підкоряється і хто наказує. При цьому у позиції того, хто підпорядковується також присутня воля до влади, тому що він приносить себе в жертву, оскільки ставкою є його життя.

Проте наказувати важче, ніж підкорятися, оскільки той, що наказує ризикує сам собою. Отже, наказ і покора обумовлюють одне одного: „Але як же відбувається це?“, – так питав себе. Що спонукає все живе підкорятися і, наказуючи, ще покорятися?” .

Для найсильнішого проявити волю до влади значить пережити радість бути паном. Але Ф. Ніцше бачить сильніший вияв волі до влади у того, хто підкоряється, оскільки основа волі до влади – це покора. Він виголошує: „А де є жертва і стеження, і погляди любові, там є і воля бути паном”. Тобто воля до влади починається з подолання самого себе: „Мені потрібно бути боротьбою, і становленням, і метою, і виявом цілей: ах, хто вгадає мою волю, вгадає також, якими кривими шляхами вона повинна йти”.

У самій волі до влади спочатку відсутня завершеність, щось визначене, позначене, встановлене. Це сам рух людини узятोї зсередины самої себе, не заспокоєність, відвага і вічний пошук.

Трактування волі до влади Ф. Ніцше органічно продовжує розумінням безґрунтовності Л. Шестовим. Він вважає, що основне призначення філософії – це: „Навчити людину жити в невідомості – ту людину, яка якнайбільше боїться невідомості і ховається від неї за різними догматами”. Основа безґрунтовності полягає в усвідомленні необхідності відмовитися від усякого переконання й усякого світогляду. Ця позиція обґрунтовується тим, що будь-яка ідея є тільки спробою пояснення реальності, яка знаходиться в безперервному русі. Проте ідею розглядають як щось постійне й незмінне, як, наприклад, у платонізмі.

Як тільки людина відмовляється від панування постійного, її існування пронизує безнадійність. Л. Шестов пише: „Безнадійність – урочистий і найбільший момент у житті. До цих пір нам допомагали – тепер ми належимо тільки собі. До

цих пір ми мали справу з людьми й людськими законами – тепер з вічністю й відсутністю всяких законів”. Отже, людина опиняється віч-на-віч з самим собою, і пізнає реальність із середини самого себе. І діалектика цієї реальності така, що вона повинна шукати джерело для подолання тільки в самій собі, а не в ідеях, світогляді, законах, моралі тощо.

4.1.2. Властивості лідера

Цзисю запитав у Конфуція:

- *Що ви скажете про Янь Хуеє як про людину?:*
- *Хуей перевершує мене в людяності, – відповів Учитель.*
- *А що ви скажете про Цзигуне?*
- *Си перевершує мене в красномовстві, – відповів Учитель.*
- *А що ви скажете про Цзилу?*
- *Ю перевершує мене в сміливості, – відповів Вчитель.*
- *А що ви скажете про Цзичжане?*
- *Ши перевершує мене у твердості, – відповів Учитель.*
- *Якщо так, чому ж усі вони служать вам, учитель? – запитав Цзися, піднявшись із рогожі.*
- *Сідай, сказав Конфуцій. – Я скажу тобі. Хуей може бути людяним – але не вміє заперечувати. Си може бути красномовним – але не вміє запинатися. Ю може бути сміливим – але не вміє боятися. Ши може бути твердим – але не вміє поступатися. Я не погодився б обміняти всі їхні достоїнства на свої. Ось чому вони й служать мені беззаперечно.*

Ле-зци

Результат певної справи, якщо вона виконується сукупністю людей, залежить від особистісних характеристик того, хто ними управляє. Можлива ситуація, коли керівник має проект, виконання якого може принести значні вигоди, і, проте, він не в змозі його втілити, оскільки не володіє необхідними особистісними якостями.

Розглянемо людські властивості лідера на прикладі уявного діалогу Конфуція зі своїми учнями. У розмові Цзи-сю з Конфуцієм, присвяченої його учням, виділяється декілька позитивних характеристик, а саме: людяність, красномність, сміливість, твердість. Людяності, яку можна розуміти як здібність до співпереживання й доброзичливості; далі, красномовства, тобто розвинутих комунікативних здібностей, які дозволяють установлювати діловий контакт; сміливості – уміння активно вести справу навіть за наявності значних складнощів і не відступати; і твердості – здібності протистояти будь-яким зовнішнім протидіям, які б інтенсивні вони не були, недостатньо щоб ефективно керувати.

Із відповіді Конфуція стає зрозуміло, що для кожної із названих властивостей є протилежні: людяності протистоїть уміння заперечувати, красномовству – запинатися, сміливості – боязливість, твердості – поступливість. Вияв людяності може бути доцільним, коли ми розглядаємо певну управлінську ситуацію, якщо вона поєднується з умінням заперечувати. Таке доповнення виправдовує себе, оскільки якщо відсутня здатність адекватно оцінювати дії та вчинки, то людяність перетворюється на всюдозволеність.

Красномовство доповнюється умінням запинатися, тобто здібності вислухати будь-яку думку, пропозицію, скаргу тощо. Якщо таке уміння відсутнє, якщо керівник не сприймає зовнішні рекомендації, не здатний аналізувати їх, він не може згуртувати колектив для вирішення складних проблем. Слід зауважити, що необхідність для керівника уміння слухати відзначали і представники західної філософської думки. Так Плутарх пише: „Навчися слухати і ти зможеш отримати користь від тих, хто говорить погано”.

Сміливість співвідноситься з умінням боятися, оскільки не завжди необхідна активна дія, у деяких випадках потрібна ретельна зваженість при ухваленні рішення.

Твердість повинна доповнюватися поступливістю, оскільки якщо глибокий аналіз проблеми буде свідчити про помилковість первинного рішення, то виникає необхідність

його змінити. Отже, вигляд лідера, створеного Ле-цзи, одним з представників даосизму, складається із сукупності протилежних властивостей людини, а саме:

Людяність – уміння заперечувати;

Красномовство – уміння запинатися;

Сміливість – уміння боятися;

Твердість – уміння поступатися.

Отже, активних виявів людської природи недостатньо для того, щоб управляти людьми, вони повинні бути доповнені пасивними. Така модель лідера ґрунтується на спонтанності вияву людини. Вона обумовлена зверненням до поняття „дао” (шлях).

Досягнення природності існування можливе за умови не тільки активності, але й стану споглядальності, не дії. У цій відсутності дії відбувається розуміння логіки здійснення буття і, отже, власного дао. Якщо ж дао порушується, то виникає дисгармонія людини і світу, отже, конфлікти, невдачі, хвороби та ін. Складність ролі керівника полягає в тому, що він повинен побачити не тільки своє дао, а й дао (шлях) того колективу, яким він керує. Саме тому Тіт Лукрецій Кар вигукує: „Краще підкорятися, чим володарювати”.

4.1.3. Звернення до Іншого. Існування завжди є відношення до Іншого. Проблема відношення розроблялася багатьома представниками філософської думки, наприклад М. Бахтіним, М. Фуко, і зокрема Ж.-П. Сартром. Початковий пункт його філософії – це наявність взаємозалежності однієї людини із Іншою. Відносини підкорення на його думку є універсальними, а зовнішнім їх виразом буде ситуація конфлікту.

Ж.-П. Сартр встановлює наявність відносин однієї людини до іншої через наявність „погляду”. У цьому випадку поняття „погляд” характеризує вміння бачити іншого, розуміти його. Можна нагадати, що Сократ однією з головних проблем людського існування вважав складність пізнання самого себе.

Він уважає, що пізнання самого себе можливе в ситуації діалогу з іншим. Дійсно, самопізнання припускає, щоб людина відсторонилася від самої себе й подивилася з боку, оскільки

себе можна бачити тільки з боку. Тим самим самопізнання завжди включає рефлексію, тобто звернення погляду до самого себе.

Тому інший має перевагу стосовно до самого себе, оскільки він знаходиться в позиції спостерігача. Тому Жан Поль Сартр зазначає: „Інший володіє таємницею: таємницею того, що я є”. При цьому необхідно, щоб відношення до Іншого було володінням. Тоді виходить, що Інший володіє моїм Я.

Таким чином, за Ж.-П. Сартром, моє буття не є буття-для-себе, а є буття-для-іншого, а Інший, у свою чергу, створює моє буття для себе.

Тож необхідно бути відповідальним за своє буття, і відвоювати його, але для цього необхідно привласнити свободу Іншого. При поглинанні Іншого він фактично залишається самим собою, оскільки це завоювання необхідне для самого себе, а не для іншого.

Отже, моє буття нав'язується мені Іншим, при цьому суттєво, чим Я є для Іншого. Чи є моє буття тільки об'єктом вживання чи ні? Якщо ні, то Інший мене любить, оскільки Я набуваю абсолютної цінності, і водночас, я не підпадаю ні під які оцінки. Увесь світ тоді існує для Іншого тільки через моє бачення.

4.2.1. Стилi управління: партнерський і авторитарний.
Управління – це вплив однієї людини на іншу, при якому одна з них є наказуючою, пануючою, володарюючою, а інша – виконуючою, що підкоряється. Установлюються відносини залежності, за яких керівник займає домінуючу позицію, котра полягає в тому, що він має певну владу над тим, хто йому підкоряється.

Наявність влади є універсальною ознакою відносин між людьми. М. Фуко вважає, що владні відносини характерні не тільки за наявності інститутів влади, функція яких полягає у виконанні закону. Владні відносини, на його думку, характерні для будь-яких відносин між людьми. Вони виникають між батьком і дітьми, вчителем і учнями, домогосподаркою і прислугою тощо. Те, яким чином вони виконуються, будемо

називати стилем управління. (Стилем (греч. *stylos* – паличка) в старовині називали загострену паличку для письма на воскових дощечках або бересті).

Поняття стиль широко використовується в естетиці і мистецтвознавстві, де воно характеризує спільність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів.

Стиль управління – це своєрідність здійснення владних відносин у їхньому стійкому вияві. Виділимо два протилежні стилі управління: на одному полюсі буде стиль, заснований на відчутті партнерства, співпраці, зацікавленості в іншому; на іншому важання домінування.

Для того, щоб зрозуміти особливість партнерського стилю управління, слід звернутися до наступного вислову Ларошфуко: „Той, хто думає, що може обійтися без інших, сильно помиляється; але той, хто думає, що інші не можуть обійтися без нього, помиляється ще сильніше”.

Основою для виникнення партнерського стилю є зацікавленість в іншому як професіоналі. Тому партнерський стиль виникає, якщо керівник має потребу в тому, хто може виконати його проекти.

При цьому неважливо, в яких інститутивних відносинах знаходяться керівник і його підлеглий, який може бути не тільки вільною людиною, яка наймається виконати певну роботу, але й навіть рабом. Зокрема про необхідність використання партнерського стилю управління в рабовласницькому ладі побічно висловлювався Аристотель: „Але погане застосування влади не приносить користі ні тому не іншому: адже що корисне для тіла, те корисне для душі, раб же є деякою частиною пана, наче живого, хоча й віддаленою частиною пана, наче живого, хоча й віддаленою, частиною його тіла”. Його аргументування ґрунтується на антропологічній концепції світу: в її основі уявлення світу як продовження людського тіла. Саме тому тіло раба трактується як продовження тіла його пана.

Відносини залежності універсальні, вони можуть виявлятися щодо не лише іншої людини, а й певних речей, станів тощо.

Тому необхідно розрізняти інститутивні владні відносини, які визначаються, і регулюються соціальними інститутами й неформальні стосунки, які є тільки виявами суб'єкта. Неформальна залежність істотно впливає на стиль існування індивіда. Зрозуміти своєрідність інститутивних і неформальних відносин допоможе наступний вислів Сенеки:

Мені скажуть: так вони раби.

Так ось цей раб володіє вільним духом.

А покажіть мені, хто не рабствує

У тому чи іншому значенні.

Цей ось – раб хоті, той – корисливої жадоби;

А той – честолюбства.

Немає рабства більш ганебного
ніж рабство добровільне.

Якщо інститутивна залежність – це своєрідність здійснення у відносинах „підкорення – панування”, то неформальна залежність характеризує своєрідність індивідуального стилю існування.

Авторитарний стиль управління є протилежністю партнерського і заснований на придушенні їх приниженні особистості. Використання такого стилю зумовлене в багатьох випадках негативними виявами людської натури, про яку аль Мааррі Абу-аль-Аля писав:

Немає людській капості кінця

Повіз морд звіриних не знайти обличчя.

Якщо виникнення партнерського стилю зумовлене прагматичними потребами, необхідністю створити що-небудь корисне, досконале, то в основі авторитарного стилю знаходиться потреба зайняти і зберегти за собою пануюче положення в структурі владних відносин. Якщо в партнерському стилі відношення пронизані дружелюбністю і почуттям вдячності, то в авторитарному, навпаки, підозрілістю, ненавистю, почуттям заздрості тощо. І джерелом взаємної

ненависті є те, що той, хто управляє, не володіє потребою творення, його домагання обмежуються потребою панувати над підлеглими і за всяку ціну зберегти своє положення, використовуючи найжорстокіші засоби аж до фізичного зла. У зв'язку з цим Н. Макіавеллі писав: „Той, хто прагне зберегти владу повинен вдатися до зла”. Найповніше своєрідність авторитарного стилю управління описана в його роботі „Правитель”.

Виправдання використання авторитарного стилю управління може бути зумовлене не тільки суб'єктивними імперативами, наприклад, такими, як „бути при владі”, „стати багатою людиною,” але й соціальними цілями, наприклад, „процвітання держави”. Така обумовленість, втім, має свого емпіричного виправдання. Один із представників легістів, а саме Шань Цзин, писав:

Якщо правити людьми як добродійними,
то неминуча смута і країна загине:
якщо управляти як порочними, то завжди
затверджується зразковий порядок
і країна досягає могутності.

Отже, можливі два основні стилі управління: партнерський і авторитарний. Виникнення того або іншого зумовлене відношенням людини до справи. Якщо у неї присутня достатньо сильна мотивація до виконання певної справи, якщо досягнення результатів важливе в плані самодостатності самого факту творчості, якщо потреба творення є сенсом існування, то використовується партнерський стиль. Якщо ж в основі мотивації лежить прагнення зайняти соціальну позицію лідера, забезпечити своє існування певними благами, то використовується авторитарний стиль управління.

4.2.2. Сценарій оптимізації. Сценарій (від лат. scenario) – це короткий виклад змісту п'єси, за яким створюються вистави в театрі імпровізації (імпровізація – від лат. improvisus – несподіваний, раптовий – творення віршів, музики в момент виконання), балетні спектаклі, масові видовища, виступи з чим-небудь наперед відомим.

Своєрідність управлінського сценарію Дж. Стека полягає в тому, що в ухваленні рішень беруть участь всі учасники справи. Слід мати на увазі, що вона долає недоліки вертикальної управлінської піраміди, в якій рішення ухвалюються на самому верху, а потім вони опускаються на нижчі поверхи управлінської структури. На противагу їй управлінська модель припускає колективне ухвалення рішень. Тут не передбачається обов'язкова наявність практичного втілення унікальної технологічної ідеї, зовсім навпаки, вона використовується для управління самою рутинною роботою.

Основна проблема, яку вирішує Дж. Стек – це встановлення партнерського стилю відносин між керівником і підлеглими. Як основний недолік він виділяє взаємне неуцтво – як керівників, так і підлеглих, наприклад, „неуцтво вищого керівництва полягає в уявленні, що підлеглі не здатні зрозуміти проблему й відповідальність керівника”, і, навзаєм, „неуцтво робочих звичайно означає, що вони уявлення не мають, чому керівництво діє саме так”.

Дж. Стек виявляє декілька міфів, які виникають у процесі здійснення справи: (1) не “говори людям правду, вони тебе обдурять”; (2) “добрі приходять останніми”; (3) “менеджер зобов'язаний знати відповіді на будь-які питання”; (4) “ні про що не турбуйся, роби свою справу”; (5) „не можна допускати, щоб люди швидко просувалися службовими сходами”. Нагадаємо, що міфом можна вважати соціальні уявлення, які мають загальну актуальність.

Отже, виділяються негативні міфи, які виникають у процесі виконання спільної діяльності. Міф “не говори людям правду, а не то обдурять” походить з потреби створення сприятливого іміджу керівника і зі стану справ на підприємстві. Дж. Стек виступає проти такого підходу. Повідомлення негативної інформації, на його думку, може стати стимулом для подолання недоліків у сутності виробничої діяльності. Воно вказує на ті проблеми, які необхідно вирішувати, і, навпаки, їх замовчування призводить до того, що вони не розв'язуються.

Міф “добрі приходять останніми” пов'язаний з уявленням про те, що тільки жорсткий примус ефективний, що люди за своєю природою ледачі, і лише жорстокість є єдиним засобом примусити їх ефективно працювати. Але Дж. Стек указує, що сильнішим стимулом для активізації є змагальність на основі знання загального стану справ і впевненість у тому, що позитивні результати приведуть до поліпшення умов існування.

Міф “менеджер зобов'язаний знати відповідь на будь-яке питання” виникає як очікування звинувачення керівника в некомпетентності. Таке звинувачення можливе, якщо керівник є авторитарним. Але воно знімається в тому випадку, якщо рішення ухвалюються колегіально. Відповідно кожний несе відповідальність за його ухвалення й виконання.

Міф “ні про що не турбуйся, роби свою справу” виникає в результаті прагнення уникнути своєї відповідальності за загальний стан справ на виробництві. Такий міф пов'язаний зі створенням образу ідеального працівника. Ця ідеалізація призводить до того, що виникає передумова для халатного відношення до своїх обов'язків.

Міф не “можна допускати, щоб люди швидко просувалися службовими сходами” пов'язаний з уявленням про необхідність тривалого накопичення досвіду, що суперечить відмінності в здібностях.

У своїй моделі бізнесу він виходить з того, що підвищення ефективності управління можливе за умови активізації зворотного зв'язку в процесі прийняття виробничих рішень, контролю і звітності. Тому управління носить колективний характер, що дозволяє достатньо глибоко врахувати різноманіття найрізноманітніших чинників, що впливають на ефективність роботи. Право голосу має практично кожний учасник такого виробничого колективу, як наслідок усувається відчуженість між керівниками й підлеглими. Виникають відносини спільної зацікавленості та згуртованості.

Дж. Стек називає свій стиль управління „Великою грою в бізнес”. У чому ж необхідність такої гри? Кожний, хто бере участь у справі, як правило, виконує одну або кілька дій

відповідно до своєї спеціальності. Але від його уваги вислизає цілісна картина справи. Можливо, що його дія виконується не достатньо ефективно й раціонально, що призводить до зниження темпів роботи всього виробничого колективу. Проте ця залежність залишається не розкритою.

Фактично Дж. Стек вирішує на рівні практичної діяльності проблему кола герменевтики, яка формулюється в герменевтиці таким чином: частину можна зрозуміти виходячи із цілого, і, навпаки, ціле можна зрозуміти, коли відома кожна із частин. Увійти до кола герменевтики означає утримувати у свідомості єдність цілого і частин.

У його сценарії управління кожен розуміє актуальність виконуваної ним роботи і розуміє залежність її від сукупності інших робіт. Саме розуміння актуальності своїх дій стає стимулом для активізації виробничого процесу. Дж. Стек зазначає: „Чим більше люди розуміють, тим більше їм хочеться дізнатися”.

Тому в його моделі управління таке велике місце відіграють загальні збори, на яких розглядаються ефективність виконання окремих робіт і стан виробничого процесу в цілому. Переваги віддаються аналізу цифрових показників. Цифра показує недоліки й напрями підвищення ефективності. Вона вказує конкретно на того, хто непродуктивно працює.

Дж. Стек пояснює необхідність глобальної комунікації (1) відповідальністю підприємця перед тими, кому він надає роботу; (2) необхідністю позбавлення від рутинного відношення до роботи, тобто визначення й формування конкретних цілей при виконанні окремих дій; (3) прагненням позбутися установки на приниження своєї ролі в зміні стану справ, руйнуванні установки “Я маленька людина”; (потребою в правильному розподілі матеріальних цінностей).

Отже, Дж. Стек фактично ставить за свою мету підвищення соціальної самооцінки людини, перетворення її із пасивного виконавця в активного учасника загальної справи. У якійсь мірі він вирішує проблему соціальної реабілітації, і в цьому аспекті його підхід нагадує педагогічну концепцію А.С. Макаренка. Він

прагне сформувати дух змагальності, який є наслідком потреби бути кращим.

Правила гри в бізнес ґрунтуються на тому, що в підвищенні якості й ефективності зацікавлені всі, оскільки саме вони є чинниками, які визначають рівень матеріального добробуту. Зрештою саме поліпшення умов існування є тим результатом, який необхідний для всіх.

4.2.3. Сценарії управління у великому бізнесі. Виконання будь-якої справи в тій чи іншій мірі імпровізація, оскільки воно вимагає ухвалення, разом із суворо раціональними, несподіваних і оперативних рішень. Тому одна з вимог до менеджера – це здатність ухвалювати спонтанні рішення, тобто він повинен уміти приймати імпровізаційні рішення.

Водночас, тотальна імпровізація навряд чи доцільна в управлінні, оскільки необхідно враховувати достатньо велику кількість змінних чинників, що не завжди можливо. Як тільки масштаби бізнесу збільшуються і кількість комунікативних ланок стає достатньо великою, управління втрачає свою ефективність. Особливо велика скрута пов'язана з тим, що комунікація набуває епістолярної форми: кожне рішення є письмовим повідомленням, яке повинне бути завізоване його автором.

Щоб позбутися хвороби великого бізнесу, як назвав її К. Тетейсі, він пропонує низку заходів, серед яких – децентралізація управління. Тоді величезна фірма перетворюється на сукупність зв'язаних між собою невеликих фірм, що управляються автономно, але підлеглі загальним виробничим цілям.

Величезне значення він надає виявленню недоліків у виробничій діяльності, саме тотальний контроль дозволяє досягати високої якості товару. Слід також відзначити установку на загальну участь у реалізації товару.

Управлінська система Г. Форда відрізняється простотою і компактністю. Він вважає, що головне – це виробнича компетентність і тим фактично виступає проти розподілу управлінських функцій. Г. Форд відзначає: „Робота, виключно

одна робота є нашою вчителькою і керівницею". Таке відношення до титулів зумовлене тим, що Г. Форд проти роздроблення відповідальності. Отже основною вимогою до керівника є те, що він повинен починати з найнижчого щабля посадових сходів.

При цьому, він знищує всякі ієрархічні вертикальні відносини між керівництвом, відмінивши майже повністю письмову документацію. Усі розпорядження віддаються переважно в усній формі, а кожний робочий може звернутися до директора, про минувши всі проміжні ланки.

ВИСНОВКИ

1. Мистецтво управління повинне будуватися на усвідомленні сутності влади. Влада, за Ф. Ніцше, може бути виявом волі до життя або пристрасті до панування й руйнування. При цьому наказ і підкорення зумовлюють одне одного. Справжню волю до влади відрізняє прагнення до вічного пошуку, подолання будь-яких перешкод.

2. Необхідно навчитися діяти в ситуації невизначеності, коли джерелом упевненості може виступати тільки сама людина, – вважає Л. Шестов. Слід звернути увагу на характеристику якостей менеджера в даосизмі, згідно з яким, зокрема за Ле-цзи, управління припускає наявність протилежних властивостей у людини. Наприклад, людяність припускає вміння не погоджуватися, красномовство – вміння стримувати себе, сміливість – вміння боятися, твердість – вміння поступатися й бути м'яким.

3. Оскільки бізнесмен завжди потребує Іншого, слід звернутися до його трактування Ж. -П. Сартром, який вважає, що буття Я можливе через Іншого. Тільки через відносини з Іншим Я може реалізувати себе. Таким чином Я – це сукупність відносин, тому Я існує для Іншого, який може використовувати, у свою чергу, його у своїх цілях.

4. Слід задуматися про стилі управління, які можна розділити в найзагальнішому плані на авторитарний і

партнерський. Переважним є партнерський, оскільки Інший перетворюється на соратника. Проте треба пам'ятати, що легісти виправдовували авторитарний стиль управління, бо він сприяє виникненню єдиної загальної волі.

5. У виробничій діяльності доводиться вирішувати проблему її оптимізації, тому необхідно звернути увагу на рекомендації Дж. Стека: головне, щоб кожний виконавець усвідомлював значущість своєї, на перший погляд такої незначної окремої операції, у загальній справі.

6. Окремою проблемою є визначення оптимального сценарію управління у великому бізнесі, зокрема К. Тетейсі пропонує розосередити управління, а також використати діагональні зв'язки між окремими структурними фрагментами організації. Г. Форд виділяє як основні вимоги до управлінців – компетентність і здатність оперативно ухвалювати рішення, а найпреважнішу комунікацію – усну.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Л. Шестов

АПОФЕОЗ БЕЗҐРУНТОВНОСТІ

Немає ідеї, немає ідей, немає послідовності, є суперечності, але ж цього я й прагнув, як, можливо, читач вже і „вгадав” із самого заголовка. Безґрунтовність, навіть апофеоз безґрунтовності, чи може тут бути розмова про зовнішню закінченість, коли вся моя задача полягає саме в тому, щоб раз назавжди позбутися всякого роду початків і кінців, що з такою незрозумілою завзятістю нав'язуються нам всілякими фундаторами великих і не великих філософських систем. Сучасний „законодавець” думки встановлює непорушний принцип: уміти кінчати. Але спробуйте допитати його: що дає йому право з такою упевненістю проголошувати свій закон – і ви побачите, що у нього, в естві, нічого, окрім „доведена аналогічно”, немає за душею. Будинок без даху нікуди не

годиться, – його роздуми без початку і повинні бути знехтувані. Але ж будинок і без печей відповідає своєму призначенню – невже ж через це письменникам придбавати димарі й заслінки? Та й взагалі ж докази аналогічно найбідніші і непереконливі докази, власне кажучи, навіть зовсім і не докази. А між тим скільки я не напружую пам'ять, я не можу пригадати на користь закінченості більше жодного серйозного доводу. Будинком із дахом вичерпується все. Адже не можна ж у цьому випадку посилалися на прагнення нашого розуму!? До чого тільки не прагнув уже наш бідний розум, і чого тільки вже не виправдовували його прагненнями! Колись принаймні покладали великі надії – і тоді було природно потурати його потребам, навіть поганим звичкам, смакам і забаганкам. Але тепер, коли всі ясно усвідомили його безсилля, коли навіть метафізики взялися за природні науки і ні на хвилину не спускають око з теорії пізнання – невже й тепер має сенс зважати на потреби розуму?! Чи не навпаки? Чи не є головною задачею нашого часу навчитися мистецтву обходити (а то й руйнувати) всі ті численні застави, які з різних приводів шикувалися за старих часів могутніми феодалами духу, і лише через вічний консерватизм боязкої та короткозорої людської природи, і донині продовжують ще вважатися непереборними, навіть „природними” перешкодами для руху нашої думки?

Ж.-П. Сартр
ПЕРВИННЕ ВІДНОШЕННЯ ДО ІНШОГО:
ЛЮБОВ, МОВА, МАЗОХІЗМ

Що справедливо щодо мене, справедливо щодо іншого. Поки я намагаюся вивільнитися з хватки іншого, інший намагається вивільнитися з моєї хватки; поки я намагаюся підпорядкувати іншого, інший намагається підпорядкувати мене. Справа йде зовсім не про якісь односторонні відносини з якимось об'єктом-в-собі, а про взаємні й живі відносини. Нижченаведені описи

повинні тому розглядатися у світлі конфлікту. Конфлікт – початкове значення буття-для-іншого.

Якщо виходити з первинного одкровення іншого як погляду, то ми повинні визнати, що сприймаємо своє невлотиме буття-для-іншого у формі володіння. Мною володіє інший: погляд іншого маніпулює моїм тілом, примушує його з'явитися на світло, виліплює його, витягує його з невизначеності, бачить його так, як я його ніколи не побачу. Інший володіє таємницею: таємницею того, чим я є. Він дає мені буття і тим самим володіє мною, я одержимий тим, і це його володіння мною є не більш і не менше як його свідомість володіння мною. І я, визнаючи свою об'єктність, відчуваю, що у нього є така свідомість. У плані свідомості інший для мене – це одночасно викрадач мого буття і той, завдяки якому „є” буття, що є моїм буттям. Так я приходжу до розуміння цієї онтологічної структури: я відповідальний за своє буття-для-іншого, але сам не є його основою; моє буття-для-іншого є таким чином у вигляді випадкової даності, за яку, проте я відповідальний і інший вважає основу моєму буттю постільки, оскільки це буття має форму „є”; але інший за нього не відповідає, хоча він і створює його по своїй вільній волі, у своїй вільній трансценденції і її силами. Так що в тій мірі, в якій я розкривається перед самим собою як відповідальний за своє буття, я відвойовую собі те буття яким, власне, вже є; тобто я хочу його відвоювати або, в точніших виразах, я є проектом відвоювання для себе мого буття. Ця річ, моє буття, чекає на мене як моє буття, але здалеку, як пише Танталу, я хочу простягнути руку, щоб схопити її і поставити її на підставу моєї власної свободи.

К. Тетєїсі
ВІЧНИЙ ДУХ ПІДПРИЄМНИЦТВА
Упровадження духу підприємництва за допомогою
децентралізації

Система дрібних підприємств, яка з'явилася другою основою плану реорганізації, мала на меті створити мережу окремих форпостів, орієнтованих на наші головні ринки. Ми прагнули стимулювати дух підприємництва в цих маленьких і середніх компаніях, діючих в рамках великої компанії.

Більшість наших головних конкурентів складали дрібні компанії величезної життєздатності – так звані підприємства ризику. Передаючи повноваження центру дрібним підрозділам, ми зводили наші операції на рівень наших суперників. Якщо наш головний конкурент мав у своєму розпорядженні дві або три сотні службовців, то й відповідний наш підрозділ мав у складі найбільше чотириста або п'ятсот чоловік. Ми прагнули зразкової рівності протистоячих сил і пробудження духу суперництва.

На основі такого підходу ми передусім створили керівні центри в підрозділах, орієнтованих на чотири наші головні ринки: компоненти управління, електронно-передаючі системи, системи суспільного обслуговування і системи автоматизації службових приміщень.

У рамках підрозділу компонентів управління, операції якого складали близько 70 відсотків всіх наших продажів, було створено 11 дрібних фірм.

Теорія необхідних умов

Разом із розширенням обсягу діяльності низових підприємств відбувається і збільшення відповідальності та повноважень їх адміністрації. Усі можливості лікування хвороби великого бізнесу пов'язані з „теорією необхідних умов”. Коротко цю теорію можна сформулювати таким чином: „Якщо ви хочете досягти якого-небудь результату, ви повинні

створити умови, за яких обов'язково буде досягнутий цей результат”.

Традиційні структури бізнесу засновані на школі „елітності”. Закони цієї школи передусім передбачають підготовку вузької групи найбільш обдарованих людей, із середовища яких виділяють декілька „обранців”, які й забезпечать досягнення бажаних результатів. Проте, сама по собі така система явно недостатня. Той факт, що бізнес повинен готувати вузьку групу найбільш обдарованих людей, свідчить про те, що структура такого бізнесу не здатна сама по собі народжувати керівників вищої кваліфікації. Оптимальна структура повинна сама готувати таких керівників.

Тому я вибрав систему зі зворотною програмою. Спочатку на посаду менеджерів низових підприємств призначалися відповідні люди, а потім під впливом структури вони, ці люди, хотіли вони того чи ні, ставали ефективними керівниками.

Раніше керівник низового підрозділу ніс відповідальність лише за прибуток і збитки. Він повинен був стежити тільки за загальним обсягом продажів і розмірами прибутку. За нової структури він зобов'язаний стежити за всіма нюансами бухгалтерського балансу і надходженням наявних платежів. Коротше, на керівника низового підрозділу покладалися обов'язки, вельми схожі з обов'язками президента компанії середньої руки.

Корпоративний фінансовий центр – у цьому випадку „Омрон банк” – розглядає капітали низових підрозділів як свої позики цим організаціям. Якщо товарні запаси в тому або іншому низовому підрозділі збільшуються порівняно з попереднім роком, то це збільшення розглядається як додаткова позика від „Омрон банку”, який обкладається відповідним обліковим відсотком, скажімо, у розмірі 7,2 відсотка.

У цьому відношенні низовий підрозділ виступає як незалежне підприємство середньої руки. Більше того, оскільки такий підрозділ несе відповідальність за все, починаючи з дослідницьких робіт і вдосконалення якості товару, кінчаючи самим виробництвом, а також за внутрішній і зовнішній

маркетинг, воно відроджується як компанії ризику, діяльність якої цілком придатна для порівняння з діяльністю конкурентів.

Відповідно до „теорії необхідних умов” необхідно насамперед створити умови, які здатні забезпечити досягнення бажаних результатів.

Г. Форд
МОЄ ЖИТТЯ, МОЇ ДОСЯГНЕННЯ
РОЗДІЛ VI. Машини і люди

Оскільки у нас немає ні титулів, ні службових повноважень, то немає ніякої тяганини і ніяких перевищень влади. Кожний працівник має доступ до всіх; ця система до такої міри узвичаїлася, що начальник майстерні навіть не відчуває себе ображеним, якщо хто-небудь з його робочих звертається через його голову безпосередньо до керівника фабрики. Правда, у робітника рідко є привід для скарг, оскільки начальники майстерень знають чудово, як своє власне ім'я, що всяка несправедливість вельми скоро виявиться, і тоді вони перестануть бути начальниками майстерень. Несправедливість належить у нас до числа тих речей, які не можуть бути терпимі. Якщо у людини закрутилася голова від високої посади, то це виявляється і потім його або виганяють або повертають до верстата.

Робота, виключно одна робота, є нашою вчителькою і керівницею. Це теж одна з підстав нашої нелюбові до титулів. Більшість людей можуть осилити роботу, але легко дають титулу повалити себе. Титули дивно діють. Дуже часто вони служать вивіскою для звільнення від роботи. Нерідко титул дорівнює відзнаці з девізом:

„Володар цього не зобов'язаний займатися нічим іншим, окрім поціновування свого високого значення і нікчемності решти людей”. На жаль, титул часто має не вигідні наслідки не тільки для свого носія, але й для оточуючих. Здебільшого, особисте незадоволення в цьому світі походить від того, що носії титулів і сановники не завжди є, насправді, істинними

вождями. Усякий готовий визнати природженого вождя – людини, яка може мислити і наказувати. Коли зустрічається істинний вождь, який є водночас володарем титулу, то доводиться справлятися про його титул у кого-небудь іншого. Він сам не виставляє його напоказ.

У діловому житті надавали дуже високу ціну титулам, і сама справа страждала від цього. Один з шкідливих наслідків цього полягає в розділенні відповідальності між різними титулованими особами; це заходить нерідко так далеко, що знищується, взагалі, всяка відповідальність. Там, де відповідальність роздроблена на дрібні частки між безліччю відомств, причому кожне відомство підлегле шефу, який, у свою чергу, оточений вінком підлеглих керівників з красивими, звучними титулами, важко знайти того, хто б відчував себе, дійсно відповідальним. Усякий знає, що значить пересилати папір в стіл. Ця гра винайдена, ймовірно, у тих виробництвах, де різні відділи просто звалюють відповідальність один на одного. Користь і шкода виробництва залежать від того, чи усвідомлює кожний окремих член його, незважаючи на його положення, що все, що може сприяти процвітанню підприємства, раз тільки випадково попалося йому на очі, є саме його особистою справою. Цілі залізничні суспільства на очах департаментів розливалися до біса лише із однієї цієї причини: „Ну, це не стосується до нашого департаменту. Департамент Х, який знаходиться на відстані сотні миль, несе за це відповідальність”. Керівникам так часто давали пораду не ховатися за титул. Але необхідність давати такі поради вказує на стан справи, при якому простими порадами не допоможеш. Висновок тільки в одному: відмінити титули. Одні, мабуть, неминучі на вимогу закону, інші служать показником для публіки, щодо до інших залишається застосувати просте правило: геть їх!

Фактично справжня ділова кон'юнктура вельми сприятлива, щоб покінчити з нашими старими титулами. Ніхто не буде хвалитися тим, що він директор збанкрутілого банку. Курс, який прийняло ділове життя, не був таким блискучим, щоб

принести багато слави людям, що стоять біля керма. Сучасні носії титулів, які що-небудь коштують, готові забути свої титули, повернутися до первинних умов роботи і дослідити, у чому полягає причина загальних помилок. Вони повернулися до своїх постів, з яких піднялися вгору, щоб спробувати будувати з фундаменту. Хто, дійсно, працює, той не потребує титулів. Його робота є для нього достатньою честю. Ввесь наш персонал як для фабрики, так і для бюро, запрошується різними відділами. Як вже згадувалося, ми ніколи не запрошуємо компетентних осіб. Кожен повинен починати з нижчого ступеня робочих сходів – старий досвід у нас ні в що, не ставиться. Оскільки ми не додаємо ніякої ціни минулому наших працівників, то воно ніколи й не компрометує їх. Я особисто жодного разу не зустрічав абсолютно поганої людини. Дещо добре ховається у всякій людині, їй потрібно тільки дати можливість розкриватися.

С.Н. Паркінсон ЗАКОНИ ПАРКІНСОНА

1 Закон Паркінсона або піраміда, що росте

Робота заповнює час, відпущений на неї. Це всім відомо, що виявляється з прислів'я: „Чим більше часу, тим більше справ”. Так, нічим не зайнята стара пані може цілий день писати і відправляти лист племінниці в Богнор-Ріджіс. Годину вона прощукає листівку, годину прощукає окуляри, півгодини – адреса, годину з четвертю буде писати і двадцять хвилин – вирішувати, чи потрібна парасолька, щоб опустити лист на сусідній вулиці. Те, що людина зайнята виконає за три хвилини, вимотає іншого вкрай сумнівами, тривогами і самою працею.

Оскільки робота (писанина особливо) так розтягується в часі, ясно, що обсяг її ніяк (або майже ніяк) не пов'язаний із числом людей, що виконують її. Коли робити нічого, зовсім не обов'язково лінуватися. Коли робити нічого, не обов'язково сидіти склавши руки. Справа тим важливіша і складніша, чим більше часу на неї відпущено. Усі це знають, але мало вивчені

наслідки цього правила, особливо в області адміністративній. Політики і платники податків певно ніколи не сумніваються в тому, що чиновницькі штати так ростуть, тому що справ усе більше. Циніки, заперечуючи цей погляд, припустили, що багатьом керівникам робити просто нічого або що вони можуть працювати менше. Але ні віра, ні безвір'я не наблизилися до істини. Істина ж у тому, що кількість службовців і обсяг роботи абсолютно не пов'язані між собою. Число службовців зростає за законом Паркінсона, і приріст не зміниться від того, зменшилося, збільшилося чи взагалі зникло кількість справ. Закон Паркінсона важливий тим, що він ґрунтується на аналізі чинників, що визначають вищезгаданий приріст.

Цінність цього що недавно відкритого закону тримається в основному на статистичних даних, які ми незабаром наведемо. Проте звичайному читачу цікавіше дізнатися, які чинники зумовлюють ту тенденцію, яку виразив наш закон. Опустивши технічні подробиці (яких немало), ми можемо виділити дві основні рушійні сили. Для нинішніх наших потреб одягнемо їх у форму двох майже аксіоматичних положень:

- 1) керівники множать підлеглих, але не суперників;
- 2) керівники працюють один для одного.

Щоб засвоїти чинник 1, уявімо, що якийсь урядовець А скаржиться на перевантаження. У такому випадку неважливо, здається це йому або так воно і є; зауважимо, проте, що почуття А (істинні або уявні) можуть породжуватися й упадком сил, неминучим у середньому віці. У нього три виходи. Він може піти; він може попросити собі у допомогу В; у керівника він може попросити два підлеглих, С і D. Як правило, А обирає третій шлях. Пішовши, він втратив би право на пенсію. Розділивши роботу з рівним йому В, він ризикує не потрапити на місце W, коли воно нарешті звільниться. Тож краще мати справу з двома підлеглими. Вони додадуть йому ваги, а він поділить роботу між ними, причому тільки він один буде розбиратися і в тій, і в іншій категорії справ. Зауважте, що С і D практично нерозлучні. Не можна узяти на службу одного С. Чому ж? Тому що він розділив би роботу з А і став би рівним

йому, як знехтуваний В, і навіть гірше, він мітив би на місце L. Отже, підлеглих повинно бути не менше двох, щоб кожний притримував іншого, боячись, як би той його не обскакав. Коли на перевантаження поскаржиться С (а він поскаржиться), А з його згоди порадить начальству взяти і йому двох помічників. Щоб уникнути внутрішнього тертя, він порадить узяти двох і для J. Тепер, коли під його керівництвом служать ще і Е, F, G, Н, просування А по службі практично забезпечене.

Коли семеро службовців роблять те, що робив один, вступає в гру чинник 2. Семеро стільки працюють один для одного, що всі вони завантажені повністю, а А зайнятий більше, ніж раніше. Будь-який папір повинен з'явитися перед кожним. Е вирішує, що він входить у ведення F, F кидає відповідь і дає його Е, Е сміливо править її його і звертається до D, D – до G. Проте G зібрався у відпустку і передає справу H, який знову пише все начорно за підписом D і вручає папір Е, а той у свою чергу проглядає її і кладе в новому вигляді на стіл А.

Що ж робить А? Він міг би з легким серцем підписати не читаючи, оскільки йому є про що подумати. Він знає, що наступного року він займе місце W і повинен вирішити, В або D замінить його самого. Він же вирішить, чи йти у відпустку G - неначебто ще рано, і чи не відпустити краще H за станом здоров'я - той погано виглядає, і не тільки через сімейні нелади. Крім того, треба сплатити F роботу на конференції і відіслати в міністерство прохання Е про пенсію. А чув, що D закоханий в заміжню друкарку, а G невідомо чому посварився з Р. Словом, А міг би підписати, не читаючи. Але не такий А.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. У чому полягає відмінність у розумінні старої і нової волі до влади Ф. Ніщше?
2. Чи може влада бути засобом для руйнування?
3. Як поєднати подолання недосконалості людини і прагнення до влади?

4. Як відмовитися від ідеї за Л. Шестовим і чому це необхідно?
5. Що таке людяність керівника?
6. Які якості керівника виділяє Конфуцій?
7. Як досягти природності існування згідно даосизмом?
8. Як потрібно відноситися до іншого за Ж.-П. Сартром?
9. Що таке відповідальність за Іншого?
10. У чому перевага партнерського стилю управління?
11. Що таке бути рабом з погляду Сенеки?
12. У чому схожість концепцій управління К. Тетейсі та Г. Форда?

Ключові слова: воля до влади, вимоги до лідера, Я та інший, оптимізація, стилі управління, бізнес, радість бути паном, безпідставність, джерело подолання самого себе, активність і пасивність лідера, споглядальність, відповідальність за іншого, зацікавленість в іншому, управлінський сценарій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Декарт Р. Сочинения в 4-х т. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – С. 256-268.
2. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого. – М.: МГУ, 1990. – С. 100 - 101.
3. Сартр Ж.-П. Первичное отношение к другому: любовь, язык, мазохизм // Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 207-210.
4. Стэк Дж. Большая игра в бизнес. – М.: Деловая Лига, 1994. – 328 с.
5. Таранов П.С. 120 философов. Жизнь. Судьба Учение. – Симферополь: Реноме, 1997. – С. 107 - 108; 281 - 284.
6. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. – К.: Грайлык, 1999. – 204 с.
7. Шестов Л. Апостроф беспочвенности. Опыт догматического мышления. –Л.: ЛГУ, 1991. – 216 с.

5. МИСТЕЦТВО РЕАЛІЗОВУВАТИ

5.1.1. Річ у сфері реалізації

5.1.2. Комерція як різновид гри

5.1.3. Проблема застосування

5.1.4. Рефлексія комерсанта

5.2.1. Реклама як частина культури

5.2.2. Символ як емблема речі

5.1.1. Річ у сфері реалізації. Бізнес вимагає визначення того, чи буде застосовуватися створена річ. Те, що зроблено, повинне мати попит, тому виробництво завжди припускає реалізацію. Річ повинна користуватися попитом, тобто бути зручною і привертати своїми якостями і зовнішнім виглядом. Потреба і попит є основними орієнтирами на початку й виконанні справи. Бути успішним, значить побачити позитивний результат можливої справи, необхідно бути своїм у світі бажань, запитів, моди, інтересів та ін., передбачати не тільки те, що зараз викликає інтерес, але те, що буде користуватися попитом у майбутньому.

Необхідно визначитися, що повинно бути виконано. Існує наступна проблема: те що виконано, не знаходиться у сфері потреби. Попит – це те, що повинно бути виявлено. Повинна бути інтуїція майбутнього. Бути успішним, означає передбачати результат справи щодо до попиту. Орієнтація в світі можливостей і бажань значить дивитися у всі очі, не тільки вгадуючи стан справ в теперішньому часі, але й у майбутньому. Але попит можна створити – створивши таку річ, яка викличе інтерес і потребу володіння. Створення речі не є самоціллю. Річ повинна прийти до того, хто виявить на неї попит.

Виконання певної справи вимагає визначення свого кінцевого результату. Справа виконується не заради самої справи, а для того, щоб її виконання принесло кому-небудь користь. Справа потребує прагматичного виправдання, інакше

вона ніяк не стосується бізнесу. Момент, коли витрати показують свою доцільність є реалізацією.

Те, що виконується, обов'язково має бути у сфері потреб та інтересів багатьох когось. Хтось повинен зажадати результату справи. Потреба та попит і є власне виправданням будь-якої справи. Потреба, попит – це те, що повинен зрозуміти, почути бізнесмен. Його інтуїція повинна бути досконалою. Він повинен передбачати те, що виявиться необхідним.

Маркетинг починається не з виробництва, а вже з проекту речі. Бізнесмен повинен угадати попит і провести або узяти на реалізацію те, що виправдає себе, оскільки воно буде зручним і новим за своїми характеристиками в порівнянні з іншими речами.

Річ повинна мати свою користь, яка є її звернення до сфери існування. Попит можна створити, тобто викликати його через рекламу, в якій річ показується як абсолютно необхідна. Оригінальність і унікальність речі може бути не помічена, і тоді на допомогу приходить реклама, яка вводить річ у сферу уваги і привчає до речі як до супутника, без якого не можна обійтися. Річ повинна сама закликати своєю корисністю й оригінальністю. Тоді популярність про неї розповсюджується дуже швидко. Так вона стає престижною. Те, що створюється, повинне мати свою корисність.

Користь того, що зроблено, визначає необхідність витрат і зусиль. Угадати те, що буде мати особливий попит, значить, наблизитися до успіху. Користь не завжди така очевидна і повинна показати себе для всіх, тому необхідне стимулювання уваги до товару. Товар – це те, що створено. Він дуже потребує турботи, оскільки товар потрібно „подати обличчям”. Він повинен показати свою корисність і досконалість, і тим самим свою перевагу над іншим товаром.

Дуже складно орієнтуватися у світі можливих потреб та бажань і побачити те, що виявиться найнеобхіднішим і модним. Необхідно дивитися у всі очі і бачити не тільки те, що зараз, але й те, що буде завтра в центрі загальної уваги. Але вірно і те, що попит треба зробити, отже, зробити те, що викличе симпатії

своєю зручністю і новизною вже в найближчому майбутньому. Передбачати призначення значить призначити день, коли справа покаже свою окупність.

Призначення реклами у тому, що річ увесь час повинна знаходитися перед очима, і пропонувати себе своєю досконалістю. Через рекламу річ набуває своєї значущості. Реклама – це спосіб актуалізації речі, коли показується належність речі до сфери престижності та її корисність. Заманювання в рекламі – це магія, свого роду чаклунство. Це гра фарб, світла і звуку, обіцянка блаженства володіння.

5.1.2. Комерція як різновид гри. Гру будемо розглядати як спосіб здійснення комерції узятोї самої по собі. При цьому не слід трактувати гру тільки як щось суб'єктивне, оскільки таке трактування не дозволяє зрозуміти призначення гри, більше того, може виникнути враження, що комерційну гру створює сам суб'єкт, що абсолютно не відповідає дійсності. Гра завжди є зовні конкретного суб'єкта, оскільки її хід не може повністю залежати від нього, навіть якщо він займає ключову позицію. Тим більше, що правила гри завжди приходять як імперативи реальності, в яку занурюється суб'єкт. Саме тому суб'єкт не в змозі встановити правила гри, які влаштовують його, вони постійно змінюються, причому ці зміни йому не підвладні. Вони є заданість, яка ніколи не залежить від суб'єкта, а є наслідком вияву дійсності як цілісності.

Гру можна трактувати тільки онтологічно, зокрема один із прикладів такого трактування можна зустріти в герменевтиці Г.–Х. Гадамера. Але на відміну від гри естетичної, комерційна гра не може характеризуватися як несерйозна ситуація або форма дозвілля. Комерційна гра – це гра в речі, які входять у середовище існування людини. І, проте, у комерції присутні всі ознаки гри. По-перше, наявність невизначеності в досягненні результату, оскільки її результати залежать не тільки від конкретного суб'єкта, але й від його опонента. По-друге, в наявності ситуація обміну: річ, належна одному, в процесі здійснення операції повинна перейти у власність до іншого. По-третє, існує певна послідовність у виконанні дій, і у відповідь

дія залежить від кроку, який робить опонент. По-четверте, існують правила, згідно якими можлива та чи інша дія, які, проте, можуть у деяких випадках порушуватися.

На наш погляд у комерційній грі існує кілька особливостей, на які слід звернути увагу. По-перше, ставкою в такій грі на глибинному рівні є життя, оскільки річ виступає як основний засіб існування; по-друге, людина вступає в цю гру для того, щоб забезпечити собі існування; по-третє, в ній допускаються підігравання, тобто використання партнерських відносин; по-четверте, правила гри на глобальному рівні встановлюються державою, а на локальному – найближчими учасниками; по-п'яте, кількість учасників гри та її тривалість не має меж, водночас, завжди можна виділити наявність окремих ігор, які мають локальний характер; по-шосте, правила гри контролюються, з одного боку зовнішніми спостерігачами, до яких належить і держава, і самими її учасниками; по-сьоме, так саме, як і в розважальній грі, перемога залежить від компетентності й оперативності гравця.

Розглянемо особливості комерційної гри докладніше. По-перше, оскільки ставкою в такій грі є життя, вступ до неї є для людини необхідністю. Трактована в широкому значенні комерційна гра охоплює існування людини фактично повністю, оскільки річ – це засіб існування, а володіння річчю можливе тільки за умови участі в цій грі. Слід зазначити, що як еквіваленти речі можуть використовуватися також знання, але так чи інакше, вони виступають з боку своєї речовинності. Як еквівалент речі можуть виступати і переживання, наприклад естетичні, – це свідчить про те, що в грі беруть участь люди мистецтва. Але і вони в даному трактуванні виступають у ролі еквівалента речі, оскільки вони також є засобом забезпечення існування.

По-друге, оскільки участь у цієї грі є способом забезпечення свого існування, вона є загальною. Звичайно, хто-небудь може ігнорувати навіть наявність цієї гри, але тоді вони немов опиняються поза справжнім світом, і тим самим стають духовними служителями, покидаючи світ речей. Іншою

формою виходу з гри є смерть, вона настає тоді, коли людина не витримує жорстокості її правил. Підготовка до цієї гри починається в дитинстві і продовжується фактично все життя. Для того, щоб брати участь у ній, необхідно набутися деяку спеціальність і бути в змозі вирішувати проблему в рамках певної професії.

По-третє, у ній допускається підігривання, тобто використання партнерських відносин. Тому в ролі одного гравця може виступати певна група. Це можуть бути неформальні об'єднання – сукупність найближчих знайомих, які вирішили об'єднати свої зусилля або суспільні, а також державні інститути, у тому числі і підприємства різних форм власності. У свою чергу кожна окрема людина може виступати як самостійний гравець, більш того, вона може міняти форми і способи участі в грі. Завжди присутня нескінченна їх наявність, при якій з'являється можливість у будь-який час змінити своє амплуа. Проте не завжди людина має нагоду вільно міняти як вибір гри, так і свою роль у ній, оскільки для участі у конкретній грі необхідна професійна компетентність. Ефективність участі у грі залежить від того, наскільки вона і роль, яка виконується індивідом, відповідає його еству і дозволяє йому самореалізуватися.

По-четверте, правила гри на глобальному рівні встановлюються державою, а на локальному – найближчими учасниками гри. Правила гри нестабільні на кількох рівнях, оскільки держава може міняти правила гри на рівнях законодавчої і виконавчої влади, на центральних і регіональних рівнях.

Окрім інституційної форми правила гри встановлюються також на неформальному рівні, при цьому слід мати на увазі, що вони можуть не співпадати. У реальній соціальній практиці інституційні та неформальні правила гри знаходяться у співвідношенні взаємного доповнення. При цьому одні з них можуть набувати пріоритетне значення. Якщо панують інституційні правила, то це свідчить про високий рівень правосвідомості, а, отже, про наявність у суспільстві соціальних

свобод для громадян. Такі правила соціальної гри влаштовують більшість, і відсутня необхідність порушення їх. І навпаки, коли інституційні правила надмірно жорстокі, вони порушуються, отже, пріоритетне значення набувають неформальні правила. Слід мати на увазі, що неформальні правила мають спонтанний характер, і встановлюються шляхом угод обмеженою кількістю партнерів.

По-п'яте, кількість учасників і тривалість гри необмежені. З іншого боку, можна говорити про наявність певної кінцевої кількості ігор та гравців, але всі вони так чи інакше, є окремими фрагментами великої комерційної гри, у якій бере участь усе людство. Ця гра і сукупність вхідних у неї ігор є фактично операціями, звідси всі події в світі можна розглядати як одну безперервну комерційну операцію з величезною кількістю учасників. Якщо такі учасники комерційної гри не можуть вийти з гри, то окрема людина в змозі перейти з однієї гри в іншу за допомогою зміни місця свого перебування, спеціальності тощо. Людина може замінити одну гру іншою для того, щоб стати забезпеченішою.

Слід мати на увазі, що на зміни правил комерційної гри впливають наміри її учасників. За обопільною угодою вони можуть значно корегуватися. Водночас, це не значить, що такі зміни можуть носити спонтанний характер. Певні зміни повинні бути обумовлені певним станом соціальної свідомості.

По-шосте, правила гри контролюються державою на інституційному рівні, а на неформальному рівні вони є наслідком соціальних конвенцій. Використання інституційних або інтимних правил гри може бути зумовлене не тільки мірою їх соціальної доцільності, але й суб'єктивними перевагами. Відповідно до їх своєрідності в рамках однієї соціальної гри на одних учасників будуть розповсюджуватися інституційні, а на інших - інтимні правила.

По-сьоме, позитивний результат участі в грі залежить від того, яким чином поводить себе гравець, що обумовлено його професійною компетентністю: пасивний він або активний, заповзятливий або схильний до апатії, наскільки глибоко він

вивчив стан справ, наскільки користується підтримкою в соціальному співтоваристві, до якого він належить.

5.1.3. Проблема застосування. Відношення речі до свідомості можливе через даність її як предмета. Зауважимо, що під предметом у феноменології розуміється даність речі в свідомості. При цьому предмет – це завжди щось ідеальне, але не як деяка абстрактна загальність, а ідеальний образ реальної окремо взятої речі. Але тоді реальність є постільки, оскільки вона дана у свідомості. Водночас, реальність існує як речовинність, яка чекає розуміння у свідомості.

Будь-який товар, який продається – це певна річ, але водночас, ця річ є і предметом, оскільки вона дана у свідомості. І її корисність, досконалість, зручність – це не тільки властивості самої речі, але й те, що їй приписується.

Будь-яка річ, щоб бути дійсно корисною, повинна бути застосована. Проблема застосування досить продуктивно обговорювалася у феноменологічній естетиці і, зокрема, Г. Шпетом. Звернення до естетики буде правомірним, оскільки будь-який товар прирівнюється до твору мистецтва, який певним чином оцінюється, і від цієї оцінки залежить, чи буде він придбаний, тобто, чи отримає він своє застосування.

Г. Шпет пише: „Вражає один факт. Адже картина на верстаті, партитура на пюпітрі, рукопис на письмовому столі – все-таки ще не реальність. Хіба мало які бувають „випадки”: пожежа, революція, поганий характер, прогресивний параліч, зла воля – не один Гоголь палив свої рукописи. Картина йде на виставку, рукопис – у друк. Навіщо? Щоб реалізуватися, справдитися”.

Фактично створена річ, як і витвір мистецтва, прагне втілитися, тобто бути проданою. І лише тоді вона буде належати до сфери застосування.

Ця річ фактично виступає в ролі витвору мистецтва і з того моменту, як і витвір мистецтва, вона належить до культури. Тому відношення до будь-якої речі повинне бути таким самим, як і до витвору мистецтва. Річ повинна бути досконалою, вона повинна вражати, дивувати, викликати захоплення.

Розглядаючи застосування витвору мистецтва, Г. Шпет засуджує наявність публічних залів, виставок тощо. Його не влаштовує те, що в такому випадку він немов потрапляє в „публічний будинок”, де не може бути адекватне зрозумілим і освоєним, і тим більш, прийнятим і оціненим. На його думку, кожний витвір мистецтва повинен знайти своє місце, яке відповідає його призначенню. Для того, щоб реалізуватися, річ повинна бути звернена до того, хто її гідний і кому вона необхідна. Вона не може бути виставлена абияк, і абиде, навпаки, вона повинна бути зануреною в особливе середовище, яке підкреслює її достоїнства.

Для визначення зовнішнього вигляду речі можна звернутися до наступного вислову Г. Шпета: „Що мистецтво виникає з прикраси, це не тільки генетичний факт, це також істотна функція мистецтва, раз мистецтво, так чи інакше, цілком або частково між іншим або цілком представляє красу”. Будь-яка річ повинна володіти не тільки певною функціональною цінністю, але бути водночас прикрасою, яка входить у наш побут, в середовище існування людини. Проте ця прикраса лише зовнішня експресія краси, але сама краса повинна виражати певне значення. Це тим більше очевидно, що сама краса можлива тільки через значення, а позбавлена значення, вона є тільки красива і не більше. Таке тлумачення сутності краси уможливило встановлення певних вимог до дизайну і упаковки речі. Із цієї точки зору зовнішній вигляд речі повинен бути виразом певної художньої ідей, тільки тоді річ зверне на себе увагу і буде користуватися попитом.

Про значення можна говорити не тільки стосовно зовнішнього вигляду речі, але й щодо її практичного призначення. Значення речі в цьому випадку визначається з боку її практичної доцільності. Якщо використання речі буде забезпечувати виникнення певних зручностей, при цьому таких, які були відсутні раніше, то така річ, безумовно, буде користуватися підвищеним попитом.

5.1.4. Рефлексія комерсанта. В акті реалізації речі виникає проблема визначення модусу індивідуальної свідомості, який дозволить адекватно здійснити ту чи іншу практичну мету. Йдеться не про потенцію, а про свідомість прагматичну, яка проявляє себе щодо іншої свідомості. В акті комерції протистойть свідомість комерсанта і споживача. Свідомість комерсанта повинна бути активною, оскільки споживач чекає від нього пропозицій. Рефлексію комерсанта можна розглянути на прикладі робіт Т. Хопкінса, який висвітлює наступне.

1. Головною характеристикою модусу індивідуальної свідомості слід уважати **ентузіазм**. Це особливий стан, можна сказати, вищої працездатності. Ентузіазм ґрунтується на сукупності позитивних намірів для здійснення певної справи, і виявляється в радісному, підведеному стані духу. Він є „прихованою пружиною” будь-якої справи і припускає наявність дуже сильного імперативу. Це вищий підйом, при якому гранично загострено почуття інтуїції. Зокрема, про інтуїцію, як про особливий модус свідомості, висловлювався Г. Шпет, який відзначав, що результативність рефлексії залежить, передусім, від активності свідомості, і що ентузіазм є таким його виявом.

2. Друга важлива риса модусу свідомості – це **доброзичливість**. Добро – це категорія етична, вона характеризує позитивну настроєність на людину. Доброзичливість – це очікування позитивного від ділової співпраці. Доброзичливість припускає побажання добра як фону ведення ділових переговорів. Опонент діалогу спочатку постає як людина зацікавлена у взаємній вигоді. Слід мати на увазі, що доброзичливість має своєю протилежністю агресію. Якщо агресія пов'язана з потребою відстояти власні інтереси, можливо, водночас утиснувши протилежні, то доброзичливість – із прагненням поділитися, у даному випадку річчю. Рано чи пізно агресія дискредитує себе, і опонент знаходить такого партнера, який налаштований доброзичливо. Тим самим, доброзичливість є необхідний початок для комерційного діалогу.

3. **Уміння переконувати суперника** є також важливою характеристикою комерційної свідомості. У такому випадку виявляється міра впливу однієї свідомості на іншу. Переконавання – це є наслідок такого впливу, в якому одному належить активна, а іншому пасивна позиція. Переконавання, водночас, слід розуміти як процес взаємовпливу, що має діалогічний характер. Переконавання досягається за допомогою постановки прямих і прихованих питань. Тобто, переконання припускає першість питання. Саме за допомогою питання з'являється можливість управляти діалогом. Особливу роль питання в розумінні виділяв Г.-Х. Гадамер. Питання дозволяє спрямувати зміст діалогу за визначеним наперед сценарієм. Наявність готових питань, як відкритих, так і закритих, дозволяє орієнтувати свідомість опонента відповідно до прагматичних інтересів. Прикладом такого діалогу може служити платонівський діалог, який є сукупністю питань, складених так, щоб у кінці діалогу опонента підвести до визнання правильності положень, які він заперечував на початку. Питання можуть містити приховану критику, або, навпаки, виділення певних достоїнств. Передбачається, що тотальна критика, або виділення достоїнств може викликати негативну реакцію. Тому використовуються питання, що містять і критику, і виділення достоїнств.

4. Особливі вимоги комерційний діалог пред'являє до **розмовної лексики**. Передбачається, що стиль виразу думки значно впливає на результативність акту купівлі – продажу. Мова не повинна містити слова, які негативно оцінюються опонентом, тобто сленг або професійні терміни. Точність словесної експлікації думки – необхідна умова взаєморозуміння опонентів у комерційному діалозі. Оскільки часто він обмежений вузькими тимчасовими рамками, то зрозумілість повідомлення повинна бути гранично високою. Отже, необхідно використовувати тільки загальнодоступну лексику.

5. Комерційний діалог припускає наявність **уміння слухати**, тим більше що будь-який діалог – це обмін репліками, кожна з яких ґрунтується на знанні попередньої. Розуміння – це

процес уточнення сенсу, у даному випадку того, що припускає покупець. Прислухатися, значить прагнути зрозуміти опонента, з'ясувати, яка річ йому необхідна, визначити його попит, і навіть його помилкові уявлення. Слухання – це момент уточнення значення, при цьому тільки того значення, яке сформувалося у свідомості того, хто прагне придбати річ. Взаємна корекція значень походить із прагнення йти назустріч.

6. Комерційний діалог включає також наявність **уміння заперечувати**. Той чи інший проект, який склався у свідомості покупця, не завжди буває адекватним до його реальних потреб, тому іноді виникає необхідність його корекції. Уміння заперечувати виявляється в тому, що комерсант пояснює параметри того товару, який найкращим чином відповідає побажанням покупця. Природно, що заперечення ґрунтуються на тому знанні, які невідомі споживачу. Фактично комерційний акт включає підвищення споживацької компетенції.

7. Уміння проявляти **наполегливість**. Така властивість як наполегливість пов'язана з необхідністю переконання. Воно виявляється в тому, що реалізатор здатний постійно знаходити нові аргументи для доказу правильності своїх рекомендацій.

8. **Знання речі** є однією з головних умов участі в комерційному діалозі. Воно припускає наявність уміння порівнювати, зіставляти, вільно орієнтуватися в достоїнствах і недоліках товару.

5.2.1. Реклама як частина культури. Реклама – це одна з форм інформаційної взаємодії у просторі соціальної комунікації. Для того, щоб зрозуміти своєрідність цього феномена, слід звернутися до інформаційної концепції культури, зокрема, Абраама Моля. Під культурою він розуміє „сукупність елементів, що існують у свідомості окремо або безлічі людей, що становлять соціальну групу”. При цьому індивідуальна культура трактується також як „екран знання, на який індивід проектує повідомлення, одержувані ним із зовнішнього світу”. Культура в його розумінні – це матеріал мислення.

А. Моль виділяє такі комунікативні доктрини, які визначають своєрідність комунікативного акту.

1. Демагогічна доктрина. Рекламне поле призначене для формування у індивідів економічної мотивації, підкріпленої почуттям задоволення. Основна мета – підтримувати рівновагу між „коефіцієнтом привабливості” та рекламними повідомленнями. Головне завдання – це задоволення якомога більшої кількості слухачів. Для цього використовуються „feature” – розважальні елементи, а стихійні біди, революції, симфонії – укріплюються в потік розважальних програм.

2. Догматична доктрина. Засоби масової інформації підкорюються певній політичній силі, релігійній течії, державі. У цьому випадку шкала цінностей устанавлюється апіорно, але не визначається економічними критеріями. Її мета – пропаганда. У її рамках реклама замінюється догматичними гаслами, наприклад: „Демократія – єдино правильний шлях у майбутнє”. Дія засобів масової інформації у такому випадку контролюється певною політичною силою.

3. Еклектична доктрина. Основне призначення повідомлення – повідомлення певних знань. Роль засобів масової комунікації у залученні до об'єктивної інформації, тобто до ідей і знань, які актуальні на даний соціальний момент. К такому випадку засоби масової інформації виконують освітні функції, а сукупність програм перетворюється на екран культури.

4. Соціодинамічна доктрина. Вище названі доктрини включали соціостатичний напрямок дослідження, оскільки вони припускали з'ясування а) стану культури і б) виділення таблиці цінностей або основних ознак культурної політики. Але оскільки культура – це кумулятивний процес, у ньому можна виділити „динамічний ефект”, який характеризує розвиток суспільства. Викликати цей ефект може вплив видатних осіб. Тому соціодинамічна доктрина припускає вироблення принципів впливу на еволюцію культури.

Культуру можна характеризувати через об'єкт, який утворює сукупність її елементів, а також асоціацій між елементами

(прегнантність). Оскільки культура є наслідком освіти, вона є надбанням інтелектуальної еліти, або, як говорить А. Мольтене – „мікро середовища”. Масова культура – це сукупність розрізнених знань, отриманих із засобів масової інформації, і оскільки культура недостатньо систематизована, А. Мольтен називає її „мозаїчною”. Культура – це процес обміну інформацією між виробниками і споживачами.

Парадокс комунікації полягає у тому, що не існує взаємозв'язку між цінністю ідеї і вартістю її реалізації. Найбільш цінні ідеї важкі для розуміння, а неоригінальні, навпаки, легко сприймаються і тому одержують визнання.

Динаміку культури за А. Мольтеном, можна описати через чужі культури. Ідея набуває послідовного поширення спочатку в мікросередовищі, а потім в макросередовищі за допомогою засобів масової інформації. Будь-яке повідомлення вимірюється на семантичному (кількість інформації) й естетичному рівнях. При цьому „естетичне повідомлення засноване на використанні поля вільної мінливості, що допускається для кожного стандартного знака, поля відхилення від норми, властивих всьому жанру”. Головним параметром для визначення оригінальності служить міра надмірності, яка характеризує ступінь можливості передбачати розгорнутість змісту повідомлення.

Для того, щоб повідомлення було сприйняте, необхідно, щоб воно було правильно упаковане. Для того, щоб створити деяку рекламу, необхідно знати прийоми упаковки, тобто кількісні аспекти повідомлення, ієрархічні співвідношення наборів знаків, інтерактивні чинники структури повідомлення і змінні, які полегшують або гальмують здібність одержувача до сприйняття нового.

Реклама в контексті теорії комунікації – безліч повідомлень, кожне з яких є впорядкованою послідовністю знаків. Інформація визначається як кількість непередбачуваного, що міститься в повідомленні, тобто мірою ступеня оригінальності. При цьому ті обмеження, які накладаються на неї зовнішнім середовищем, розглядатимуться як надмірність. Основна мета

реклами – це створення ефекту несподіванки, оскільки саме вона впливає на одержувача. Міра оригінальності залежатиме від частоти використання того чи іншого знака, наприклад, слова. Зрозуміти або сприйняти можна тільки форму (гештальт), тож надмірність інтерпретується як міра форми, тобто як величина, протилежна інформації.

5.2.2. Символ як емблема речі. А. Білий визначає символ як єдність форми і змісту. При цьому символ він водночас розглядає як емблему, яка вказує на цінність речі. Символ є думка, в якій присутні чотири елементи: 1) суб'єкт; 2) предикат; 3) зв'язок; 4) категоричний імператив (твердження). Така структура думки була виділена Г. Ріккертом.

У символі показує себе суб'єкт. У бізнесі суб'єктом є виробник речі. Саме символ показує його присутність стосовно речі. Символ з'являється на кожній речі, яка належить цьому виробнику. Тим самим він показує власне вигляд виробника через престижність речі. У результаті виробника пізнають саме за цим символом – емблемою, яка присутня на кожній речі. Крім того, символ набуває самоцінності: він указуватиме на кожен нову річ, яка буде створена цим виробником.

Символ – це також **предикат**, оскільки вказує на властивості речі, наприклад, на її корисність і досконалість. Будь-яка інша річ, якій належить цей символ, бере на себе властивості всіх попередніх. Але не слід думати, що приписування властивостей відбувається внаслідок унікальності самого символу. Не слід забувати, що символ тільки презентує річ, тому, швидше, символ бере на себе досконалість речі, через який вона представляється.

Отже, стає зрозумілим, що символ можливий тільки за наявності **зв'язку** його з річчю. Цей зв'язок є фактично встановленням корелятивності його зовнішнього вигляду і безпосередньої сукупності речей, на які він указує. При цьому, символ не є одиничність, а, навпаки, загальність. Тому символ указує не на окрему річ, а на сукупність речей.

Нарешті, символ є **категоричним імперативом**, деяким твердженням. Це твердження торкається насамперед якості речі

й відповідно спрямоване на підвищення рівня її престижності. Це твердження повинне розвіяти всі сумніви споживача, оскільки воно вказує на сферу таких речей, які вже зарекомендували себе з позитивного боку.

Символ, оскільки він характеризує певний рівень трудових зусиль, вказує на **творчість**, і сам є творчістю, оскільки виводить річ із забуття. Поза творчості символ неможливий, оскільки він завершує творчість як акт. Символ вказує на те, що було створено і здійснено в акті творіння. Його наявність свідчить про наявність творчості в акті виробництва речі.

А. Білий вказує на триєдність символу, оскільки він є тим, що він **Є, Слово, Плоть**. Відповідно, символ вказує, що річ як те, що може бути використано для будь-яких цілей. Своєю присутністю річ є також Слово, оскільки вона є нове слово в розвитку технології. Ця триєдність символу і дозволяє побачити річ через символ і навпаки.

ВИСНОВКИ

1. Бізнес виправдовує себе, якщо те, що проведено – реалізувалося, оскільки створене знайшло своє застосування. Для цього, щоб це відбулося, бізнесмен повинен бути присутнім у світі бажань і вгадати те, що буде користуватися попитом. З другого боку, реалізувати річ можна за допомогою реклами, яка вводить річ в світ бажаного.

2. Реалізація речі припускає участь у комерційній грі, правила якої виникають спонтанно, тому їх важко визначити спочатку. Гра як комерційна, як естетична, яку досліджує Г.-Х. Гадамер, має онтологічний характер. Проте комерційна гра, на відміну від естетичної, визначає існування людини в цілому. Реалізацію речі, як було відзначено вище, можна трактувати як її застосування. Річ може отримати застосування, якщо вона досконала, отже, до неї необхідно відноситися як до твору мистецтва, вона повинна привертати увагу і викликати захоплення.

3. Проте реалізація речі залежить від стану свідомості та волі того, хто її реалізує. Т. Хопкінс виділяє такі положення як ентузіазм, вміння слухати і сперечатися, поступатися і бути наполегливим. Під час підготовки реклами важливо розуміти, що вона є частиною культури.

4. А. Моль виділяє такі доктрини як демагогічна, догматична, еклектична і соціодинамічна. Якщо реклама будується на основі демагогічної доктрини, то її основна мета – задоволення та ін. А. Моль виділяє пріоритет соціодинамічної, оскільки вона припускає розвиток смаків споживача. Слід звернути увагу на положення, що реклама як частина культури повинна відповідати певній мірі організованості.

5. При створенні товарного знака важливо взяти до уваги трактування символу А. Білого, а саме те, що символ здатний вказувати на зв'язок з виробником, приписувати певні властивості, виступати вимогою, вказувати на процес творчості.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Т. Хопкінс

ЯК СТАТИ МЕНЕДЖЕРОМ ПРОДАЖІВ

Характерні типи менеджерів

1. Кажучи про початок власної кар'єри в продажах, я вже згадував тип БАЙДУЖОГО менеджера. Його пізні приходи на роботу робили проблемою для комівояжерів зустрітися з ним. Коли у мене виникали складнощі в рішенні тих чи інших професійних питань, то примусити його сісти і докладно поговорити зі мною було ні в якому разі не просто. Якщо натякали йому на наявність певних проблем, то він в кращому разі говорив декілька заохочувально-спрямованих фраз, не висловлюючи бажання заглиблюватися в суть питання. Якби не наявність у відділі справжніх професіоналів, які практично не потребували директивних вказівок для того, щоб демонструвати високі показники продажів, то компанії ні за що не вдалося б

виконувати встановлені показники рівня продажів. Такий тип менеджера може вірити, може й не вірити в переваги навчання своїх підлеглих. Але якщо навіть він вірить, то закупить для цього декілька книг або аудіокомплектів і дасть доручення секретарці роздати їх охочим. Цим обмежиться його участь. Особисто сам брати участь у процесі навчання він не стане. Якщо ви новачок в торговому бізнесі і вам дістався саме такий менеджер, то постарайтеся попрацювати у контакті з досвідченим комівояжером, який допоміг би вам знайти необхідні навички та дав би хороший старт вашій професійній кар'єрі. Якщо вам не вдасться заручитися підтримкою такої людини, то ваша кар'єра буде буксувати на місці, поки ви все ж таки не знайдете потрібної людини. Можливо, що вам також варто задуматися про зміну місця роботи. Можливо, вдасться перевестися в інший підрозділ фірми з більш сильним і уважним начальником. Інакше, не втрачайте даремно час. Підберіть компанію, в якій торговому персоналу надається більш дієва й ефективна підтримка.

2. Інший тип менеджера – НАСТАВНИК. Сподіваюся, що рано чи пізно вам пощастить мати справу з таким начальником. Про кращого керівника комівояжеру-новачку не варто і мріяти. Наставник проводить часті збори з метою мотивації персоналу. Він прихильник постійного навчання кадрів, вимагає від співробітників постійного підвищення кваліфікації і застосування отриманих у процесі навчання знань у практиці. Ви проникаєте до нього пошаною і прагнете заслужити його визнання своїми успіхами в продажах. Двері його кабінету будуть завжди відкриті для вас. Не соромтеся ділитися зі своїм наставником не тільки своїми успіхами, але й неминучими поразками. Така людина відчуває себе по-справжньому щасливою, коли бачить, що його команда працює успішно. Можливим його мінусом може бути те, що, будучи зосередженим на успіху команди в цілому, він не встигає приділяти достатньо уваги кожному з її членів окремо. До всіх членів колективу він відноситься однаково, що водночас і добре, й погано. У нього не буває улюбленців. Проте, якщо ви

переживаєте важкі часи у своїй кар'єрі і потребуєте особливої підтримки, будьте обережні, звертаючись за нею до наставника. Особливістю деяких з них є те, що інколи вони насторожено сприймають щонайменші ознаки слабості і можуть розглядати вияви її як мотив задуматися про вашу заміну більш вольовою людиною.

3. КОНТРОЛЕР – це тип менеджера, який зосереджений на виданні різних циркулярів, зміною установок і вимагає виконання великого обсягу паперової роботи з написанням нескінченних звітів. Такий менеджер вважає, що не зможе повністю контролювати роботу свого торгового персоналу, поки не отримає всю інформацію у письмовій формі, включаючи найдрібніші деталі операцій, що проводяться підлеглими. Із позиції компанії такий підхід виправданий. Хоча відносно стимулювання ефективної роботи персоналу цей спосіб малоцінний. Багато що з того, що нам доводиться робити, займаючись продажами, відбувається на емоційному рівні, і якщо менеджер не спілкується або нездатний спілкуватися з вами на особистому, емоційному рівні, далекий від вас психологічно, то вам важко буде зберегти свій ентузіазм. Раджу вам дотримуватися вказівок такого менеджера і виконувати його вимоги, одночасно даючи йому зрозуміти, що вам також необхідне особисте з ним спілкування для обговорення питань, що нагромадилися, як відносно компанії, так і відносно ваших клієнтів. Оскільки він є людиною скрупульозною, то, наречено, призначить вам час для візиту в його кабінет, але гарантії, що він опиниться у вашому розпорядженні саме тоді, коли вам це дійсно необхідно, немає ніякої.

Вірогідність того, що вам пощастить мати начальника, неперевершеного в усіх аспектах торгової і управлінської діяльності, невелика, і, навіть якщо вам пощастить працювати під керівництвом людини, близької до ідеалу, існує вірогідність його переведення на більш високий пост найближчим часом. Тому я так часто і наполегливо підкреслюю: дуже важливо покладатися головним чином на власні сили в пошуку вірних орієнтирів і спонукальних мотивів для більш успішної роботи.

Г. Г. Шпет
ЕСТЕТИЧНІ ФРАГМЕНТИ
Про синтез мистецтв

Але якщо дилетанти винні в тому, що такий розсудливий ублюдок, як „синтез мистецтв”, з'явився на світ, то не одні вже дилетанти виною тому, що цей неблагородний суб'єкт отримав доступ до естетичного суспільства. Цікаво не faux pas естети, а якась note fausse самого мистецтва. – Говорю не для науки, а виключно в порядку рефлексії. – Вражає один факт. Адже картина на верстаті, партитура на пюпітрі, рукопис на письмовому столі – все-таки ще не реальність. Хіба мало які бувають „випадки”: пожежа, революція, поганий характер, прогресивний параліч, зла воля - не один Гоголь спалив свої рукописи. Картина йде на виставку, рукопис – у друк. Навіщо? – Щоб реалізуватися, втілитися насправді. Для мистецтва це й значить знайти „застосування”. Іншої користі з творчості краси витягнути не можна. Коли в публічний будинок перевели з храму і палацу музику, живопис, поезію, коли театри зі всенародного святкування перетворили на щодня відкриту касу, мистецтво позбавилося свого „застосування”. Теперішні пінакотеки, луври, національні музеї, взагалі „третьяковки” – пішли на службу педагогіці. Неначе можна приховати за цим несмак і державне заохочення накопичення в одному сараї – як вин у винних і льохах – продуктів художньої творчості, що не знайшли собі „застосування” або, ще гірше, вилучених із „застосування”, „націоналізованих”.

Те ж саме стосується томів поетів у публічних бібліотеках і музики в музичних залах консерваторій; скрізь і всюди консерваторії – склади ламаного заліза. Недарма вони поміщаються на державний і суспільний рахунок, взагалі „поміщаються”. „Вільна” консерваторія не проіснувала б і п'яти хвилин – була б розкрадена для „застосування”. Що б сказали старі майстри, якби їм запропонували писати картину не для храму, не для палацу, не для home – а, а... для музею суспільного або для „приватної” колекції? Тепер пишуть...

Виходить мистецтво не до місця, а "взагалі собі". Знайшли було шлях до „застосування” знов: Реськіни, Морріс, кустарі, „художня промисловість”. Але від мистецтва до кустарництва – відстань приблизно така сама, як від благородності до доброзвичайного. Врешті-решт, з обидвох сторін правий художник, сам немало прогодував кустарів: „Раб „художньої промисловості” настільки ж безглуздий і жалюгідний, наскільки некультурний художник, що зачинив собі всі двері виявлень творчості, окрім полотна або глини” (Реріх). Але сердитися тут ні на що: промисловий стиль – така сама історична необхідність, якою колись був стиль „міщанський”: з квіточками й віршами на голубих підв’язочках.

У результаті, як життєвий силізм самого мистецтва висновок дилетантизму про синтез мистецтв: великий публічний будинок, на стінах „взагалі собі” картини, із „взагалі собі” естрад мчать звуки ораторій, симфоній, бойового маршу, поети читають вірші, – актори відтворюють самих глядачів, синтетичних фантазерів... Можна було б обмежитися одними останніми для виконання „синтезу”: оперну залу наповнити „відповідними” звукам „світловими ефектами”; мабуть, ще й зовні-естетичними подразниками, на кшталт запахів, дотикових, теплових, шлункових тощо збудників!.. Підкреслим при цьому, так саме сам факт, що не тільки великі соціальні агрегати, але й будь-яка організована соціальна група. як тільки вона зкерувалась, неминуче до певного ступеня самодифференціюється.

А. Моль

СОЦІОДИНАМІКА КУЛЬТУРИ

§ 5. Надмірність і сприйняття форм

Ми вже згадували про поняття надмірності, тобто про величину відносного перевищення реального числа знаків у повідомленні над тим їх числом, яке є безумовно необхідним для передачі тієї ж кількості інформації. Надмірність є мірою однієї з основних характеристик повідомлення – його

зрозумілості. Остання визначається насамперед за все можливістю встановити зв'язок між окремими фрагментами повідомлення, тобто можливістю виходячи з тієї частини повідомлення, яка вже відома до даного моменту, передбачати, як воно буде розвиватися надалі. Це можна назвати автокореляцією.

Психологія пов'язує з надмірністю поняття форми (гештальта): зрозуміти – значить сприйняти, а сприймати можна тільки форми. Форми існують лише завдяки загальній передбаченості повідомлення в часі-просторі, яка дозволяє одержувачу повідомлення реконструювати його частини на основі цілого.

Таким чином, надмірність можна інтерпретувати як міру форми, тобто як величину, протилежну інформації. Виникає діалектичне відношення між оригінальністю повідомлення, тим, що в ньому є нового, і його зрозумілістю, або тим, що одержувач здатний із нього дізнатися, тобто знає наперед.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чим обумовлена реалізація товару?
2. У чому полягає роль інтуїції в комерційній грі?
3. Як з'ясувати потребу і попит?
4. Яким чином встановлюються правила комерційної гри?
5. У чому особливість розуміння гри Г. Гадамером?
6. Як річ може знайти своє застосування?
7. У чому полягає особливість розуміння проблеми застосування Г. Шпетом?
8. Що таке ентузіазм?
9. Чому бізнесмен повинен бути доброзичливим?
10. Як можна визначити рекламу щодо культури?
11. Які можна виділити прийоми реклами як форми „упаковки” товару?
12. Чому комерційну гру можна розглядати як катастрофу?

Ключові слова: річ, реалізація, комерційна гра, використання себе, культура, рефлексія, потреба і попит, інтуїція, користь, товар, існування людини, правила і норми, ефективність і результативність, актуальність, ентузіазм, чуйність, здатність переконувати, уміння слухати, наполегливість, культура, комунікативна доктрина, використання символів у рекламі.

РЕКОМЕНОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: интенсивный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 235 с.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс. – 704 с.
3. Моль А. Социодинамика культуры: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1973. – 406 с.
4. Хопкинс Т. Как стать мастером продаж: пер с англ. – М.: Гранд, Фаир-Пресс, 2000. – 384 с.
5. Шпет Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – 602 с.

ТЕМА 6. СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОСТІ

6.1.1. Про виникнення власності

6.1.2. Гіпотеза накопичення у марксизмі

6.1.3. Ставлення до речі

6.2.1. Володіти і бути

6.2.2. Служіння і милосердя

6.2.3. Співвідношення багатства та бідності у суспільстві

6.2.4. Соціальна захищеність

6.1.1. Виникнення власності. Спочатку людина, як вважає Дж. Локк, не має приватної власності, тому що вона може виникнути тільки в наслідок привласнення. Проте людина має в своєму розпорядженні таку власність, яка призначена тільки для неї безпосередньо, якою є її власна особа. Вона володіє сама собою, і може, отже, розпоряджатися сама собою на свій розсуд. Далі, до її власності Дж. Локк відносить результати праці, тобто роботу рук. Завдяки праці людина приєднує до своєї первинної власності те, що буде їй належати як наслідок вияву самої себе.

Праця створює відмінність між тим, що належить людині, оскільки знаходиться в сфері її безпосереднього застосування, але для придбання чого необхідні деякі зусилля. Праця дає можливість володіння тим, чого не має в самій природі, тобто того, що не може існувати саме по собі поза певної турботи.

Все, що існує, спочатку знаходиться в загальному володінні. Для того, щоб виникла приватна власність, необхідно вилучити щось із приватного володіння. Проте саме привласнення в природному стані відбувається без згоди всіх. Початком цієї власності є праця, яка й затверджує виникнення права на створені речі. Тим самим приватна власність виникає завдяки тим, що хто-небудь за допомогою своєї праці витягає із загальної власності те, що буде належати тільки йому.

Чи існує природне обмеження приватної власності? Дж. Локк як міру обмеження вказує природні потреби: вони дорівнюватимуть тому, що людина може реально застосувати

на певні потреби. Тому те, що виходить за ці межі і буде їх перевищувати, слід виключити. Розглядається ситуація, коли існувала достатня кількість матеріальних благ, у даному випадку земельних угідь, і тому були відсутні передумови для виникнення конфліктних ситуацій.

Щодо землеробської праці головним предметом є земля, яку може обробляти конкретна людина. Своєю працею людина ушляхетнює загальне надбання. Водночас уже для застосування самого себе потрібна згода інших людей. Той, хто вже приклав свою працю, зробив землю своєю власністю. Ця земля як власність не завдає нікому збитку, оскільки її цілком достатньо, щоб забезпечити всіх.

Земля надана у володіння, і та частина, яка вже є приватною власністю, необхідна для того, щоб працювати, а не для „примхи жадібних і сварливих”, – помічає Дж Локк.

У межах країни будь-яке привласнення неможливе без згоди співвласників, яка регулюється за допомогою закону, який діє тільки в межах цієї країни.

Визначаючи розмір приватної власності Дж. Локк виділяє такі важливі критерії: наскільки далеко сягає праця людини та необхідність створення життєвих зручностей. Ці розміри повинні бути такими, щоб володіння однієї людини не завдавало збитку іншій.

Він відстоює те правило, згідно з яким людина може мати стільки власності, скільки вона може безпосередньо використовувати.

Дж. Локк розрізняє природний стан, який ґрунтується на праві кожного мати у своєму розпорядженні те, що безпосередньо входить у середовище його існування, а головною його ознакою він вважає відсутність грошей.

Проте з'являється бажання мати більше, ніж необхідно людині для підтримки її життєдіяльності. Тим більше що з появою грошей з'являється можливість створювати набагато більше, ніж може використати окремо взята людина. Хто працює, той збільшує загальний запас, оскільки оброблена земля може дати набагато більшу кількість благ і речей.

Отже, мірою кількості володіння власністю може бути тільки необхідність для індивідуального застосування, що розповсюджується і на кількість землі.

Далі, у міру розростання міст виникає необхідність розділення території на основі угод із сусідами.

Власність, яка виникла як наслідок трудових зусиль, фактично складає частину власності, що породжується безпосередньо природою. Тим самим переважна частина вартості має у своїй основі працю. Отже, саме праця додає землі вартість, і лише завдяки праці стає можливим отримання найрізноманітніших речей і тим самим засобів для існування.

При цьому праця є сукупністю праць, якщо розглядати конкретно всіх, хто бере безпосередню участь у створенні конкретного продукту.

Отже, людина, оскільки вона є власником самого себе, складає фактично те, що стає підставою для приватної власності.

У період виникнення грошей, коли землі стало бракувати, встановлювалися угоди за розмірами володінь приватних осіб. Такі угоди затверджували власність як належну конкретному індивіду, а способом своєрідного підтвердження її розмірів служила наявність її грошового еквівалента. Отже, з одного боку, головною умовою власності ставала угода, проте мірилом власності все таки залишалася праця.

Межа власності визначалася працею, яку може виконати конкретна людина, і ця ж праця засвідчує розміри того, що безпосередньо необхідно людині.

6.1.2. Гіпотеза накопичення у марксизмі. К. Маркс і Ф. Енгельс відмінною особливістю крупної промисловості вважають те, що „всі умови існування... злилися в дві найпростіші форми – в приватну власність і працю”. Таким чином, власність протиставляється праці. Чи можливе таке протиставлення? Чи може власність існувати поза працею? Якщо це так, то з цього витікає, що привласнення власності поза всякого застосування праці є найпоширенішою формою її виникнення. На жаль, таке твердження не відповідає дійсності.

У більшості випадків багатство виникло в результаті трудових зусиль.

Виникає необхідність визначення: що таке праця? Якщо вважати працею тільки використання фізичної сили і механізмів, тоді будь-яку інтелектуальну працю та керування можна розглядати як форму привласнення власності. Управління виробництвом, тим більше, слід розглядати як засіб привласнення чужої праці. Помилка К. Маркса і Ф. Енгельса полягала в тому, що вони неправильно визначили працю як початкове поняття, зарахувавши до нього тільки використання фізичної сили. Зміна характеру праці в XX столітті наочно показала, що вони дійсно помилялися. Сучасні технологічні процеси вже не вимагають застосування значних фізичних зусиль, оскільки пріоритетне значення відіграють інформаційні технології. Більше того, стало очевидним, що управлінська діяльність також належить до сфери праці, яка також знаходиться у сфері найма. Неспроможним є й те, що весь отриманий прибуток повинен повністю використовуватися тими, хто брав участь у його створенні.

Кому ж належить тоді власність? Наївно припускати, що вона зосереджена в руках тих, хто не має до праці ніякого відношення. Власність – це не незчисленні багатства, які зберігаються. Це насамперед ті засоби, які притягаються для виробництва речей. Окремий індивід може зважитися на надмірне накопичення, але тоді одночасно він позбавляється можливості вкладати ці засоби, тим самим їх збільшувати. У результаті його власність буде зменшуватися.

Тобто, можна поставити питання про ефективність і соціальну доцільність використання власності. Але вона стосується до будь-яких часів і будь-яких епох. Надмірну розкіш можна спостерігати фактично за будь-яких часів історії. Таким чином, проблема полягає в тому, чи здатне конкретне суспільство в певній ситуації регулювати накопичення й використання власності і яким способами воно буде цього досягати. Можна перетворити всю приватну власність на державну, але чи поліпшиться тоді ефективність її

використовування? Це буде залежати від ефективності управління.

Слід мати на увазі, що перевага приватної власності полягає в тому, що існування власника знаходиться в прямій залежності від її наявності, тому приватна особа буде зацікавлена в її збереженні та збільшенні.

Інше відношення до державної власності: унаслідок акумульованості вона вислизає від визначення кількісних характеристик щодо приватної особи. З одного боку, кожній людині належить певна частина державної власності, але яка конкретно, вона не може знати. Визначення цієї власності залежатиме від того урядовця, який контролює сферу її розподілу. Розподіл власності може набувати характер суб'єктивного свавілля.

К. Маркс і Ф. Енгельс вбачають наявність суперечностей між індивідами та продуктивними силами, при цьому продуктивні сили розуміються як сукупність індивідів, що беруть участь у створенні речей. Вони виділяють необхідність єднання в праці. При цьому їхній єдиний зв'язок – це праця, але оскільки праця „калічить життя”, вона стає тільки засобом для приниження особистості.

Варто нагадати, що вияв самодіяльності залежатиме в першу чергу від стилю управління. При авторитарному стилі управління неможливий вияв самодіяльності. Для того, щоб переконатися в правильності подібного твердження, достатньо звернутися до роботи Макіавеллі „Правитель”. Панування авторитарної бюрократії вбиває будь-який вияв самодіяльності, тим більш у сфері виробничої діяльності.

6.1.3. Ставлення до речі. Для того, щоб вести свою справу, людина повинна визначити своє відношення до речі. Тільки для споживача річ може бути тією, що зачаровує. Бізнесмен знаходить себе у виконанні речі, вона подобається йому через те, що вона вдосконалюється в результаті його зусиль. Тому реалізація з цієї точки зору – це експонування своїх здібностей.

Річ може стати й ідеалом. Тому відбувається поклоніння речі як ритуал. Багатство приходить тоді, коли людина має

досконалість. Багатства неможливо досягти, оскільки воно приходить як нагорода.

Без речі немислимо втілення самого себе. Призначення речі визначене середовищем існування людини. Якщо річ не відповідає сутності людини, вона стає її покаранням і непосильною ношею. Людина змушена прийти до усвідомлення своєї другорядності перед річчю.

Бути – значить існувати. На питання як існувати існує два варіанти відповіді: відсутність турботи і турбота про самого себе. Одна з крайнощів: турбота про себе перетворюється на колекціонування речей. Людина стає тоді рабом речей. При зворотній установці настає бідність, що виникає як результат повної байдужості до речей. Для неї характерна розтрата сил на дрібниці і досконалість недоречна. Як приклад можна навести дерев'яні сковороди в романі А. Платонова „Ченвенгур”. Тому так необхідно знайти справу, яка виведе з розрухи і вкаже шлях у світ необхідних речей.

Засоби можна визначити як абстрактну річ. Їх залучення виникає під час ведення справ. Виникає необхідність вкладання й витрачання коштів.

Бізнесмен знаходить себе в речі, вона подобається йому, і він не мислить своє існування без співвіднесеності із нею. Він поклоняється їй, і це служіння виявляється в тому, що річ захоплює його повністю. Він здійснюється як слуга речі тільки з метою її відтворення і реалізації. Існуючи тільки поряд із річчю, бізнесмен не підкоряється їй повністю, оскільки цілі її створіння знаходяться зовні неї самої. Вона входить в існування як неподільна частина. Тільки при цій умові виникає влаштованість і добробут.

Якщо справа цілком захоплює, то дуже легко перейти ту грань, коли людина розглядає себе як машина, що створює речі. Людина стає інструментом для множення речей. Проте в бізнесі людина може виступати тільки як соратник. Річ знаходиться за межею бізнесу, оскільки річ є як така тільки для того, хто її використовує.

Ставлення ділової людини до речі зовсім інше, ніж користувача, оскільки вона виступає з боку її виготовлення. Тому ставлення до багатства зумовлене тим, що воно може породити річ, воно стає необхідністю для виконання справи, а не є засобом розкоші. Багатство – благо, яке дозволяє бути влаштованим у світі. Багатство – це кошти, які виникають після залучення речі у використання, а нове багатство дозволяє відкрити і нову справу.

Наявність або відсутність багатства зумовлена своєрідністю людської індивідуальності. Однією з головних передумов його наявності Сервантес вважає вміння ним користуватися. Він пише: „Багатство не в самому володінні багатством, а в умінні доцільно ним користуватися”. У такому випадку ця передумову виникнення багатства можна вважати раціоналістичною, оскільки головною ознакою виділяється наявність уміння його використовувати раціонально. Йдеться про прагматичну доцільність використання того, що створено. Тому, наявність багатства може бути пояснена щодо здатності будувати реальні проекти й виконувати їх. Його виникнення зумовлене здібністю до передбачення сприятливих збігів обставин для втілення своїх сил.

Моїсти, зокрема Мо-цзи, у підставі причини виникнення багатства вбачають працьовитість. „Чому нині землероб рано виходить у поле і пізно повертається, старанно працює на землі та проявляє своє мистецтво в городництві і не сміє лінуватися в роботі? – питає вчитель Мо-цзи, – у чому ж справа? Відповідаю. Якщо він буде старанно працювати, то обов'язково буде багатий, якщо ж він не буде старанний, то неодмінно буде жебраком. Якщо буде старанно працювати, то буде ситим, не буде старанним в роботі, буде голодним. Тому він не сміє лінуватися”. У наведеному вислові наявність багатства безпосередньо ставиться в пряму залежність від докладання трудових зусиль. У цьому випадку праця розглядається як джерело власності, але власність є не стільки те, що є певний результат, вона являє собою те, що і є виявом модусу існування. Установлення прямої залежності між вкладанням власної праці

та кількістю наявної власності стає стимулом для активізації трудової діяльності.

Слід також звернути особливу увагу на ставлення людини до багатства. Овербері пише: „Ощадливість – найбільше багатство”. Він виділяє як головну ознаку добробуту уміння резервувати достатньо коштів на можливі витрати. Ощадливість включає пошук оптимального використання коштів і постійного скорочення витрат.

Можна виділити також ракурс ставлення до багатства, певною мірою співзвучний вище наведеному, який виділяє Р. Бекон: „Гроші – хороший слуга, але поганий господар”.

Слід звернути увагу й на етичні аспекти придбання багатства, які сформулював Конфуцій.

Учитель сказав:

Знатність і багатство –

Це те, чого так жадають;

Якщо я їх знаходжу незаслужено

Ними не користуюся.

Убогство і бідність –

Це те, що люди ненавидять;

Якщо я їх знаходжу незаслужено

Ними не гребую –

Як може благородна людина досягти імені

Якщо відкине милосердя?!

Благородна людина навіть під час трапези

Не забуває про милосердя.

І в поспіху – неодмінно і тоді

І під загрозою – неодмінно і тоді.

У цьому висловлюванні акцентується на тому, що отримання власності може відбутися після порушення закону або принципів моральності; тоді сама власність перестає бути просто власністю, а перетворюється на символ досконалого злочину, за допомогою якого вона була придбана.

Саме вище наведеним міркуванням можна пояснити тезу конфуціанства про те, що незаслужене багатство фактично

неможливо використовувати, оскільки кожне його використання одночасно включає нагадування про нього і про те, що воно не відповідає трудовим зусиллям. Тобто, власність позбавляється своєї позитивної цінності, і набуває негативну цінність, яка здійснює руйнівний вплив на свідомість людини.

Про негативні аспекти придбання власності указує Стерн: „Не все прибуток, що потрапило в гаманець”. Він звертає увагу на те, що власне прибутком слід вважати тільки те, що еквівалентне певним трудовим зусиллям.

У раніше наведеному вислові представників конфуціанства розглядається також ситуація, коли трудові зусилля не винагороджуються власністю. Її виникнення можливе за наявності авторитарного стилю управління на рівні державних інститутів влади. В цьому випадку будь-які зусилля не можуть привести до появи власності, оскільки правила соціальної гри надмірно жорстокі до виробника. Але така відсутність винагороди за трудові зусилля не буде свідомством недосконалості людини і відповідно, не може негативно оцінюватися.

І, нарешті, у конфуціанстві поруч із багатством згадується милосердя. Наявність милосердя є виявом і свідомством позитивної орієнтації особистості. Здібність до організації справи і її виконання повинна отримати своє соціальне виправдання, оскільки існування особистості в тій чи іншій мірі залежить від тієї соціальної позиції, яку вона займає. Позиція милосердя, у якій панує гуманне відношення до іншого є найбільш доцільною. Спрямованість зусиль на впорядкування суспільства – найбільш адекватне соціальне виправдання та етичний принцип одночасно.

Слід звернути увагу також на наступний вислів Б. Шоу: „Гроші не роблять при яскравому світлі”. Це зауваження характеризує сам акт творення, який включає діалог зацікавлених людей, діалог, у якому відбувається пошук оптимальних рішень, сутність яких зрозуміла вузькому колу фахівців і управлінців, які узяли на себе турботу про цю справу. Тобто, сам процес здійснення справи включає певні інтимні

стани свідомості, стани взаємного зосередження вибраних, тих, які присвятили своє існування здійсненню цієї справи.

Гроші можуть розглядатися не тільки як інструмент для ведення справ. Їх використання може істотно впливати на стиль людських відносин. Зокрема Б. Шоу писав: „Коти монету перед собою і буде радий тобі будь-хто”. Таке використання власності не має нічого спільного з бізнесом, а свідчить тільки про недосконалість людської природи.

Наявність багатства в якійсь мірі можна пояснити своєрідністю стилю існування. Сенека писав: „Короткий шлях до багатства – через презирство до багатства”. Цей афоризм підтверджує, що в акті виробничої діяльності метою виступає не власність, а досягнення результатів.

6.2.1. Володіти і бути. Е. Фромм виділяє відмінність між володінням і буттям. Володіння ним трактується як нормальна функція життя: „щоб жити, ми повинні володіти речами”, і, крім того, одержувати від них задоволення. Вищою метою для індивіда може стати бажання мати якомога більше. Проте великі представники філософської та релігійної думки віддавали перевагу буттю. Ісус учив: „Бо що користь людині отримати весь світ, а себе погубити або пошкодити собі?” [Еванг. Від Луки, 25].

Е. Фромм відзначає, що орієнтація на володіння – характерна межа західного індустріального суспільства, де значення життя полягає в гонитві за грошима. Окрім поняття володіння Е. Фромм виділяє поняття інкорпорації, яке характеризує форму володіння, що позначає використання речі для себе. Інкорпорація можлива у фізичному і символічному, магічному значенні. Згідно з цим поняттям він визначає споживача: „Споживач – це вічне немовля, що вимагає соски”.

Володіння в освіті виявляється в привласненні знань, які не впливають на будову їх думки. Якщо людина обирає буття, то вона спочатку „включена” в матеріал лекції, вона не тільки її слухає, реагує на знання, йому цікаво (лат. *interes* – бути серед чогось).

Влада може бути владою володіння. Раціональна влада – це вияв компетентності, ірраціональна – сили. Влада як буття не потребує примушення, вона вручається людині, а підкорення її здійснюється довільно.

За наявності володіння встановлюється зв'язок між суб'єктом і об'єктом. Проте при орієнтації на володіння вона не є живим зв'язком. При цьому і суб'єкт і об'єкт фактично перетворюються на речі, оскільки перший володіє силою щодо об'єкта, але ця сама сила і захоплює його самого. Отже, з одного боку, Я володію річчю, оскільки у мене є сила, з іншого, річ також володіє мною, оскільки почуття ідентичності поглинає мене повністю. Крайній вираз принципу володіння – це ональний характер, в якому поєднуються скупість, а також любов до порядку, пунктуальність, завзятість і упертість.

Розглядаючи модус буття, Е. Фромм указує на те, що якщо володіння відноситься до речей, то буття – до досвіду, який не піддається опису. Як передумови модусу буття він виділяє незалежність, свободу і наявність критичного розуму, а основною межею – активність. При цьому бути – це значить відмовитися від свого себелюбства, і тим самим стати „жебракком”.

Розглядаючи активність, він виокремлює її від зайнятості, яка є тільки спосіб заповнення існування. Невідчужена активність є процесом створення чого-небудь і припускає збереження зв'язку з тим, що створюється.

Серед інших аспектів володіння і буття Е. Фромм виділяє наступні: безпека – небезпека, солідарність – антагонізм, радість – задоволення, гріх – прощення, страх смерті – ствердження життя, тут і зараз – минуле і майбутнє.

Безпека – небезпека. У ситуації небезпеки людина, що зважилася бути, не випробовує тривоги і невпевненості, оскільки центр її втілення не зовні неї, отже не в речі, а в ній самій. У володінні її оцінка застосовується залежно від кількості речей, якими людина володіє. Вона абсолютно втрачається, коли всього позбавляється, стає озлобленою. При

орієнтації на буття цього не відбувається, оскільки джерело сили знаходиться не в зовнішньому, а безпосередньо в людині.

Солідарність – антагонізм. При орієнтації на володіння виявляється прагнення володіти людьми, яких люблять. Тому причина виникнення антагонізму, який утілюється в пожадливості. Основною метою стає потреба зберегти іншого для себе і розширити сферу цього володіння, тому відбуваються конфлікти і ревності. Таке саме відношення розповсюджується і на речі.

Якщо ж панує орієнтація на буття, то індивід здатний розділити володіння з іншими, що приводить до виникнення почуття солідарності.

Радість – задоволення. Задоволення можливе в результаті переживання самого факту володіння чим-небудь. Але після досягнення піку задоволення настає його спад і приходить незадоволеність.

Радість можлива, коли людина творить – це рівне горіння буття. Вона відіграє головну роль у релігійних переживаннях, оскільки радість – це переживання добра.

Гріх – прощення. Людина може жити за таким сценарієм: гріх (наприклад, непокоря закону) - відчуття вини – знову упокорювання (покарання) – прощення. Фактично він є порочним колом, який повторюється знову і знову.

Можливий інший сценарій, який ґрунтується не на прощенні, а на любові, яка є способом усунення від егоцентризму, оскільки корінь гріха в себелюбстві.

Страх смерті – ствердження життя. Страх виникає тоді, коли людина пов'язує себе з власністю, тому й до життя людина відноситься як до власності. У цьому випадку людина керується принципом володіння. Як наслідок вона боїться смерті. Страх смерті може зникнути, коли збільшується „джерело” буття.

Тут і зараз – минуле і майбутнє. Е. Фромм підкреслює, що буття існує тут і зараз, а володіння - в майбутньому, теперішньому часі та минулому. Якщо людина орієнтується на володіння, вона ґрунтується на тому, що накопичено в

минулому, а сучасність для неї – тільки крапка, де зустрічаються минуле і майбутнє.

Буття ж, як вважає Е. Фромм, не обов'язково існує в часі. Переживання любові, творчість відбуваються тут і зараз і відкривають шлях у вічність.

6.2.2. Служіння і милосердя. Г. Марсель стверджує про існування речі через виникнення її зв'язку з тілесністю, тому, що він вважає, що між ними виникає контакт безпосередній і впливовий. Водночас, він вважає необхідним установлення пріоритету, який людина віддає своєму тілу. Він вважає, що екзистенціальний погляд на реальність припускає постулат, що річ є втіленням особистості.

Так само, як і Е. Фромм, він говорить про те, що володіння неминуче припускає і „бути підвладним”. Речі стають фактично тільки підтвердженням володіння, посередниками.

Володінню він протиставляє не буття як Е. Фромм, а милосердя, яке визначається як „абсолютна самовіддача, як дар, який зовсім не обідняє; навпаки, ми тут вступаємо в таку сферу, у якій стає непорушним поняття світу речей”.

Якщо людина ділиться якими-небудь речами, то вона може збідніти, якщо між людиною і цими речами встановлюється інтимний зв'язок, тільки в цьому випадку їх відсутність буде хвилювати її.

З цієї точки зору будь-яка діяльність може трактуватися як служіння. Тоді те, чим людина володіє, призначено спочатку вже не тільки для неї, а для всього світу. Якщо річ не служить, вона абсолютно даремна. Теж милосердя є фактично поверненням корисності речі, при чому, оскільки річ – дар, ця корисність збільшується.

Потреба бути необхідним виходить із здатності надати милосердя.

Нездатність до служіння може мати характер себелюбства й егоїзму, у цьому випадку людину захоплює пристрасть до володіння. З іншого боку, можлива любов до себе як істоті вільної, якою може людину зробити Бог. Але окрім цього, можлива нездатність служити як ненависть до себе. Тоді

людина нездатна адекватно оцінити сама себе, оскільки комплексує через своїй недоліки.

Нездатність до служіння пояснюється на конкретних прикладах. Людина намагається викликати симпатію своєю невдачею, але при цьому співчуття не виникає, оскільки воно усвідомлюється тільки на теоретичному рівні, але не переживається. Можливо, необхідно безпосереднє споглядання убогості, яке відкриє джерело цих почуттів. Тобто, у цій ситуації людина не може „взяти на себе”. Можливо, що необхідний якийсь духовний тренінг, але це буде тільки імітація. Таке відношення неможливе щодо дитини і святого.

Отже, така операція стає можливою в переживанні досвіду: людина поступово навчається розрізняти те, що її стосується і те, що до неї не має ніякого відношення. Тобто, людина створює собі ментальний простір, який розташований по зонах інтересів. У цьому просторі здається все логічним і саме по собі зрозумілим.

Це своєрідна людська егоцентрична топографія, хоча можлива ситуація, коли випадковий незнайомиць може все істотно змінити, більш того, зруйнувати людину повністю. І цей досвід дозволяє заповнити всі пустки, які існують у житті людини, здійсниться перехід, і людина усвідомлює несуттєвість свого ментального простору. Завершитися він може усвідомленням святості, яка властива вибраним.

Одним зі способів захисту цілісності свого ментального простору буде твердження: „Це моє життя”. Саме воно, не дивлячись на неясність, стає основою для людської драми.

Тому людина повинна прийняти виклик порвати з так званим нормальним мирським досвідом, тим більше що вона представляє аномалію з погляду трансцендентальної філософії.

Нездатність до служіння пов'язана із замкнутістю на собі. Тоді інший розглядається як даремна істота. Тож виникає момент заперечення, вина якого покладається на людину.

Що означає вийти зі стану зайнятості собою? Це означає одночасно перестати бути зайнятим певною річчю, яка опанувала людиною.

6.2.3. Співвідношення багатства та бідності в суспільстві. Проблема ставлення до речі може бути розглянута через приналежність індивіда до тієї чи іншої соціологічної групи, яка є показником приналежності індивіда до тієї або іншої соціальної групи, характеристики якої є показниками його положення в соціальному просторі. Спочатку слід зазначити, що цього разу об'єктом розгляду є не суперечності між капіталом і працею, а їх взаємообумовленість. Постулюється, що праця більш високої кваліфікації вище оцінюється; відповідно індивід з більш високим положенням у соціальному просторі володіє більшою власністю. Така концептуальна модель суспільства розроблена П. Сорокіним і визначається ним як теорія соціальної стратифікації та мобільності. На противагу К. Марксу і Ф. Енгельсу він розділяє суспільство не на класи, а на страти, які в загальному вигляді нагадують касты так, як вони існували в деяких суспільствах старовини. Але якщо каста суворо фіксувала соціальне положення, то страт – це тільки форма певного положення індивіда в соціальному просторі. Якщо індивід набув певні знання, уміння і навички, він може перейти в інший страт, розташований вище. І, навпаки, якщо індивід не діяв успішно в межах соціальних обов'язків, покладених на нього, він може бути переміщений в страт, розташований нижче того, на якому він був раніше. Таке явище П. Сорокін називає мобільністю.

Він виділяє декілька видів страт, а саме, економічні, політичні й професійні. Перехід зі страта здійснюється в результаті соціального тестування по каналах соціальної циркуляції.

Отже, П. Сорокін розглядає власність щодо приналежності до певної соціальної групи. При цьому отримання власності похідна від характеру і кваліфікації праці людини.

Як поняття, в якому виявляється визначення власності та своєрідність праці він використовує поняття „соціальне положення”. Воно й визначає, в якій мірі людина забезпечена. П. Сорокін, як Ф. Енгельс і К. Маркс, не використовує поняття „соціальний клас”, не розділяючи суспільство на два

протилежні табори. Він говорить про соціальні групи, якими є страти тільки в економічному, а не політичному значеннях. Він вважає, що розділення суспільства на два класи, а саме на багатих і бідних не повною мірою характеризує соціальну структуру суспільства. Крім того, воно не виявляє того, що економічний і політичний стани можуть не співпадати.

П. Сорокін вважає, що політична і професійна стратифікація має багато чинників. Він іронічно ставиться до поняття „рівність”, оскільки структура не може спочатку включати сукупність однорідних елементів, і стверджує, що „соціальна стратифікація – постійна характеристика будь-якого організованого суспільства”. Прагнення до рівності виявляється тільки гаслом, і не більше. Як тільки владу захоплює той, хто проголошує рівність, він стає диктатором. Тобто, рівність слід розглядати як соціальний міф, насправді ж історія розвитку суспільства свідчить про наявність значних відмінностей в економічному і професійному положеннях.

П. Сорокін, аналізуючи рівень добробуту протягом тривалих історичних періодів, прийшов до таких висновків.

1. Добробут і дохід різних суспільств істотно змінюється від однієї країни до іншої, від однієї групи до іншої.

2. Середній рівень добробуту й доходу не постійний, а міняється в часі.

3. В історії сім'ї, нації чи будь-якої іншої групи не існує стійкої тенденції ні до зубожіння, ні до збагачення. Всі добре відомі тенденції фіксовані тільки для обмеженої кількості часу. Протягом тривалих періодів вони можуть діяти у зворотному напрямі. Історія не дає достатньої підстави стверджувати а ні тенденцію у напрямі до раю процвітання, а ні до раю убогості.

Отже, світ рухається ні до процвітання, ні до убогості. Відмінності у власності універсальні і всезагальні, вони існували завжди. Він приходить до висновку, що зміни висоти і профілю економічної стратифікації мають характер великої соціальної катастрофи. Тобто, рівність може досягатися в результаті загального зубожіння.

П. Сорокін розглядає ряд суспільств резюмує, що найбільшою вертикальною соціальною мобільністю володіють демократичні суспільства. Тобто, прагнення до володіння власністю в найбільшій мірі досягне в демократичному суспільстві. Проте, в будь-якому суспільстві, на його думку присутня вертикальна мобільність.

„1. Навряд чи коли-небудь існували суспільства, соціальні шари яких були абсолютно закритими або в яких була відсутня б вертикальна мобільність в її трьох основних іпостасях – економічній, політичній і професійній.

2. Ніколи не існувало суспільство, в якому вертикальна соціальна мобільність була б абсолютно вільною, а перехід з одного соціального шару в інший здійснювався б без жодного опору.

3. Інтенсивність і загальність вертикальної соціальної мобільності змінюється від суспільства до суспільства”.

На підставі соціологічних досліджень П. Сорокіна можна стверджувати, що власність є ознакою положення людини в соціальному просторі. Її наявність невіддільна від економічної, політичної і професійної компетентності. Придбання або втрату власності можна розглядати тільки щодо переміщення в соціальному просторі, тобто вони розв'язуються конкретно кожним індивідом, але ніколи не суспільством у цілому. Серед каналів соціальної циркуляції, тобто способів положення в соціальному просторі П. Сорокін виділяє церкву, школу, політичні і професійні організації, сім'ю.

6.2.4. Соціальна захищеність. Проблема ставлення до власності слід співвіднести з проблемою соціальної захищеності. Не слід перебільшувати абсолютність вигоди. До цієї проблеми звернувся Б. Даннем у своїй роботі „Людина проти міфів”. Він вважає непереконливим твердження, що передумовою існування суспільства є прагнення до наживи та користі. Автор відноситься негативно до мотиву „пробити собі шлях угору”. Як один з уявних аргументів розглядається несумісність забезпеченості та свободи, згідно з яким як тільки вона досягається, виникає почуття власного самозаспокоєння.

Тобто, забезпеченість фактично призводить до руйнування мотиву творення. Забезпеченість пригнічує стимули творчості й загрожує свободі робітників, фермерів і дрібних ділків. Свобода тоді досяжна лише для вибраних представників найвищого класу.

Б. Даннем заперечує, що витягання прибутку є найголовнішим стимулом і що свобода є фактично можливість її придбання. Забезпеченість він розглядає як соціальну захищеність, як „знання, що ви сповна одержуєте частку всього, що створено вами, що ваші сімейні та дружні узи не будуть розірвані, що в старості вас не чекають бідність і приниження”.

Отже, замість прагнення до власності він виділяє прагнення до забезпеченості, тобто проблему втілення індивіда як індивідуальності він підміняє проблемою створення сприятливих умов для існування. Фактично свободу він ідентифікує з соціальною безпекою. Сутність забезпеченості за Б. Даннемом полягає в єдності свободи, рівності й братства.

У чому ж тоді полягає вияв несвободи? Він виділяє скутість людей ірраціональним, тоді як необхідно бути розумним; наявність нерівності та боротьби між групами. Б. Даннем вважає, що свободу, рівність і братство можна визначити одне через інше. Свобода при цьому є свобода для всіх, тобто рівність у свободі, коли рівність припускає свободу співпраці, тобто братство.

Б. Даннем вважає, що якщо ідеалом буде витягання прибутку, то виникає конкурентна боротьба, яка заперечує можливість співпраці.

Він зазначає, що свобода, рівність і братство – це тільки ідеали, які живуть у свідомості у формі надії щодо їхнього здійснення. Тому Б. Даннем звертається до народів світу із закликом до єднання проти земних володарів.

Отже, мотиву користолюбства протиставляється забезпеченість, яка виникає в результаті орієнтації суспільства на здійснення інтересів своїх громадян. При цьому передбачається, що зіставлення свободи і забезпеченості не має сенсу. Б. Даннем проти того, що забезпеченість може бути

соціально шкідливою, проти того, що необхідний стимул користолюбство, і що може наступити загальне неробство, якщо прийде загальне благоденствування. Отже, з одного боку думка, що забезпеченість дійсно необхідна, з іншого, що вона може стати причиною для виникнення неробства.

Метою для соціальної критики в його роботах є егоїзм, тому виділяється гідність соціальності в порівнянні зі своєкорисливістю. Висувається положення, що „дія, благотворна для суспільства, навіть якщо вона завдає збитку діячу, краще, ніж дія, що шкодить суспільству, навіть як коли вона приносить вигоду діячу”.

Можливі певні обставини, за яких вигода для одного веде до втрат іншими. Як наслідок виникає нестача в чому-небудь, наприклад, в житлі, в засобах. Тому відбувається суперництво, достатньо енергійне і навіть насильне. На жаль, кожний не може отримати все необхідне. Проте кому вдається вихопити щось дійсно цінне. Це призводить до виникнення експлуатації, яка може мати явний або прихований характер. Власник повинен понизити свій прибуток, щоб змінити рівень життя своїх підлеглих. Проте, для того, щоб залишатися тим, ким він є, він змушений або знизити заробітну платню або підвищити ціни на вироблювану продукцію. Тож виникає ситуація протистояння, на одному полюсі якої працедавець, а на іншому – робочі.

Б. Даннем вважає неможливим, що працедавець може проявити гуманізм, а будь-які його вияви можуть бути тільки тимчасовим припиненням боротьби. Рішення такої проблеми він бачить у створенні нового суспільства, де не буде експлуатації. На наш погляд, шлях тільки один – це встановлення балансу егоїзму і соціальності. Всяке припущення можливості побудови ідеального суспільства, в якому товари будуть рясніти, а експлуатація припинитися, є утопією. Бажання придбавати може цілком поєднуватися з бажанням творити. Придбання необхідно визначити не тільки з боку абстрактної потенції, але через реальне здійснення. Із даної

точки зору придбання можливе тільки в результаті творення, інакше воно буде протиправним привласненням власності.

Б. Даннем говорить про необхідність стояти за себе, коли власна вигода є єдиним виправданням. Так виникає „війна всіх проти всіх” всіма можливими способами. Стати на бік народу означає відстоювати соціальну справедливість. Б. Даннем захоплюється тими, хто бере на себе відповідальність відстоювання права людини: „Вони діють. Вони проводять компанії. Вони стукаються в чужі будинки, роздають циркуляри, інтерв'юють знаменитостей і нагадують законодавцям про права людини. Вони організовують мітинги на вуличних перехрестях і в публічних місцях, вони закидають пресу листами. Ось уже кілька днів розділи читацьких листів у газетах наповнюються суспільно корисним значенням замість провінційного егоїзму. Вони організовують комітети для скасування одного, узаконення іншого, і суспільство, немов розсудливий слон, здригається всією своєю масою і продовжує йти, але часто вже в іншому напрямі”.

ВИСНОВКИ

1. Виникнення власності, за Дж. Локком, можливе тільки в результаті привласнення. Людина для себе також власність, яку вона може використовувати на свій розсуд, власністю також є результати праці. Розміри власності, як вважає Дж. Локк, повинні відповідати тому, що людина може спожити. Із часом розмір власності, яку вона може провести, істотно зростає.

2. В марксизмі виникнення власності пояснюється привласненням додаткової власності власниками засобів виробництва. Проблема полягає в тому, що власність привласнюють ті, хто її безпосередньо не виробляє. Проте слід мати на увазі відмінність індивідів, у тому числі й відношенні до власності, а також те, що навіть наявність власності не завжди припускає її раціональне використання. Тому основна проблема полягає не в розподілі власності, а в недосконалості

людини, а багатство може виступати не благом, а покаранням, якщо воно є результатом досконалого злочину.

3. Е. Фромм виділяє два модуси існування: один – це прагнення до накопичення, тобто володіння; інший – потреба реалізувати себе, тобто модус буття. Г. Марсель виділяє, що створення речей – це спосіб втілення особи, тому будь-яка діяльність – це служіння Богу і людині. Тому вищим виявом відношення до власності є дарування тому, який не в змозі її утворювати.

4. При визначенні відношення до багатства слід звернутися до теорії стратифікації П. Сорокіна, який виявив, що бідність і багатство властиві кожному суспільству на будь-якому етапі історичного розвитку. Тому для будь-якого суспільства є актуальним рішення проблеми соціальної захищеності, необхідність рішення якої виділяє Б. Данем. Тому основна мета суспільства – це забезпечення елементарного рівня забезпеченості, тобто справедливості.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Дж. Локк

ДВА ТРАКТАТИ ПРО ПРАВЛІННЯ

Книга друга

Розділ V. Про власність

25. Чи будемо ми розглядати природний розум, який говорить нам, що люди, одного разу народившись, мають право на самозбереження і, отже, на їжу і пиття і на тому подібні речі, які природа надає для підтримки їхнього існування, або ж ми будемо розглядати одкровення, яке передає нам розповідь про блага земні, які бог дарував Адаму і Ною з їх синами, абсолютно ясно, що бог, як говорить Давид (Пс. 115, 16), „землю дав синам людським, дав її всьому людству в цілому”. Але якщо це припустити, то деяким вельми важко собі уявити, яким чином хто-небудь взагалі отримав яку-небудь річ у власність. Можна було б обмежитися такою відповіддю: якщо

на основі припущення, що бог віддав світ Адаму і його потомству всім разом, важко розрізнати власність, то на основі припущення, що бог віддав світ Адаму і його прямим спадкоємцям, виключивши всю решту частини його потомства, жодна людина, окрім загального монарха, не може володіти якою-небудь власністю. Але я не задовольняюся цим, а спробую показати, яким чином у людей могла виявитися власність на окремі частини того, що бог віддав всьому людству спільно, і притому без якої-небудь чіткої угоди між усіма членами співтовариства.

26. Бог, що віддав світ всім людям разом, наділяв їх також розумом, щоб вони найкращим чином використовували цей світ для життя і зручності. Земля і все, що на ній знаходиться, дане людям для підтримки і полегшення їхнього існування. І хоча всі плоди, які на ній природним чином виростають, і всі тварини, яких вона годує, належать усьому людству, оскільки вони є стихійним породженням природи і знаходяться в силу цього в природному стані, і ніхто спочатку не має приватної власності, що виключає решту частини людства, на що-небудь з них, все ж таки оскільки вони дані для користування людям, то з потреби повинен бути засіб привласнювати їх тим або іншим шляхом, перш ніж вони можуть принести хоч яку-небудь користь або взагалі піти на благо якій-небудь окремій людині. Плоди або оленина, якими харчується дикий індієць, що не знає, що таке обгороджування, і все ще є одним з общинників, повинні бути його, і бути його настільки, щоб інший не міг більше мати ніякого права на них, перш ніж вони можуть в якійсь мірі піти на підтримку його життя.

27. Хоча земля і всі низькі істоти належать спільно всім людям, все ж таки кожна людина володіє деякою власністю, що полягає в його власній особі, на яку ніхто, окрім нього самого, не має ніяких прав. Ми можемо сказати, що праця його тіла і робота його рук за найсуровішим обліком належать йому. Що б тоді людина не витягувала з того стану, в якому природа цей предмет створила і зберегла, він поєднує його з своєю працею, і приєднує до нього щось належне особисто йому і тим самим

робить його своєю власністю. Оскільки він виводить цей предмет з того стану загального володіння, в яке його помістила природа, то завдяки своїй праці він приєднує до нього щось таке, що виключає загальне право інших людей. Адже, оскільки ця праця є незаперечною власністю трудящого, жодна людина, окрім нього, не може мати прав на те, до чого він одного разу його приєднав, принаймні в тих випадках, коли достатня кількість і тієї ж самої якості предмету праці залишається для загального використання іншими.

Е. Фромм МАТИ АБО БУТИ?

Якщо поняття „володіння” є, мабуть, порівняно простим, то, навпаки, поняття „буття”, або така його форма, як „бути”, є набагато складнішим і важким для розуміння. З погляду граматики дієслово „мабуть” вживатися в різній якості: (1) як зв'язки, як, наприклад, в англійському: „I am tall” („Я [є] високий”), „I am white” („Я [є] білий”), „I am poor» („Я [є] бідний”), тобто граматичного показника тотожності (в багато яких мовах немає слова „бути”, уживаного в такому значенні: в іспанській мові проводиться відмінність між постійними властивостями, які відносяться до єства предмету (ser), і випадковими властивостями, які єства предмету не виражають (estar); (2) як допоміжного дієслова для утворення форми пасивного стану, як, наприклад, в англійській мові: „I am beaten” („Я побитий”), де „я” є об'єктом, а не суб'єктом дії (пор. з „I beat” – „Я б'ю”); (3) в значенні „існувати” – Віра в цьому випадку, як показав Бенвеніст, його слід відрізняти від дієслова „бути”, уживаного як зв'язка для позначення тотожності: „Ці два слова співіснували і завжди можуть співіснувати, будучи абсолютно різними”.

Дослідження Бенвеніста проливає нове світло на значення „бути” як самостійного дієслова, а не дієслова-зв'язки. „Бути” в індоевропейських мовах представлено коренем es-, що має значення „мати існування, належати дійсності”. „Існування” і

„дійсність” визначаються як „щось достовірне, несуперечливе, істинне” (в санскриті *sant* – „існуючий, дійсний, хороший, істинний”, вищий ступінь *sattama*, „найкращий”). „Бути”, таким чином, своїм етимологічним коренем означає щось більше, ніж констатація тотожності між суб’єктом і атрибутом; це щось більше, ніж описовий термін. „Бути” позначає реальність існування того, хто або що є; воно констатує його або її достовірність та істинність. Твердження, що хтось або щось є, відноситься до сутності особи або речі, а не до його або її видимості.

Цей попередній огляд значень слів „мати” і „бути” дозволяє зробити наступні висновки:

1. Під володінням і буттям я розумію не деякі окремі якості суб’єкта, прикладом яких можуть бути такі твердження, як „у мене є автомобіль” або „я білий” або „я щасливий”, а два основні способи існування, два різні види самоорієнтації і орієнтації у світі, дві різні структури характеру, переважання однієї з яких визначає все, що людина думає, відчуває і робить.

2. При існуванні за принципом володіння моє відношення до світу виражається в прагненні зробити його об’єктом володіння і володіння, в прагненні перетворити все і всіх, у тому числі і самого себе, у свою власність.

3. Що стосується до буття як способу існування, то слід розрізняти дві його форми. Одна з них є протилежністю володіння, як це показано на прикладі Д. Марі, і означає життєлюбність і справжню причетність до світу. Інша форма буття – це протилежність видимості, вона відноситься до істинної природи, істинної реальності особи або речі на відміну від хибної видимості, як це показано на прикладі етимології слова „бути” (Бенвеніст).

Г. Марсель
БУТИ АБО МАТИ
11 березня 1931

Милосердя як присутність, як абсолютна готовність допомогти. Ніколи його зв'язок із бідністю не ставав переді мною так ясно. Володіти – це значить майже неминуче бути володіючим. Речами володіємо як посередники. Це вимагає більш глибокого розгляду.

В основі милосердя лежить присутність як абсолютна самовідданість, як дар, який зовсім не збіднює; навпаки, ми тут вступаємо в таку сферу, до якої стають абсолютно неприкладними поняття світу речей. Потрібно бачити, що ці поняття суворо пов'язані із самим поняттям предмета. Якщо, володіючи чотирма предметами, я віддаю два, то абсолютно очевидно, що мені залишиться тільки два, отже, я удвічі збіднів. Це має сенс тільки за умови, що я вважаю певне інтимне відношення між собою і цими предметами, що я вважаю їх, якщо можна так сказати, консубстанціальними собі, що їх присутність або відсутність в найпрямішому значенні слова хвилює мене.

Поглибити поняття нездатності до служіння. Мені здається, що воно пов'язане з тим, що складає самий корінь створення як такого. Із цієї позиції я ставлю собі питання: чи не можна визначити все духовне життя в цілому як комплекс діяльності, за допомогою якої ми прагнемо зменшити наявну в нас частку даремності? Зв'язок між даремним буттям і відчуттям потреби бути необхідним. Показати, що нездатність до служіння відокремна від певного різновиду прихильності до себе, ще більш примітивної, ніж себелюбство.

Смерть як абсолютне заперечення нездатності до служіння. Це, здається, має вид серйозних роздумів; бо ми бачимо тут необхідність розрізнати себелюбство, пов'язане з нездатністю до служіння, і любов до себе як до вільної істоти, тобто до того, чим Бог може мене зробити; ця законна любов відтіняється

своєю протилежністю: ненавистю до себе, яка може перетворитися на свого роду потяг до смерті. Проблема відносної нездатності до служіння собі. Тут є щось дуже цікаве. Аналіз поняття нездатності до служіння.

Мені здається, що воно завжди включає поняття поступки. Мати даремний капітал це значить мати його частково проданим. Це абсолютно ясно там, де йдеться про матеріальні блага. Потрібно подивитися, наскільки поняття можна розширити тим методом, який я обдумував сьогодні вранці. Типовий випадок постає в моїй свідомості: мою симпатію намагаються викликати, демонструючи переді мною свою невдачу; я відчуваю, що вона не може у мене виникнути. Теоретично я знаю, що розказане мені повинне викликати жалість; але я нічого не відчуваю. Якби я бачив своїми очима убогість, про яку мені говорять, поза сумнівом, все було б інакше; відомий безпосередній досвід звільнив би в мені джерела цих відчуттів, відчинив би ці замкнуті двері. Дивна річ: я хотів би знову пережити те відчуття, яке я називаю „узяти на себе” (я думаю, нормально в подібному випадку бути схвильованим), але я нічого не відчуваю; я не можу мати у своєму розпорядженні самого себе. Без сумніву, я б міг, застосувавши щось на зразок духовного тренінгу, добитися від себе чогось схожого на це відчуття; але, якщо я щирий, я не буду цим обдурений; і я добре б розумів, що це позбавлена всякої цінності імітація. Існує два граничні випадки, коли абсолютно неможлива така операція, яку, втім, важко суворо визначити; випадок дитини і випадок святого. Ця операція, очевидно, пов'язана з тим, що називають зростанням досвіду; і ми повертаємося до того, що я написав кілька років тому: немає життя без мети; життя недокремлиме від відомого ризику. По мірі того як я влаштовуюся в житті, у мене з'являється тенденція до розділення свого роду тим часом, що мене торкається, і тим, що мене не торкається. Це розділення здається розумним. Кожен із нас стає центром якогось ментального простору, Який побудований з концентричних зон, розташованих по низхідній, зв'язків та інтересів, і у міру цього

сходження зростає нездатність до служіння. Тут є щось, виглядаюче для нас настільки природним, що ми відмовляємося скласти про це щонайменше поняття, щонайменше уявлення. З деякими з нас могла б відбутися та чи інша зустріч, яка розбила б рамки цієї персональної егоцентричної топографії; я знаю з досвіду, що незнайомиць, що випадково зустрів і просить допомоги, може перевернути всі плани; те, що здавалося близьким, стає нескінченно далеким, і навпаки. Саме в такому досвіді здійснюється перехід, заповнюються всі пустки.

П. Сорокін СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ І МОБІЛЬНІСТЬ

Градації, ієрархії, ясновельможні лідери, суспільні прагнення – все це з'являється спонтанно, як тільки люди збираються разом, будь то для розваги, для взаємодопомоги, для добровільних акцій або ради більшого об'єднання – держави. Говорять, що кожний англієць любить лорда, а кожний американець – титул. Сім'я, церква, секта, політична партія, фракція, ділова організація, зграя розбійників, профспілка, наукове суспільство – коротше кажучи, будь-яка організована соціальна група розшаровується через свою постійність і організованість. Навіть постійний провал усіх спроб створити нестратифіковану групу свідчать про небезпеку і неминучість стратифікації в будь-якій організованій групі. Це зауваження може показатися, що „... дещо дивним для багатьох людей, хто під впливом високопарної фразеології може повірити, що принаймні суспільства самих зрівнювачів не стратифіцировані”. Ця думка, як і багато інших схожі помилково. Спроби знищити соціальний феодалізм були вдалими у значенні пом'якшення деяких відмінностей і в зміні конкретних форм стратифікації. Їм ніколи не вдавалося знищити саму стратифікацію. Регулярність, з якою терпіли невдачу всі ці спроби, ще раз доводить природний характер стратифікації. Християнство починало свою історію зі спроби

створити суспільство рівних, але дуже скоро воно вже мало складну ієрархію, а в кінці свого шляху звело величезну піраміду з численними рангами і титулам починаючи зі всемогутнього папи і кінчаючи єретиком, що знаходиться поза закону. Інститут чернецтва був організований св. Франциском Ассизським на принципах абсолютної рівності; пройшло сім років, і рівність випарувалася. Без виключення всі спроби найрівніших урівнювачів в історії людства мали ту саму долю. Провал російського комунізму – це тільки ще один додатковий приклад в довгому списку схожих експериментів, здійснюваних у більшому чи меншому масштабі, іноді мирно, як у багато яких релігійних сектах, а іноді насильно, як у соціальних революціях минулого й нинішнього часу. І на якусь мить деякі форми стратифікації руйнуються, тоді виникають знов у старому або модифікованому вигляді і часто створюються руками самих урівнювачів.

Справжні демократичні, соціалістичні, комуністичні, синдикалістські й інші організації з своїм гаслом „рівність” не являють собою виключення з правила. Стосовно демократій було показано вище. Внутрішня організація різних соціалістичних і близьких їм груп, що претендують на „рівність”, показує, що, можливо, жодна інша організація не створює такої громіздкої ієрархії та „босизму”, які існують у цих групах. Соціалістичні лідери відносяться до мас як до пасивного інструменту в їхніх руках, як до ряду нулів, призначених тільки для того, щоб збільшувати значення фігури зліва, пише Е. Фур'є (один із соціалістів). Якщо в цьому твердженні і є деяке перебільшення, то воно незначне. Принаймні, кращі і найкомпетентніші дослідники одностайні у своїх висновках про величезну відмінність стратифікації всередині всіх подібних груп.

Величезне потенційне прагнення до нерівності у численних зрівнювачів стає відразу помітним, як тільки вони дориваються до влади. У таких випадках вони часто демонструють жорстокість і презирство до мас, як колишні королі та правителі, що регулярно повторювалося у ході

звитяжних революцій, коли урівнювачі ставали диктаторами. Класичний опис подібних ситуацій Платоном і Арістотелем, виконане па основі соціальних потрясінь у Стародавній Греції, може бути буквально застосовано до історичних казусів, включаючи досвід більшовиків.

Резюмеємо: соціальна стратифікація – це постійна характеристика будь-ким організованого суспільства. Змінюючи форми соціальна стратифікація існувала у всіх суспільствах, які проголошували рівність людей. Феодалізм і олігархія продовжують існувати в науці та мистецтві, політиці та менеджменті, банді злочинців й демократіях урівнювачів – словом, усюди.

Це, проте, не значить, що соціальна стратифікація якісно й кількісно однакова в усіх суспільствах і в усі часи. За своїми конкретними формами, недоліками і достоїнствами вона різна. Проблема, яку потрібно зараз обговорити, – це її якісні й кількості відмінності. Почнемо з кількісного аспекту соціальної стратифікації у трьох формах: економічній, політичній і професійній. Під цим розуміється висота і профіль соціальної стратифікації і, відповідно висота і профіль всієї „соціальної будівлі”. Яка висота його? Який відстань від підстави до вершини „соціального конуса”? Круті чи пологі його схили? Всі ці питання відносяться до кількісного аналізу соціальної стратифікації, так би мовити, фасу архітектури соціальної будови. Його внутрішня структура, його цілісність – предмет аналізу. Раніше слід досліджувати висоту і профіль соціальної піраміди, після того ми увійдемо до піраміди й оглянемо внутрішню організацію з погляду соціальної стратифікації

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Як визначає розміри власності Дж. Локк?
2. Яким чином можна ставиться до багатства?
3. Чому наявність багатства припускає милосердя?
4. Як не можна використовувати результати праці?

5. Чи припускає наявність багатства відмову від реалізації сутності людини?
6. У чому протилежність між володінням і буттям за Е. Фроммом?
7. Чи можна служити людям і бути багатим?
8. Що таке бути необхідним для інших?
9. Чи можливе за П. Сорокіним суспільство, що складається тільки з багатих або тільки з бідних?
10. Чому К. Маркс і Ф. Енгельс заперечували приватну власність? І в чому її наявність суперечить соціальній справедливості?
11. Як розумів соціальну захищеність Б. Даннем?
12. Чи можна поклонятися речі?

Ключові слова: межі приватної власності, шлях до багатства, буття людини, служіння людству, милосердя, відношення багатства й бідності, накопичення капіталу, привласнення результатів чужої праці, праця і капітал, працьовитість і лінь, ощадливість, прагнення до володіння, реалізувати своє призначення, компетентність, солідарність, здатність прощати.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Локк Дж. Сочинения в 3-х т. – М.: Мысль. – Т.3., 1989. – С. 276 - 290.
2. Марсель Г. Быть или иметь. – Новочеркасск: Сагуна, 1994. – 159 с
3. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. – М.: Изд. Политической литературы, 1988. – 574 с.
4. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого. – М.: МГУ, 1990. – С. 55 - 58.
5. Златоструй. Древняя Русь X-XII веков. – М.: Молодая гвардия, 1990. – С. 150 - 151.

6. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла: Пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1980. – 367 с.
8. Фромм Э. Иметь или быть? Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.
9. Эрих В.Ф. Сочинения. – М.: Правда, 1991. – С. 15 - 34.

ТЕМА 7. ФЕНОМЕН УСПІХУ

7.1.1. Персоналістична модель успіху

7.1.2. Межі компетентності

7.1.3. Успіх через агресію

7.1.4. Успіх як сенс життя

7.2.1. Досконалий праксис

7.2.2. Я і господарство

7.2.3. Успіх як єдність необхідності й достатності

7.1.1. Персоналістична модель успіху. Існування слід розглядати як втілення думки. Дослідник бізнесу Н. Хілл назвав один з розділів своєї роботи „Думка – це річ!” Але, щоб думка стала дійсно річчю, людина повинна її виконати. Таким чином, виникає необхідність волі до влади як форми здійснення думки. Але не всяка думка може привести до успіху, а тільки достатньо глибока й реально здійснима.

У чому ж полягає основний принцип волі до влади? Н. Хілл сформулював його таким чином: „Вселіть вашу віру й наполегливість іншим, як це зробив Генрі Форд, і ви досягнете виконання неможливого”. Тобто, воля до влади виявляється через відношення до інших. Влада в такому випадку розглядається не як відношення панування, а як розповсюдження віри на інших. Влада виникає, коли віра одного розповсюджується на багатьох. Тут розмова не про владу інституційну, а про владу прагматичну, яка виникає у виконанні певної думки.

Н. Хілл виділив декілька кроків до багатства, яке можна розглядати як нагороду за успішне виконання думки.

1. Наявність бажання. Чому саме бажання розглядається як перший крок? Це пояснюється тим, що бажання – це джерело звернення будь-якої дії людини. Бажання повинне оформитися у вигляді імперативу: „Відступу – немає!”, або: „Усе, що бажане і уявне, – досяжне”. Одне бажання стає основним імперативом, воно визначається як мета, яку необхідно досягти.

Не випадково Н. Хілл одним з етапів перетворення ідеї в гроші виділяє: „Чесно скажіть собі, чим ви готові заплатити за багатство, якого бажаєте. (Безкоштовного нічого не буває, чи не так?)”. Отже, парадокс, за багатство ще й платити. Але виявляється, немає необхідності у «важкій праці», достатньо тільки самопожертви. Основна умова: „примусити працювати свідомість” коли „бажання збирає всі сили для перемоги, вам немає шляху до відступу: перемога забезпечена”.

2. Віра. Стан віри – це момент закріплення бажання як єдиного, але при цьому, якщо бажання вказує, що досягнуто, то віра фіксує той стан, та якого воно може бути виконане. Така концентрація всієї свідомості саме на цьому бажанні і постулювала його досягнення. Віра є приведення свідомості до певної налаштованості: „Я можу цього досягти”. Фактично за допомогою віри бажання перетворюються на мету життя. Віра і є спосіб мобілізації свідомості на виконання одного бажання. Тобто, віра фактично виникнення стійкої та стабільної інтенції, тобто спрямованість свідомості суворо фіксується. Постійне утримування інтенції в стабільності і є те, що відрізняє віру. Але це утримування не є тільки зупинкою уваги. Це інтенція прагматична, вона пов'язана з виконанням чого-небудь. Бажання ж припускає здійснення певної дії.

Віра – це підкріплення Я в тому, що бажано виконати – це форма рефлексії. Тому у вірі свідомість спочатку діалогічна, оскільки вона підкріплює саму себе. Саме тому Н. Хілл під час характеристики віри говорить про п'ять етапів самоствердження і як перший: „Мета мого життя мені є зрозумілою, і в мене є всі можливості її досягти”. У цьому випадку певна думка стає диктатором, що і зумовлює виконання бажання.

Основним слідством віри є виникнення редукції (усунення) всього того, що пов'язане з причинами, які заважають виконанню бажання. Відсутній будь-який сумнів, і тим більше, страх, що виконання бажання ймовірно неможливе або може взагалі не досягнати. Редукувати сумнів допомагає любов. Отже, віра і любов взаємозалежні, і припускають одна одну. Релігійне

почуття і любов, у якому б вигляді вони не виявлялися, сприяють здійсненню бажання.

3. Самонавіювання. Цей крок є фактично вказівкою на спосіб здійснення віри, точніше, її формування. Виникнення віри можливе за допомогою постійного звернення до текстуального опису бажання, наприклад, у такому вигляді: „До 1 січня я повинен мати у своєму розпорядженні 50000 доларів, які, частково, стануть моєю власністю протягом зазначеного терміну. Отримавши ці гроші, я максимально ефективно, різноманітно і якісно буду здійснювати торгівлю (впишіть, чим ви збираєтеся торгувати або яку послугу надавати). Я вірю, що повинен мати гроші у своєму розпорядженні. Моя віра така сильна, що я бачу їх своїми очима. Вони чекають мене, вони хочуть, щоб я відшкодував цей дар своєю майбутньою роботою. Мені потрібен план отримання моїх грошей, і я буду негайно йти за ним, як тільки він буде складений”.

Отже, цей текст є звернення до свого Я, що дозволяє сконцентрувати увагу на здійсненні бажання. Ця техніка зміцнення віри – один із способів її формування та зміцнення.

4. Наявність спеціального знання. При цьому він підкреслює, що йдеться про ті знання, які необхідні для виконання справи, а не знання взагалі. Важливим джерелом таких знань він вважає професійне спілкування. Тільки спеціалізація дозволяє обмежити коло знань, які необхідні для виконання справи. При цьому необхідне знання своєрідності виконання самої справи, а не наявність загальних уявлень.

Н. Хілл підкреслює, що процес накопичення знань, вірніше, їх наповнення, ніколи не припиняється, оскільки він є єдиним засобом збереження компетентності.

5. Наявність уяви. У такому випадку уява розглядається як засіб здійснення бажання, пошук розв’язання певної проблеми. Уява необхідна для того, щоб знайти нетрадиційні підходи до здійснення бажання. Уява дозволяє по-новому розкрити можливості реалізації або створення тієї чи іншої речі, подолання технічної складності тощо.

Н. Хілл указує на наявність фактичної і творчої уяви. Фактична уява – це здатність використовувати відомі концепти, ідеї та задуми. Людина в такому випадку знаходить застосування вже відомому. Але настає момент, коли вона досягає і стану творчої уяви, яка продуктивна і є створенням нових ідей і концепцій.

6. Планування. При цьому, як виявляється, власне під плануванням розуміється не визначення структури виробництва або реалізації, а використання інтелектуальних здібностей інших. Воно припускає залучення не будь-кого, а тільки тих, які в змозі вирішити будь-яку проблему, на шляху до досягнення результату в суворо конкретній сфері. Тобто необхідно створити мозковий центр, якому підвладне координування будь-якої окремої дії в рамках діяльності в цілому. Тут ідеться про те, наскільки доцільною може стати окрема дія. Тому планування спочатку припускає участь фахівців різних сфер знання. Той, хто зважається на виконання бажання, повинен не тільки визначити індивідуальні імперативи, але й імперативи, які виникають у діалозі бажання й віри інших. Тому таке велике значення Н. Хілл приділяє наявності волі й активності.

7. Ухвалення рішення. Водночас, він розглядає не власне ухвалення рішення, а рішучість як властивість особистості. Рішучість – це початок виконання того, що означено. Рішучість зростає з усвідомленням необхідності виконання бажання.

8. Наполегливість. Вона необхідна тоді, коли дія зумовлена необхідністю виконання бажання. Наполегливість, як вважає Н. Хілл – це стан свідомості, якій можна сформувати.

9. Наявність „мозкового центру”. Коли обговорювалося питання про планування, вже говорилося про необхідність створення „мозкового центру”. Його сутність полягає в необхідності координації зусиль найрізноманітніших знань. Наявність гармонійного альянсу інтелектуалів є важливою умовою для успішного здійснення бажання.

10. Рішення проблеми ефективної діалогічної взаємодії на рівні особистого переживання. Гранична напруженість у сфері здійснення думки можлива в стані сублімації, тобто в

перенесенні стану сексуальної напруги у сферу виконання практичного бажання. Як правило, і, хто досягав високих успіхів, мали повне особисте життя. Саме інтимні відносини ставали основою для виходу з критичних ситуацій.

11. Звернення до підсвідомості. Самовдосконалення необхідне й на рівні самосвідомості. У якості одного з найголовніших способів впливу на підсвідомість він виділяє молитву.

12. Вдосконалення інтелекту. Стимулювання роботи інтелекту можливе через сексуальне почуття, через самонавіювання, проведення „круглих столів” тощо.

13. Використання шостого чуття. Воно прокидається за допомогою проведення уявних зустрічей із великими особами. Основна мета цих зустрічей – виробити необхідні риси вдачі.

В ув'язненні Н. Хілл вбачає те, що заважає творенню. Зокрема, він виділяє шість ознак страху: страх убогості, критики, хвороб, невдачі в любові, старості, смерті.

7.1.2. Межі компетентності. Особистість має межі своїх можливостей і здібностей, оскільки кожна особистість унікальна й неповторна. У сукупності зі знаннями, уміннями й навичками вони формують її компетентність. Слід мати на увазі, що в такому разі поняття компетентності включає не тільки професійну готовність, але також і екзистенційну, яка характеризує в цілому готовність до тієї чи іншої діяльності. Якщо особистість здійснює себе в певній практичній діяльності успішно, отже, вона володіє компетентністю. Як правило, це виражається в тому, що особистість легко справляється з проблемами, які виникають тоді передумови для виникнення конфліктних ситуацій відсутні, а результати оцінюються позитивно. Наслідком здійсненої компетенції буде достатньо високий рівень добробуту.

У Біблії про це сказано: всякий цінуй своє місце і добре виконуй свою роботу, оскільки це місце визначила доля. Якщо це дійсно так, то людина здійснює себе відповідно до своєї сутності.

Може скластися ситуація, коли людина може зайняти таке місце чи положення, якому вона не відповідає. Поступово виявляється, що такий стан не відповідає її сутності, отже результати дій невисокі, тим більше що при виконанні окремих дій людина зазнавала значні труднощі. Тому поступово погіршується її самопочуття, і особистість поступово втрачає віру у власні сили.

Тож те положення (посада, професія та ін.) стає джерелом життєвих невдач. І якщо людина як і раніше буде зберігати його за собою, вона істотно скоротить рівень свого матеріального добробуту.

Л.Д. Пітер драматизує вказану ситуацію, але не стосовно окремо взятої особистості, а щодо рівня професіоналізму: „Загальна тенденція така, що з часом кожному посаду посяде працівник, недостатньо компетентний для виконання своїх обов'язків”.

Проблема успіху нараді розв'язується за допомогою пошуку збігу своєї сутності та певної прагматичної ролі. Якщо вимоги до виконавця цієї ролі є нездійсненними для цієї особистості, то успіх у принципі не досяжний.

Л.Д. Пітер акцентує, що успіх можливий тільки в зоні найбільшої відповідності діяльності здібностям людини. І якщо людина покинула цю сферу, то вона терпить екзистенційну катастрофу. У зв'язку з цим наведемо один з його висловів: „Знайди, де твоє коріння, і не метушися щодо інших світів”. Тому, для того, щоб досягти успіху, людина повинна орієнтуватися на свої здібності та можливості, тільки в цьому випадку він може бути досягнутий.

Слід зазначити, що успіх в тут трактується не як унікальність результатів у тій чи іншій сфері діяльності, а як сфера вияву людини.

Успіх не може бути результатом надмірної напруги і постійного перебування на межі своїх можливостей. Успіх – це форма існування, за якої людина без особливої скрути виконує свої обов'язки, отримуючи при цьому задоволення, і досягає високих результатів. Можливо, що їй представиться можливість

підвищити свій професійний статус, тобто посісти більш високу посаду, і людина може її використати, якщо її сутність відповідає вимогам її виконання.

Л.Д. Пітер виділяє такі види некомпетентності: фізична, соціальна, емоційна, інтелектуальна. Проте некомпетентність може компенсуватися через використання підлеглих. У деяких випадках її вияв може носити агресивний характер, а її результати позначаються вже на підлеглих. Часто такий феномен можна спостерігати в політичній практиці, особливо при тоталітарних режимах. В демократичних суспільствах некомпетентний політик піддається жорсткій соціальній критиці.

7.1.3. Успіх через агресію. Е. Фромм розрізняє доброякісну і злоякісну агресію. Усередині доброякісної він виділяє ненавмисну, ігрову й агресію як самоствердження. Виконання будь-якої діяльності в тій чи іншій мірі включає псевдоагресію, яка спрямована на самого себе і є способом самоствердження.

Корінь *adgradi* (*gradus* – крок, і *ad* – на) означає „рухатися – на”, „наступати – на”, оскільки це неперехідне дієслово, отже, не можна сказати „нападати ... кого-небудь”. Звідси значення слова агресія можна трактувати як „рухатися у напрямі цілі без зволікання, без страху й сумніву”.

Активність в такому випадку є спрямованістю на досягнення мети, тому фактично будь-яка життєва ситуація припускає вияв агресії.

Відсутність успіху в підприємницькій діяльності може бути пов'язана з недостатньо розвинутою агресією самоствердження. Це може бути зумовлено наявністю певних комплексів, які треба усвідомити й подолати. Головним чинником низького розвитку агресії „самоствердження”, як вважає Е. Фромм, є авторитарна атмосфера в сім'ї та державі: „Будь-який абсолютний авторитет сприймає спробу іншого індивіда реалізувати власні цілі як смертний гріх, бо це загрожує його авторитарності”.

Отже, для того, щоб досягнути успіху, людина повинна звільнитися від тієї авторитарної залежності, в якій вона

знаходиться. Пресинг придушення, який вона відчуває протягом тривалого часу, перетворює її на пасивну істоту, яка не здатна ухвалювати самостійні рішення. Як правило, бажання що-небудь зробити виражається у виникненні фантазій, що мають утопічний характер, які не мають жодних шансів на втілення. Виникає хибне коло: саме здійснення людини з пригніченою свідомістю спочатку приречене на невдачу, оскільки саме мислення не обумовлене реальністю. Як правило, така людина має завищений рівень вимог, ставить надмірно високі цілі, які не в змозі виконати. Тому, спочатку вона вже приречена на неуспіх.

Такий індивід був привчений до слухняності, яка, на думку його безпосереднього керівництва, була його кращою якістю. Проте для нього самого слухняність є однією з головних перешкод для досягнення успіху. Пасивна слухняність – це свідомство пригніченої волі, яка виражається у відсутності вміння правильно поставити цілі, тим більше, досягати їх виконання.

Відсутність агресії самоствердження призводить до виникнення агресії звинувачення. Виникнення агресії пов'язане з моментами, коли виникає необхідність завершення певної роботи або починання нової. Така людина не в змозі проявити наполегливість і активність, проте, винуватцями цих невдач вона вважає своїх колег і керівництво.

Для того, щоб вийти із цього хибного кола, така особа повинна звільнитися від авторитарного впливу і комплексу слабості. Перший крок – це істотно скорегувати цілі щодо до дійсності, для чого вони повинні бути верифіційовані. Якщо раніше така людина ні з ким не обговорювала свої плани, то тепер вона повинна зважитися на цей крок. Плани повинні бути перевірені щодо виконання й істотно скореговані, якщо вони завищені. Крім того, до їхнього втілення повинні бути залучені фахівці.

Виконання цього плану пов'язане з формуванням агресії самоствердження, що виражається у вимозі: „Все робити самому!”. Імператив самостійності, доведений до межі – це і є

основа агресії самоствердження. У цьому випадку виконання конкретної справи розглядається як низка окремих дій.

7.1.4. Успіх як сенс життя. Успіх можливий, якщо він стає сенсом життя. Тому необхідно звернутися до визначення сенсу життя, зокрема в роботах В. Франкла. Він вважає, що існування людини не тільки інтенційне (спрямоване на що-небудь), але й трансцендентне. На його думку, бути людиною означає бути спрямованим на щось до нестями. Одним із хибних трактувань екзистенціалізму він вважає виділення на перший план суб'єктивності. Проте, за В. Франклом, бути людиною означає бути втягненим у ситуацію, в якій існує напруга між суб'єктом і об'єктом, між реальністю й ідеалами.

Відносність значення в тому, що сенс стосується до конкретної людини в цій ситуації, тому він міняється від людини до людини, від ситуації до ситуації. Сенс є прояв унікальності як життя в цілому, як і людини в своїй сутності. Унікальність може виявлятися на різних рівнях. Єврейський мудрець Гіллель писав: „Якщо я цього не зроблю – хто зробить? І якщо я не зроблю цього прямо зараз – тоді коли ж мені це зробити? Але якщо я зроблю це тільки для себе самого – то хто я?” Перше питання звернуто до унікальності самозвеличення, друге – до унікальності ситуації, третє – до унікальності самотрансценденції.

Сенс можна визначити, як вважає Віктор Франкл, наявністю „сильної ідеї”. На його думку, існування людини одночасно інтенційне і трансцендентне. Він указує, що власне розкриттям сутності людини є її самотрансценденція, тобто спрямованість людини на що-небудь, що є поза нею. Людина можлива, якщо вона протиставлена світу, і водночас втягнена в нього, реалізується в напрямі „я єсьм” і „я повинен”. Тому сенс не повинен співпадати з буттям, інакше виникає небезпека релятивізму або суб'єктивізму.

Відносність сенсу полягає в тому, що він міняється від людини до людини, від ситуації до ситуації. Тобто насамперед слід виділити унікальність, а не відносність сенсу, оскільки людина неповторна як в сутності, так і в існуванні.

Віктор Франкл вважає, що універсальне значення людського існування відсутнє, а є лише унікальні значення індивідуальних ситуацій. Проте є значення, які типові для певного суспільства, певної соціальної групи. Звідси цінності визначаються як універсальні значення, що виникають у типових ситуаціях, з якими стикається суспільство. Тим самим володіння цінностями допомагає людині знайти значення, хоча б у таких ситуації. Проте може виникнути ситуація, коли цінності можуть суперечити одні одним. Хоча твердження про суперечність цінностей хибне, оскільки вони можуть знаходитися в різних ієрархічних рівнях. Водночас, значення не можуть вступати в суперечність.

Суб'єктивність значення полягає в тому, що ми щось відносимо до речей, ситуацій, які самі по собі нейтральні. Але ця суб'єктивність не є сумнів в об'єктивній реальності. В. Франкл визначає значення таким чином: „Сенс – це те, що мається на увазі: людина, яка ставить питання, або ситуація, яка вимагає відповіді”. Людина відповідає за правильність відповіді на питання, при цьому, відповідь необхідно ще і знайти. Такі питання не можуть ставитися довільно, а відповідь на них повинна ґрунтуватися на відповідальності людини.

Тому совість – це здатність знаходити значення інтуїтивно, у ситуації. Це творча здатність, яка вказує, що робити людині. За допомогою совісті можна знайти унікальні значення. Совість може спонукати відмовитися від якої-небудь цінності в ім'я самоцінності самої людини.

Людина може бути приведена совістю не тільки до істини, але й до помилки (Г. Гегель), але можливість помилки не позбавляє її необхідності пошуку. Можливо, совість помиляється, а совість іншої людини права в чомусь. Прийняти правоту означає проявити покору й терпіння.

Тож усяке нав'язування цінностей не може бути виправданим, але така вимога не повинна призводити до відмови від пошуку значення. Отже, свобода волі повинна поєднуватися з прагненням знайти сенс життя.

Усі цінності В. Франкл розділив на три основні групи: цінності творчості, переживання та відносини. У першій знаходяться ті, що людина дає світу в своїх справах; у другій ті, що вона бере від світу в своїх переживаннях; у третій – та позиція, яку вона займає щодо свого положення.

Приклад цінності, належної до останньої групи – це відношення до смерті, коли актуальності набуває те, як людина зустрічає нещастя.

В. Франкл виділяє відмінність позиції, яку можна зайняти стосовно вини і болю. У ситуації болю людина може зайняти таку позицію щодо своєї долі, коли будь-які страждання взагалі втрачають своє значення. У разі вини людина може змінити саму себе, вона може стати іншою і подолати тим самим вину. Отже, якщо доля не може бути змінена, то людина може змінити саму себе.

Перед лицем тлінного життя людина відповідає за використання своїх потенцій і втілення цінностей.

Порівнюючи просту людину і бізнесмена, перший оцінює другого з нижчого рівня зміни. Якщо людина прагне успіху, вона не залежить від долі, яка може благоволити або перешкоджати.

Можна виділити, як вважає В. Франкл, значення, які властиві людям певного суспільства – він визначає їх як цінності. Вони є універсальними значеннями, які кристалізуються в типових ситуаціях. Тому володіння цінностями полегшує пошук значення, проте, володіння цінностями недостатньо, оскільки вони призначені для типових ситуацій.

В. Франкл указує, що цінності не можуть суперечити одна одній, оскільки належать до різних сфер людського досвіду, крім того, знаходяться в різних видах (рангах).

Визначаючи суб'єктивний сенс, людина вибирає те, що відповідає голосу совісті. Сенс проектується на оточуючі речі та реальність у цілому. Отже, людини трансцендує себе у напрямі значень, хоча ці значення і є ці самі люди, вони не є просто проекція самозвеличення людини, а щось більше. Їх не

можна придумати, вони тільки знаходять себе: „Сенс – це те, що мається на увазі”.

Людина знаходить сенс, але вона не має задоволення, оскільки відповідає за правильність визначення. Сенс знаходиться інтуїтивно за допомогою совісті, а совість – це є здатність інтуїтивно знаходити сенс. Совість розглядається як інтуїтивна здатність знаходити такі значення, які можуть суперечити цінностям. Так, наприклад, совість може примусити зберегти життя ворогу. Можлива зворотна ситуація, коли руйнування традицій призводить до втрати, руйнування цінностей, а в результаті утворюється екзистенціальний вакуум. Тому завдання освіти – це не тільки давати знання, але й навчити знаходити сенс. У цьому допоможе жива совість людини, оскільки дозволить відійти від конформізму. Але можливо, що совість помиляється, тоді слід прислухатися до голосу іншого, тим самим, проявивши покору, скромність і терпіння. Отже, сенс можна знайти в діалозі з іншими.

Оскільки сенс повинен прийти із середини самого себе, виникає вимога неможливості нав'язування сенсу. Проте якщо він є небезпека для інших, то повинен піддаватися корегуванню.

Окрім унікальних значень є значення життя, оскільки життя осмислене в будь-якому випадку можливістю тієї чи іншої діяльності, переживанням добра, істини, краси, культури, в унікальності іншої людини, відношенні до свого положення.

Отже В. Франкл розділяє цінності на три основні групи: цінності творчості, переживання і відносини. У першій людина дає що-небудь світу, у другій – те, що бере від світу, третій є позиція, яку вона займає. Тому життя в будь-якому випадку має сенс, навіть якщо людина нічого не може дати, або взяти, вона може змінити свою долю через зміни відношення до того, що з нею відбувається («сприйняття лиха»), оскільки людина відповідає за використання можливостей, які надає їй життя. Підкреслимо, що В. Франкл вважає цінності відношення найвищими.

У результаті виникає багатовимірна аксіологія. Оцінка успіху бізнесмена і простої людини буде не співпадати: там, де для одного успіх, для іншого природний хід справ. Якщо людина прагнучиме успіху, то вона не залежатиме від долі, яка допускає або не допускає її досягнення. Тому наведемо такий приклад: люди, які досягнули успіху, водночас знаходилися в екзистенційному вакуумі, а смертники – у стані тріумфу, не зважаючи на життєву трагедію.

7.2.1. Досконалий праксис. Успіх може виникнути в результаті раціоналізації та оптимізації діяльності. Тому виникає необхідність звернення до праксиології як науки про наукову організацію праці. Зародження праксиології пов'язане з виникненням тейлоризму. Виділимо його основні принципи:

а) робота розбивається на елементарні рухи, серед них усуваються такі рухи, які гальмують;

б) обчислюється, якою повинна бути оптимальна робота машини, верстата, на якому виконується і робота, і вказується робітникам;

в) указуються всі зміни в матеріалі та зміни в технології;

г) робітник не повинен працювати більше за власною ініціативою, а лише точно відповідно до інструкції;

д) розподіл праці стосується всього ходу роботи; це торкається доставки і відправки деталей, контролю і наладки устаткування; усі види рухів хронометруються;

е) виключаються всі зайві рухи, а потім потрібно переконати робітників, що норми не дуже високі, для цього хто-небудь служитиме зразком.

У праксиології існує таке поняття як „цикл організованої дії”, який визначає:

а) встановлення чіткої і суворо організованої мети дії; у випадку, якщо цілей декілька, то необхідно підпорядкувати їх і реалізувати по черзі;

б) максимально докладний і детальний огляд усіх умов і засобів, за допомогою яких запланована мета може бути досягнена; якщо виникає яка-небудь невідповідність,

необхідний пошук непомічених умов і засобів, вносяться необхідні зміни в технологію;

в) складання детального плану дії, який веде до мети під час застосування найбільш відповідних засобів у якнайкращих умовах; тобто необхідно також з'ясувати міру „добродійності” кожного чинника;

г) ретельне виконання плану;

д) перевірка досягнутого результату шляхом порівняння його з наміченою метою і введення поправок щодо мети, умов, реалізації і контролю.

Отже, одне з найважливіших положень, якому надає особливе значення Тейлор є уведення поправок, що дозволяє вдосконалювати сам процес виробництва. Далі, він уводить аналіз психологічних характеристик виконуваної роботи, для цього створюються тести, які дозволяють визначити придатність людини саме для цього виду діяльності. На думку Тейлора, робітник має виконувати тільки ту роботу, яка відповідає його здібностям, а вся некваліфікована робота повинна виконуватися тими, хто не має кваліфікації.

Слід звернути увагу на **закони Адамецького**. **Закон норовливості** говорить про те, що всі зміни повинні відбуватися поступово, інакше з'являються втрати, пов'язані з необхідністю подолання опір. **Закон гармонії** вказує на те, що все виробництво має бути пов'язане, тому не повинно бути ніякого надлишку, а темп роботи у всіх підрозділах має бути однаковий. **Закон оптимального виробництва** припускає, що кожне підприємство має виробничу межу, яка дозволяє робити з якнайменшими витратами, а при подальшому нарощуванні обсягу витрати будуть зростати, оскільки і недовантаження, і перевантаження потужностей веде до втрат.

Той чи інший розділ праксиології присвячений удосконаленню певного аспекту виробничої діяльності, у тому числі і її управління.

7.2.2. Я і господарство. С.Н. Булгаков розрізняє суб'єкт, що пізнає („гносеологічний”), активність якого щодо об'єкта обмежується його пізнанням, і суб'єкт господарської

діяльності, який переживає об'єкт не тільки як проблему знання, але «як межу своєї потужності, самого свого буття і тому прагне відсунути цю межу, зігріти холодний і чужий об'єкт своєю суб'єктивністю, залучити до свого життя, так чи інакше, асимілювати. Роздвоєння і зіставлення суб'єкта і об'єкта, як вважає С.Н. Булгаков, стає основою для здійснення господарства. Оскільки об'єкт визначається як межа суб'єктивності, в ньому полягає несвобода для суб'єкта. Зі здійсненням свободи межа об'єкта поступово відсовується. Отже, свобода в господарстві припускає свою протилежність.

Яким же чином С.Н. Булгаков трактує свободу? Кантівське трактування свободи – це відсутність детермінізму, тобто негативна причинність і безпричинність. С.Н. Булгаков виділяє інше трактування свободи, розглядаючи її як самопричинність, здатність діяти від себе. Він вважає, що причинність втілена через свободу і через механізм, отже, через об'єднання свободи і необхідності.

С.Н. Булгаков виділяє феномен **A-SE** – асеїзму – (діяти від себе), оскільки все живе володіє здатністю саморуху. Справжня свобода належить тільки духу, отже, живим істотам. Самопричинність здійснює себе у волі, тому справжня свобода можлива тільки за умови свободі воли, або самосвідомості, якою володіє тільки особистість. Він виділяє трактування свободи Фіхте як „ййності”. Власне позитивним виразом свободи буде індивідуальна своєрідність. Тому причинність не має механічного характеру, неможливо весь світ розглядати тільки як машину, в яку внесений фрагмент свободи. І здібність до свободи несе в собі кожна особистість, тим самим кожна особистість перетворюється на об'єкт для себе.

Свобода переживається як фаталізм через усвідомлення необхідності. У цьому виявляється самовизначення людини. Через по'єднання творчого Божого дару і вільне ухвалення себе як вільної істоти. Але ця свобода водночас повинна бути прийнята розумом.

При цьому здійснення ідеї на основі свободи допускає різні можливості або модуси. Особистість по-різному може сприйняти ідею, отже, знайти свободу.

С.Н. Булгаков говорить про наявність ідеального існування людини в Богові або Софії, в якому інтелігібельна природа особистості є свобода.

Конкретна яйність, як стверджує С.Н. Булгаков, є не тільки свідомість, але й воля, енергія. Він вважає, що природа свободи не пасивна, а дієва. Існує поляризація свободи і необхідності тільки щодо людини, але вона відсутня в неживій природі. Свобода людського бажання вже несе в собі можливість здійснення.

Суб'єкт обмежується об'єктом, який стає втіленням необхідності, на яку неможливо ні гніватися, ні скаржитися. Крім того, суб'єкт і сам занурений в об'єкт, суб'єкт не тільки протистоїть необхідності, але й приймає її всередину себе, оскільки як емпірична особа він є об'єкт. Тому особистість – єдність свободи і необхідності, Я і не-Я, які знаходяться в стані безперестанного коливання, руху, боротьби.

При цьому яйність є не пасивний споглядальний початок, але дієве не-Я стає місцем здійснення свободи, яке виражається у творчості. Тому історія твориться як індивідуальне життя. А всяка творчість зумовлена напругою волі та працею. При цьому здатність свідомо планомірно творчо трудиться, може бути тільки виявом людини, а історію можна розглядати як працю всього людства.

Наразі механічна детермінованість не відмінює свободу, а припускає її. Господарство є творчість, розуміємо як синтез свободи й необхідності. Хибне уявлення, що господарство є тільки вияв необхідності, що в ньому тільки реалізуються закономірності. Оскільки господарство є духовним життям, воно вільне.

Шлях до успіху – це усвідомлення первинності людського духу щодо господарства як механізму. Необхідно виявити причинність через свободу, отже, звернутися до психології особистості та відкрити перед нею горизонти творчості.

Свобода і необхідність тим самим синтезуються в творчості, наявність якої приводить до успіху. Господарська свобода подолання об'єкта як механізму і є власне успіх, який свідчить про потужність людини.

Отже, С.Н. Булгаков знов доводить справедливність формули німецького ідеалізму: „...свобода є усвідомлена необхідність”. Успіх настає тоді, коли долається і підкоряються необхідність. Тоді засобом свободи є потужність людини. Людина може досягти всього, але при цьому вона не повинна опускатися на найнижчий ступінь приватності, а, навпаки, піднятися на найвищий рівень духу. Саме на цьому рівні її й чекає успіх як володіння необхідністю, як панування над нею.

7.2.3. Успіх як єдність необхідності та достатності. Формула успіху дуже проста, у ній немає нічого складного і позамежного. Її використовували протягом багатьох століть і були щасливі. Її можна застосувати для того, щоб облаштувати свій будинок і роботу величезного підприємства, і навіть держави.

Неважливо, бідний ти чи багатий, виконання цієї формули допоможе кожному досягти упевненості в самому собі. Йдеться про виконання положення „необхідно й достатньо”.

Чому ж ці слова можна вважати формулою успіху? По-перше, людина – істота діяльна. Вона прагне трудитися, трудитися і трудитися. Це нагадування говорить про те, що формула успіху може використовуватися тільки людьми діяльними. Той, хто буде лінуватися, спочатку не може розраховувати на будь-які результати. Але парадокс: багато дуже розумних і працелюбних людей абсолютно не знають як застосувати свої сили, знання, вміння і навички. Вони дуже багато працюють, а але не досягають відчутних результатів. Приклад такої праці показаний А. Платоновим у романі „Ченвенгур”: головний герой виявляє справжній талент і працьовитість, щоб робити дерев'яні сковороди, тобто він споконвічно вибирає неадекватні реальності цілі. Розум використовується на створення спочатку даремних речей, які не можуть мати застосування. Відсутність користі може носити характер справжньої соціальної епідемії, як наслідок, розум

розтрачується на здійснення безрозсудного. За такого відношення до можливостей людина розуму приречена на муки.

Насправді, той, хто не дуже утруднює себе, спочатку ні на що не розраховує, використовує у своєму неробстві те, що йому вдалося знайти в примусовій роботі. Тому він не обтяжується своєю невлаштованістю. Він радісний і веселий, оскільки мету свого життя він бачить в насолоді. Йому не треба багато, оскільки навіть трохи достатньо, щоб влаштувати невелике свято. Як дивно бачити щасливих осіб серед людей не дуже високого соціального положення, і, навпаки, нещасних серед людей спроможних, які живуть дуже напруженим життям, повним тривоги й небезпеки. Той, хто живе у вічному святі, нічим не обтяжується і ні про що не піклується. Ми звернули увагу на крайні полюси відношення до життя, а між ними знаходяться способи існування, які включають то занурення в атмосферу праці, то в атмосферу свята. Людина може дуже багато працювати і накопичити значні кошти, але одного разу зануритися у вир свята і розтратити все, що вона набула такою працею.

Отже, навіть використання розуму може бути джерелом для смутків, а неробство може бути джерелом радості. Людина, позбавлена майна, страждає тільки тоді, коли вона не куштує насолоди. Її життя – це безперервне чергування страждань і насолоди. Але ці люди, не зважаючи на те, що вони часом щасливі, по суті справи нещасні, оскільки відмовляються від блага, добра, вірності, творення тощо. Для того, щоб відчувати насолоду, вони навіть здатні на злочин. Уся їхня діяльність орієнтована на придбання коштів, на які можна купити насолоду. Саме в цьому полягає причина їхньої винахідливості й розумності. До речі, серед них є досить багато людей спроможних, які здатні обмежити себе в розмірах самої насолоди.

Людина повинна зробити вибір, поклонятися творенню чи насолоді, вибір, який описаний С. К'єркегором. Людина, яка прагне насолоди, відноситься до життя естетично, а та, яка творить – етично.

Можна трохи інакше тлумачити естетичне, якщо його розглядати як прагнення до досконалості, а не до неробства. Саме таким чином пояснює естетичне Платон, який ідеал розглядав як досконалість, до якої прагне людина. Вище наведені міркування допомагають зрозуміти, що критерії успіху можуть бути найрізноманітнішими. В одному випадку це може бути придбання речі, у другому – насолода, у третьому – моральне задоволення. Складність проблеми полягає ще й у тому, що насолода може виступати не сама по собі, а бути вираженням відношення до чого-небудь, наприклад, придбання речі.

Отже, у просторі існування ми виділили вектор „насолода – працьовитість”, але простір існування має, як раніше вже зазначено, вектор „користь – довільність”. Саме відсутність усвідомлення доцільності діяльності призводить до того, що людина починає робити дерев'яні сковорідки, які ніде не можуть знайти свого застосування.

Тому самопочуття такої „ділової” людини набагато гірше, ніж у любителя насолоди. Він трудиться багато, але при цьому сама праця споконвічно не має сенсу, тому в такої людини поступово зникають сили й упевненість у самому собі.

Отже, для досягнення успіху слід усвідомити необхідність того, що реалізується. Необхідне обов'язково потрібне зараз і тепер і безпосередньо тут. Якщо воно виникне раніше або пізніше, то воно втрачає свою актуальність.

Проте також слід визначити сферу не тільки необхідного, але й достатнього, тому не потрібно витрачати зусилля на те, що обмежене вказаною сферою. Отже, ми визначили формулу успіху „необхідно і достатньо” як спосіб регулювання прикладання зусиль.

Необхідність зумовлена достатністю, оскільки те, що необхідно, має завжди в собі міру. Необхідність завжди є виконання чого-небудь, що первинно обмежене. Та людина, яка орієнтується на „необхідно – достатньо” не живе в лихоманці та надмірній напрузі, вона не переживає тривог і самоприниження. Вона прогнозує результати своєї діяльності. Людина, яка

відкрила для себе сферу „необхідного і достатнього” ніколи не буде робити дерев'яних сковорідок у величезній кількості. Вона буде братися тільки за те, що корисно.

Важко зрозуміти, що в цих двох словах і є формула успіху. Але це саме так і є. Це формула застосування самого себе в реальності. Людина, яка відкрила своє „необхідно” приносить користь для всіх і її праця оцінюється адекватно актуальності створеного продукту. Вона не прагне ні насолоди ні страждання, а знаходиться в гармонії з реальністю. Вона знайшла саму себе і цього цілком достатньо, отже, вона знайшла справжню свободу через незалежність від будь-яких обставин.

ВИСНОВКИ

1. Досягнення успіху може бути зумовлене найрізноманітнішими обставинами, причинами й умовами. Безумовно, успіх можна пояснити певним станом свідомості та волі особи. Тому слід звернутися до моделі Н. Хілла, який підставою успіху вважає сильну волю; вона виявляється у здатності підпорядкувати не тільки себе, але й соратників основної мети.

2. Проте не всяка мета може бути досягнута, а тільки така, яка відповідає своєрідності особи. Тому не варто переступати межу своєї компетентності, тобто прислухатися до порад, які дає Л. Пітер. Успіх можливий тільки тоді, коли людина без особливої напруги виконує свої обов'язки, а перешкоди викликають не страждання, а радість.

3. Не слід також забувати, що успіх неможливий, як вважає Е. Фромм, без доброякісної агресії. Вона викликана необхідністю самоствердження, і для цього людина повинна позбутися авторитарної залежності.

4. Досягнення успіху може стати сенсом життя. В. Франкл визначає успіх як результат спрямованості на трансцендентне. Справжній успіх можливий, коли метою діяльності виступає сама людина, тому не важливо, скільки вона створила речей,

важливо те, яким чином вона це зробила і як проявила себе. Важливо, чи вистояла вона у важких обставинах, чи не принизила ближнього тощо.

5. Успіхом можна вважати не тільки результат вияву людини, але й наслідок організованості виробничої діяльності. Тому слід мати на увазі модель роботи Тейлора, який пропонує розбити її на окремі елементи, а потім удосконалити кожний окремо й у цілому. Потрібно дотримуватися законів Адамецького, згідно з якими слід урахувати відношення людини до нового, раціонально організовувати виробничу діяльність і досягати оптимального стану виробництва.

6. Крім того, успіх можна розглядати, як вважає С.Н. Булгаков, як здатність піднятися на вищий ступінь духу, і, водночас, навчитися підкорюватися необхідності.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Н. Хілл

ДУМАЙ І БАГАТИШАЙ

Мрію народжує бажання

Отже, бажання для мрійника – відповідний пункт. Мрії не народжуються з байдужості, ліні або недостатньої самовпевненості.

Запам'ятайте, що всі, хто приходив до фінішу першим, починав із фальстарту. Поворотний момент у житті звичайно співпадав у них із якоюсь кризою, з якої вони вже виходили іншими.

Джон Бан`ян створив „Подорож пілігрима” – книгу, що по праву вважалася однією з кращих, написаних англійською мовою, – після тюремного ув'язнення, якому він піддався за релігійними мотивами.

О. Генрі знайшов свій геній не в найвеселіший момент життя, відбуваючи ув'язнення у в'язниці міста Коламбес, штат Огайо. Його „друге я” було викликане до життя обставинами. Зрозуміло, що він віддав перевагу писанню життя нещасного злочинця і відщепенця.

Чарлз Діккенс почав із наклеювання етикеток на банки з ваксою. Трагедія першої любові відкрила в його душі такі глибини, які перетворили його на одного з видатних письменників. Ця трагедія дала світу „Девіда Копперфільда” і цілий ряд творів, що зробили багатше і краще всіх, хто читав його книги.

Елен Кеплер стала глухою, сліпа і німа незабаром після народження. Не зважаючи на величезні нещастя, вона вписала своє ім'я навіки в історію цивілізації. Усім життям вона довела: ніхто не переможений, поки не визнав себе переможеним.

Роберт Берні був безграмотним сільським хлопцем. Прибитий убогістю, він, вочевидь, повинен був стати п'яницею. Але світ став краще через те, що в ньому жила людина, що додала живий думці поетичну форму, що випестувала троянду там, де раніше ріс лише чортополох. Бетховен був глухим, Мільтон сліпим, але їхні імена помруть разом зі Всесвітом, тому що вони вміли не тільки мріяти, але й перетворювати, організовувати свої мрії.

Є різниця між бажанням і готовністю отримати бажане. Якщо ви не вірите, значить, не готові. І нарешті... запам'ятайте: для того, щоб устремитися, хотіти достатку і процвітання, потрібно не більше сил, ніж для того, щоб змиритися з убогістю і бідністю. Великий поет точно сформулював цю загальну істину в таких рядках:

Я торгувався з нею за гріш – і одержував на гріш. А попроси я мільйон – візьми!

Вона хоч жила, це життя, – але брати дає своє. Ми у неї одні, але ми на службі у неї.

Ти найнявся за п'ятак? Служи, не смій ремствувати. І не косися на багача, а навчися мріяти.

Хто мільйонер, хто лакей – до всіх вона рівна і обдарює сповна того, хто вимагає сповна.

І неможливе можливо

Наступна історія – кульмінація цього розділу. Я хочу представити вам одного з найзвичайніших людей. Вперше я

побачив його через декілька хвилин після народження. Він був без вух і, на думку доктора, був приречений на довічну глухоту і німоту.

Я заперечив точку зору доктора – я мав на це право, тому що був батьком дитини. У мене теж дозріла думка, але я її виказав мовчазно; в тиші мого серця.

Я сказав собі: мій син буде чути і говорити. Як? Я був упевнений, що є який-небудь спосіб, і знав, що знайду його. Згадалися слова безсмертного Емерсона: „Весь світ влаштований так, що навчає вірі. І треба підкорятися і жити своєю долею і напружено чекати крізь роки і втрати, коли Господь людей заговорить із тобою”.

Слово Господа? Бажання! Адже більше всього на світі я хотів, щоб мій хлопчик не був глухонімим. Від цього бажання я ніколи не відступав.

Але що я міг учинити? Мені треба було вселити сину те саме бажання – знайти шляхи і засоби імплантації в його мозок слуху без допомоги вух.

Я вирішив: як тільки дитина підросте достатньо для того, щоб спілкуватися, я так незворотно заряджу його свідомість бажанням чути, що природі доведеться піти назустріч.

Л. Дж. Пітер ПРИНЦИП ПІТЕРА

Досьє „Гіпотези”, справа № 1. Уявіть себе власником фармацевтичної фабрики „Усім пілюлям пілюля, Інкорпорейтед”. У цеху по виробництву пігулок у вас працює майстер, хворий на виразку шлунка, який і вмирає від прориву шлунка. Вам треба знайти заміну. Природно, ви шукаєте її серед звичайних пігулочників.

Міс Овал, місєс Циліндр, містер Елліпс і містер Куб – у кожному з них своя доза некомпетентності дуже очевидна. Так що вони, самі по собі, відпадають. Тому за інших рівних умов ви зупините вибір на найбільш компетентному пігулочнику. Це містер Шар.

Тепер припустимо, що містер Шар покаже себе компетентним майстром. З часом, коли ваш старший майстер Храдус підніметься на посаду керівника фабрики, Куля стане кандидатом на його місце.

Але, з другого боку, якщо Куля викаже некомпетентність у ролі майстра, ніякого підвищення він не отримає. Це буде означати, що він досяг того, що я називаю „особистим рівнем некомпетентності”. Там він і залишиться до кінця своєї кар'єри.

Деякі працівники на зразок Еліпса чи Куба досягають рівня некомпетентності вже на низьких посадах, і далі їх ніколи не просувають. – Інші, як містер Шар (у випадку, якщо він виявиться недостатньо хорошим майстром), добираються до цього рівня в результаті одного-єдиного підвищення.

Д. Пуш, майстер-автомеханік, піднявся на свій рівень некомпетентності, досягши третього ієрархічного ступеня. Генерал Победінг досяг свого рівня некомпетентності на самій вершині ієрархії.

От так і вийшло, що аналіз сотень випадків професійної некомпетентності підвів мене до відкриття Принципу Пітера:

В ієрархії кожен індивідум має тенденцію підійматися до свого рівня некомпетентності.

Нова наука!

На основі моїх досліджень про посадові просування в рамках організації я усвідомив, що вивчення ієрархій є, по суті, нова галузь науки. Я назвав її ієрархіологією. Оскільки всі ми вчимося і працюємо в ієрархіях, оскільки нами управляють ієрархії, цю новітню з суспільних наук важливо знати кожному.

Спочатку словом „ієрархія” позначали управлінську структуру церкви, де священнослужителі мали різні ранги. Нині ієрархією є будь-яка організація, у якій її працівники або службовці займають різне положення відповідно до їхніх чинів, посад, розрядів.

Відносна молодість ієрархіології як наукової дисципліни не може, судячи з усього, перешкодити її широкому застосуванню

у сфері управління – будь то управління державою або власними справами.

Це стосується вас! Мій Принцип служить ключем до розуміння всіх ієрархічних систем і, отже, до розуміння загальної структури цивілізації. Жменя диwakів намагається залишатися за межами ієрархії, проте кожний, хто пов'язаний з промисловістю, торгівлею, політикою, державним апаратом, озброєними силами, церквою і системою освіти, так чи інакше входить в ієрархію. І кар'єра їх визначається Принципом Пітера.

Звичайно, багато хто з них може досягти кількох підвищень, підіймаючись із одного рівня компетентності на інший, більш високий. Але компетентність на новому місці автоматично робить їх кандидатами для подальшого підвищення. Для кожного індивіда, будь то ви чи я, останнє підвищення буде підвищенням із рівня його компетентності на рівень його некомпетентності.

Таким чином, якщо часу і ступенів в ієрархії виявиться достатньо, то кожний службовець повинен піднятися до свого рівня некомпетентності і залишитися на ньому. Слідство Пітера свідчить:

Загальна тенденція така, що із часом кожна посада буде зайнята працівником, недостатньо компетентним для виконання своїх обов'язків.

Хто крутить колеса? Природно, на практиці рідко зустрічаються системи, в яких кожний службовець досяг свого рівня некомпетентності. У більшості випадків щось все ж таки робиться для досягнення офіційно проголошених цілей такої ієрархії. Так от:

Виконують роботу ті службовці, які ще не досягли свого рівня некомпетентності.

Принцип у дії. Вивчення типової ієрархії – шкільної системи міста Проспериті – наочно покаже, як Принцип Пітера діє в педагогічній професії. Розгляньте цей приклад, і ви зрозумієте, як ієрархіологія визначає роботу внутрішнього механізму кожної установи.

Почнемо знизу – з класних керівників. Для цілей аналізу я розділяю їх на три групи: компетентну, обмежено компетентну і некомпетентну.

Теорія вірогідності передбачає, а практика підтверджує, що вчителі будуть розподілені між цими групами нерівномірно: більшість опиниться в групі обмежено компетентних, а меншість в компетентній і некомпетентній групах.
медіана

Е. ФРОММ

АНАТОМІЯ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ

Псевдоагресія

Під цим поняттям я розумію дії, у результаті яких може бути завданий збиток, але яким не передували злі наміри.

Ненавмисна агресія

Яскравий приклад псевдоагресії – випадкове поранення людини. Класичний приклад – це перевірка револьвера і мимовільний постріл, що зачіпає людину, що знаходиться поблизу. Психологічний аналіз дає таким нещасним випадкам дещо ускладнене тлумачення, використовуючи поняття неусвідомленої мотивації.

Ігрова агресія

Ігрова агресія необхідна в навчальному тренінгу на майстерність, спритність і швидкість реакцій. Вона не має ніякої руйнівної мети і ніяких негативних мотивацій (гнів, ненависть). Фехтування, стрільба з лука або битва на мечях розвинулися з потреби уразити ворога, але сьогодні вони повністю втратили цю свою функцію і перетворилися на види спорту. Наприклад, битва на мечях у дзен-буддизмі доведена до справжнього мистецтва, яке вимагає величезної спритності, повного володіння своїм тілом, а також повної концентрації.

Усі ці якості необхідні ще в одному мистецтві, яке зовнішньо не має нічого спільного з бойовим, а саме в церемонії чаювання. Майстер дзен у битві на мечах не відчуває ненависті й бажання вбити чи поранити. Він просто точно виконує свої рухи, і якщо супротивник його виявляється вбитий, то це лише тому, що він „невдало вибрав місце”. І якщо представник класичного психоаналізу буде стверджувати, що в основі подібного вбивства може лежати неусвідомлений мотив бійця (ненависть і бажання знищити супротивника), то я скажу: це його справа, проте подібне аргументування свідчить лише про те, що її носій не має щонайменшого уявлення про дух дзен-буддизму.

Лук і стріли теж колись були зброєю захисту й нападу, а сьогодні це чисте мистецтво. І в західних культурах ми спостерігаємо той самий феномен щодо фехтування й битви на мечах, які також стали видами спорту. І хоча тут відсутні духовні аспекти бойового мистецтва дзен, все одно обидва ці види спорту виключають намір завдати шкоди супернику. Тут доречно пригадати, що й у первісних народів змагання з боротьби в першу чергу служили демонстрацією спритності та майстерності, а вияв агресивності відходив на другий план.

Агресія як самоствердження

Найважливіший вид псевдоагресії можна в якійсь мірі прирівняти до самоствердження. Йдеться про пряме значення слова „агресія”: у буквальному розумінні корінь *aggredi* походить від *adgradi* (*gradus* означає „крок”, *ad* – „на”), тобто виходить щось ніби „рухатися на”, „на-ступати”). *Aggredi* – це неперехідне дієслово, і тому воно прямо не з'єднується з доповненням; не можна сказати *to aggress somebody* „нападати кого-небудь”.

У первинному значенні слова „бути агресивним” означали щось на зразок „рухатися у напрямі мети без зволікання, без страху й сумніву”.

Концепція агресії як самоствердження знаходить підтвердження у спостереженнях за зв'язком між дією

чоловічих гормонів і агресивною поведінкою. У багатьох експериментах було доведено, що чоловічі гормони нерідко викликають агресивність. При цьому слід урахувати, що головна відмінність між чоловіком і жінкою полягає в їх різних функціях під час статевого акту. Анатомічні і фізіологічні особливості чоловіка обумовлюють його активність і здібність до вторгнення без зволікання і без страху, навіть якщо жінка чинить опір.

В. Франкл
ЛЮДИНА В ПОШУКАХ СЕНСУ
Частина 3
Основи логотерапії

Читач може помітити, що тут уводиться третя тріада. Перша тріада складалася зі свободи волі, волі до значення і значення життя. Значення життя подається другою тріадою – цінностями творчості, переживання і відношення. А цінності відношення підрозділяються на третю тріаду – усвідомлюване відношення до болю, вини і смерті.

Розмова про „трагічну” тріаду не повинна схилити читача до думки, що логотерапія песимістична, як говорять про екзистенціалізм. Логотерапія скоріше – оптимістичне відношення до життя, тому що вона учить тому, що немає трагічних і негативних аспектів, які не могли б за допомогою займаної щодо них позиції бути перетворені на позитивні досягнення.

Але є відмінності в позиціях, які людина може зайняти стосовно до болю і вини. У разі болю людина займає певну позицію щодо своєї долі. Інакше страждання не буде мати сенсу. У випадку ж вини людина займає позицію стосовно самого себе. Що ще більше важливо, доля не може бути змінена – інакше це не була б доля. Людина ж може змінити себе, інакше вона не була б людиною. Здатність формувати і переформовувати себе – прерогатива людського існування.

Іншими словами, це привілей людини – бути винним і її відповідальність – подолати вину. Як писав мені в листі редактор тюремної газети „Сан-Квентін Ньюс”, людина „має нагоду перетворення себе”.

Ніхто не дав такого глибокого феноменологічного аналізу цього перетворення, як Макс Шелер в одній із своїх книг „Розкаяння і відродження”. Він також указує, що людина має право вважатися винною і бути покараною. Якщо ми розглядаємо людину як жертву обставин і їх впливу, ми не тільки перестаємо вважати його людиною, але також завдаємо збитку її волі до зміни.

Повернемося до третього аспекту трагічної тріади людського існування, тобто тлінної життя. Людина бачить звичайно лише стерню тлінності і не звертає уваги на повну комору минулого. У минулому ніщо не є непоправно втраченим, але все зберігається в цілковитій безпеці й надійності. Ніхто й ніщо не може позбавити нас того, що ми зберігаємо в минулому. Те, що ми зробили, не може бути перероблене. Це збільшує відповідальність людини. Перед лицем тлінного життя вона відповідає за використання можливостей для актуалізації потенцій, реалізації цінностей – будь то цінностей творчості, переживання чи відношення. Іншими словами, людина відповідає за те, що вона робить, кого вона любить і як страждає. Якщо вона реалізувала цінність, якщо вона здійснила сенс, то здійснила його раз і назавжди.

Повернемося тепер до простої людини з вулиці і бізнесмена. Перший оцінює успіх другого як у певному „вимірюванні” більш низький порівняно з тим, хто зміг перетворити вирок долі в досягнення. „Багатовимірні” антропологія, про яку говорилося вище, може допомогти нам зрозуміти, що означає високе і низьке. Звичайно у своєму повсякденному житті людина рухається у вимірюванні, позитивним полюсом якого є успіх, а негативним – невдача. Це вимірювання компетентної людини, Homo sapiens. Але Homo patiens, страждаюча людина, яка за допомогою своєї людської суті здатна піднятися над своїм стражданням і зайняти позицію

щодо нього, рухається у вимірюванні, так би мовити, перпендикулярному попередньому, у вимірюванні, позитивним полюсом якого є здійснення, а негативним – відчай. Людина, навіть якщо він прагне успіху, не залежить від своєї долі, яка допускає або не допускає успіх. Людина за допомогою відношення, яке вона вибирає, здатна знайти і здійснити значення навіть безнадійної ситуації.

С.Н. Булгаков
ФІЛОСОФІЯ ГОСПОДАРСТВА
Розділ шостий

**ГОСПОДАРСТВО ЯК СИНТЕЗ СВОБОДИ І
НЕОБХІДНОСТІ**

I. СВОБОДА І ПРИЧИННІСТЬ

Суб'єкт пізнає („гносеологічний”), відвернутий і млявий, знаходить перед собою об'єкт, або предмет пізнання, і вся активність його щодо цього об'єкта вичерпується функцією пізнання, ідеальною його асиміляцією в науці, яка є лише одна з діяльностей живого, конкретного суб'єкта – людини.

Той самий суб'єкт, як діяльний і господарський, не тільки споглядає перед собою об'єкт, але й відчуває його в нестямі, у відчуженості від себе. Він переживає об'єкт не тільки як проблему знання (або свою ідеальну межу), але і як межу своєї потужності, самого свого буття, і тому прагне відсунути цю межу, зігріти холодний і чужий об'єкт своєю суб'єктивністю, залучити його до свого життя, так чи інакше собі асимілювати. І як роздвоєння та зіставлення суб'єкта й об'єкта обґрунтовують собою дискурсивне значення, науковий досвід, так і роздвоєння і зіставлення їх у дії, в житті обґрунтовують собою процес між суб'єктом і об'єктом, тобто господарство. Наскільки об'єкт у господарстві відчувається як межа потужності суб'єкта, настільки в ньому виражається необхідність, несвобода для суб'єкта; наскільки ж ця межа постійно відсовується і знімається суб'єктом, настільки в цьому здійснюється його

свобода. Свобода в господарстві має своїм об'єктом необхідність, тобто свою протилежність. У дії, у господарстві здійснюється синтетична єдність двох цих початків, які, взяті окремо, один одного виключають. Так само відстала й безформна маса каменя або мармуру є матеріал для здійснення скульптурного або архітектурного задуму, для втілення ідеальних форм. Так і світло знання і свідомості спалахує у темі невідання і у мороці несвідомості, їх долаючи. І подібним чином необхідність складає постійний субстрат свободи, її основу, дозволяючи свободі торжествувати над собою.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому Н. Хілл вважає, що думка – це річ?
2. Які кроки до багатства виділяє Н. Хілл?
3. Чому Н. Хілл виділяє першим кроком до багатства наявність бажання?
4. Як можна визначити принцип Пітера?
5. Що таке діяти в межах своєї компетентності?
6. До чого призводить некомпетентність?
7. Яка агресія необхідна для бізнесмена?
8. Чи може бізнесмен знаходитися в повній залежності від кого-небудь?
9. Що таке досконалий праксис?
10. Що таке закони праксеології?
11. Як визначає свободу С.Н Булгаков?

Ключові слова: бути успішним, принцип Пітера, компетентність, агресія, спосіб відношення до себе, Я і господарство, необхідність і достатність, віра в себе й іншого, праксеологія, шлях до багатства, наявність бажання, упевненість у собі, наявність спеціального знання, планування, ухвалення рішення, самовдосконалення, відповідність посади своєму призначенню, активність і агресія, спрямованість на що-небудь, совість.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аксиомы бизнеса. – М. Парадокс, 1995. – 425 с.
2. Булгаков С.Н. Философия хозяйства. – М.: Наука, 1990. – 412 с.
3. Ваше преуспевание в ваших руках / Д. Корнеги, Л.Дж. Питер, С.Н. Паркинсон, А. Блох: Пер. с фр. – М.: Республика, 1993. - 447 с.
4. Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности: Пер. с польского. – К.: Институт праксиологии, 1993. – 271 с.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994. – 447 с.
6. Хилл Н. Дума́й и богате́й. – К.: Молодь, 1993. – 150 с.

ТЕМА 8. НАБЛИЖЕННЯ ДО ДОСКОНАЛОСТІ

8.1.1. Значення творчості

8.1.2. Досконалість відносин

8.1.3. Заперечення недосконалості

8.1.4. Протистояння злу

8.2.1. Цілюще кохання

8.2.2. Любов і жертви егоїзму

8.2.3. Любов – дар і любов – потреба

8.3.1. Необхідність мистецтва

8.3.2. Наближення до краси

8.1.1. Значимість творчості. М.О. Бердяєв розглядає творчість у єдності зі свободою. На його думку, саме свобода є основою того, що творчість фактично безпричинна, вона є творчість із „нічого”. Проте це не означає, що творчість з „нічого” не припускає підґрунтя, а є тільки можливість не детермінованого прибутку. Детермінованою може бути тільки еволюція, тоді як творчість не залежить від передування. Із цього слідує, що творчість є таємниця свободи. У творчості присутня таємниця створення з нічого, тим самим акт творчості трансцендентний щодо світу, більше того, він перериває детермінованість світового становлення.

Якщо заперчується творчість з нічого, значить признається тотальність детермінізму. Творчість відбувається із середини, тому бажання зрозуміти творчість нічого не може дати, оскільки свободу неможливо раціоналізувати, інакше це буде вже детермінізм.

Водночас, як помічає М.О. Бердяєв, свобода не є тільки заперечення детермінованості, вона не є також і свавіллям. Хибно вважати свободу також детермінантою людського духу. Оскільки свобода не тільки породження одних духовних явищ іншими, але й творча потужність, яка походить із бездонного джерела, є творча енергія. Тому вона не має ніяких меж.

Основною ознакою свободи за М.О. Бердяєвим є те, що в ній живе Божественний розум. Якщо свобода розуміється поза ним, вона перетворюється на свавілля. Непоможливе отримання свободи заради самої свободи, в цьому випадку вона перетворюється на гріх, пустку без мети і змісту. Крім того, негативна свобода перетворюється на необхідність.

Тоді власне творча свобода не виникає в самому акті творіння. Свобода творіння виникла з єдності Божественної і людської у Христі, в акті його спокутування. Тому у гріху свобода завжди є свобода від чого-небудь, то у творчості вона є свобода для чого-небудь.

М.О. Бердяєв заперечує визначення свободи як усвідомленої необхідності, оскільки, на його думку, якщо розуміти її таким чином, вона є лише зворотним боком розпаду. Саме примушення є рабством, яке заперечує свободу: „Необхідність є занепада свобода, свобода ворожнечі й розпаду, свобода хаосу й анархії”.

Справжню свободу М.О. Бердяєв визначає так: „Справжня свобода є вираження космічного (на протидію хаотичному) стану всесвіту, його ієрархічної гармонії, внутрішньої зосередженості всіх його частин”. Витоки свободи виникають у духовній близькості, тобто в любові, отже: „Любов є зміст свободи, любов – свобода нового Адама, свобода восьмого дня творіння”. Звідси основою творчості буде любов, яка звільняє від чар мертвотного світу, повернувши його до життя. Це оживлення досягається через любов у Христі.

Тож усякий індивідуалізм є тільки вияв кризи натуралізму й детермінізму. Індивідуаліст відчужується від світу, він здатний тільки на насильство над ним і не більше. Він прагне ототожнення себе з світом, але воно ілюзорне. Тому індивідуаліст прагне звільнити себе від світу і поневолити його. Трагедія індивідуалізму показана Г. Ібсеном у драмі „Пер Гюнт”, де головний герой проголошує всі свої бажання абсолютними.

Протилежністю індивідуалізму є індивідуальність, яка затверджує себе в акті творіння божественного життя.

Творчу свободу можна зрозуміти тільки внутрішньо, тобто, ставши творчою особистістю, індивідуальністю. Свобода може бути пізнана тільки через свободу. При цьому індивідуальність завжди універсальна, оскільки обумовлена створенням.

Ніколи свобода не здійснює себе наодинці, проте, самотність не означає відірваності від космосу: „Самотність лежить зовні протилежності індивідуалізму й універсалізму, і тому наодинці може бути як індивідуалізм, так і універсалізм. Один може бути соборніше, універсальніше цілого колективу”. Отже, вільна особистість, яка знайшла свободу, стає самодостатньою, і саме вона стає основою для виникнення справжньої єдності.

М.О. Бердяєв піддає критиці раціоналізм за те, що буття він перетворює на щось зовнішнє стосовно до свідомості людини. Тим самим людина виводиться з буття, а знання розглядається як форма віддзеркалення дійсності. Якщо усвідомлення буття в рамках раціоналізму пов'язане з виникненням абстракцій, то в емпіризмі – це просто копіювання реальності. М.О. Бердяєв заперечує: „Знання у жодному випадку не є віддзеркалення, копіювання буття і ни в якому значенні не є створення, дублювання буття”.

Він виступає проти того, що знання тільки копіювання або дублювання буття, оскільки суб'єкт, як він пише, „розвиває буття”. Тож знання і є безпосередньо саме буття, оскільки через нього відбувається саморозкриття буття. При цьому під пізнанням він розглядає не пізнання речі, а пізнання, яке відбувається в церковній, божественній свідомості й розумі.

Так знання є життям самого буття, це дух, який є в людині. „Знання є саме буття, – відзначає М.О. Бердяєв, – жива функція буття, цінність розвитку буття. Знання є акт самосвідомості й самоусвідомлення універсального буття, до якого і ми залучаємося, – функція універсального розвитку”. Тому істина повинна бути заслужена, оскільки вона відкривається тільки в подвигу духу, через відмову від розуму індивідуального на користь розуму церковного.

Таке трактування знання на перший погляд мало що може дати людині як істоті творчій. Проте, така думка помилкова.

М.О. Бердяєв говорить про необхідність досягнення людиною єднання з буттям. Це можливо за допомогою любові, оскільки тільки вона здатна вчинити життєвий переворот у свідомості людини. Тоді буття перестає бути екзистенційною думкою і стає власне буттям.

8.1.2. Досконалість відносин. Творення чого-небудь можливе за умови щирості й досконалості відносин. Найбільш повно висвітлена проблема відносин людини до самої себе, іншого і світу Мартіном Бубером у роботі „Я і Ти”. Найщирішим і безпосереднім відношенням вважається відношення Я і Ти. Він пише: „Відношення є взаємність. Моє Ти впливає на мене, як і Я впливаю на нього”, при цьому, дух фактично виявляється у відповіді своєму Ти, дух, який є водночас слово. Людина стає Я, коли він стає Ти. Якщо відносини вичерпані, то Ти перетворюється на Воно, і, навпаки, якщо Воно входить у дійсність відносин, воно стає Ти. Неймовірно незатишно, коли світ даний тільки через Воно, а Ти є там острівцями людяності.

Світ розглядається М. Бубером як Воно, те, що застигає в речі, будучи тим, що сприймається, відчувається, уявляється, бажається, мислиться.

На противагу Воно той, хто говорить Ти, не володіє кимось як об'єктом. Він полягає у відношенні, яке можна розмежувати на життя з природою, життя з людьми, життя з духовними сутностями.

Коли Хтось стає Ти, воно перестає бути просто об'єктом; і якщо Ти оволодіває мною, наприклад, дерево або людина, у цьому випадку воно стає не сукупністю властивостей, а колискою Дійсного життя.

Будь-яке відношення – це або вибирати або бути вибраним. Отже, Я може стати Я-ти, що є перетворенням у цілісну істоту в ситуації зустрічі.

Власне відношення є взаємність. Я впливає на Ти, Ти вчить мене. Вислів з Біблії: „Спочатку було Слово” М. Бубер змінює на: „Спочатку є відношення”. Існування розгортається в потоці

взаємності. Однією з відносин є любов, при цьому любов не може бути недосконалою, вона не може бути, наприклад, сліпою. Власне незрячою може бути тільки ненависть. Однією з проблем людського існування є те, що Ти стає Воно, тобто Ти стає об'єктом серед об'єктів, і тоді перестає існувати любов.

Наявність Духу можна визначити тільки між Я і Ти, якщо людина живе в Дусі, вона може відповісти своєму Ти. Той, хто розглядає Дух, розділяє дистанцію між Я і Воно, або сферу почуття і сферу соціальних інститутів. У своїх почуттях людина відпочиває, потураючи своїм симпатіям і антипатіям. Проблема в тому, що інститути не утворюють суспільного життя, отже „державу треба замінити общиною любові”. Але тільки в справжній общині все перебуває у взаємному відношенні до єдиного живого осереддя. А живе відношення включає почуття.

Розглядаючи Я-воно, М. Бубер говорить про те, що не можна говорити про його причетність до зла, якщо Воно не претендує на те, що Воно є саме буття. Але коли людина потурає цьому, розростається світ Воно, який пригнічує і Я.

М. Бубер ставить питання: „Але хіба не через необхідність суспільне життя сучасної людини занурюється у світ Воно?”. Можливо, що тут править Я, то завдяки його пануванню виникає міцна і розгалужена структура великих перетворень у цих сферах. У результаті кустарний дилетантизм поступається місцем формуючій майстерності, а мрійливість – могутньому розуму.

Наводяться протилежні докази, що управління пристосоване до сучасних умов, що й самі вони тільки пристосовуються, що окрім тиранії від держави чекати нічого не варто. Людина, що тільки покоряється Духу, та її діяльність у сфері господарства і держави не може бути дилетантизмом, оскільки вона знає, як вийти назустріч людям як носіям Ти. Вони наважуються на це, оскільки служать істині, яка не проганяє розум. І робота можлива тільки з Духу, „тільки з його присутності може вилитися значення і радість усім людям, а всяке володіння – благоговіння і жертвна сила”.

То вплив Духу, який утримується в особистому житті людини, повинен розчинитися в суспільному житті, – підкреслює М. Бубер. Безмежна причинність у світі Воно не пригноблює того, хто сам не обмежений світом Воно. У ньому Я і Ти вільно взаємодіють, а людині дається свобода. Але це стосується тільки того, хто відвідав відношення і присутність Ти.

„І лише той зустрічається з долею, хто втілив у дійсне свободу”, – відзначає М. Бубер. Таку людину не гнітить причинна необхідність, якщо вона повертається у світ Воно. Водночас, як відзначає М. Бубер, у лихі часи світ Воно гнітить і пригнічує людину.

Отже, необхідна спочатку подія – зустріч Я і Ти.

При цьому єдине, що може дійсно стати долею – це віра в долю. Це виходить з того, що той, хто пізнав суть Воно, тому Воно і здається, хоча сам факт такого підкорення здається незвичайним і страшним.

М. Бубер указує на зв'язок свавілля і долі, свободи і долі. При цьому свобода і доля утворюють Значення. Якщо вільна людина вірить у реальний зв'язок Я і Ти, то свавільна людина ні в що не вірить, оскільки вона знає лише гарячковий і метушливий світ, вона захоплена пристрастю його досліджувати. При цьому Ти нею тільки використовується. Вона не здатна на жертву. Вона втручається у все для того, щоб розштовхати інших.

8.1.3. Заперечення недосконалості. Спочатку будь-яка справа можлива за наявності досконалості, тому на чолі будь-якого підприємства повинен стояти тільки той, хто не може прийняти недосконалість. Вияв іншого полягає в тому, що людина не піклуватиметься сама про себе і таке відношення переноситься й на виконання справи, тобто вона недбала, все виконує неякісно, з помилками тощо. Недостатньо бути грамотним фахівцем, професіоналом у своїй справі, необхідно також негативно відноситися до вияву недосконалості в інших. Для цього необхідна сила духу і незалежність від підлеглих, які можуть мати прекрасні людські якості, але проте, не можуть

добре виконати роботу. У цьому аспекті людина може мати цінність постільки, оскільки вона може виконати певну дію відповідно до основної цілі діяльності в цілому. Проте не всякий здатний відноситися до іншого з боку успішності виконання певної діяльності.

Ділова людина не може прийняти недосконалості, її охоплює почуття протесту, оскільки вона не може витримати вияву ліні, непунктуальності, помилок, недбалості тощо. У її душі все повстає проти недосконалості та досягає ступеня нетерпимості. Цей імператив заперечення відчувається підлеглими. Саме його наявність тримає їх в напрузі. Щодня в їх свідомості виникає одне й те саме питання: „Як він сьогодні, не дуже суворий?” Ця суворість не має персонального адресата, тобто не спрямована на конкретну особу. Тим паче, що поза здійснення справи менеджер відноситься до кожної особи гранично шанобливо. Але в рамках здійснення справи міра пошани і шанобливості залежить від якості виконуваної діяльності. І якщо людина припустилася грубої помилки, вона втрачає свою пошану. Таке заперечення виходить із суті справи, і тому сприймається як справедливе.

Ділова суворість може досягати крайніх виявів, і тоді вона стає деспотизмом, який іноді переростає в самодурство. Людина, яка захоплена самим процесом досягнення досконалості, може добитися надзвичайно високих результатів, але при цьому стати справжнім деспотом, який принижує особистість. Він виявляється не тільки на вершині благополуччя, але й у граничній нелюдській напрузі, яка вимотує його і безпосередніх виконавців справи. Самі відносини при цьому стають нелюдськими, тому час від часу з'являється необхідність для вияву поблажливості та вседозволеності. Така людина фактично стає руйнівником моральності, і як тільки вона позбавляється своїх владних повноважень, то стає тим, кого зневажають. Таким чином, основна проблема полягає в тому, щоб заперечення недосконалості не приводило до заперечення людської гідності та не було причиною етичного зла. Інша проблема полягає в

тому, що заперечення недосконалості виявляється не систематично і не носить характер імперативу, це приводить до того, що не відбувається корекція якості діяльності, внаслідок чого унеможливорюється її якісне виконання.

Отже, заперечення недосконалості – це завжди балансування на вістрі людських відносин: з одного боку гранична вимогливість до якості роботи, з іншого – визнання саме цінності людини самої по собі.

8.1.4. Протистояння злу. Будь-яка справа неможлива без протистояння злу. Проблема протистояння злу силою була поставлена Іваном Олександровичем Ільїним. Він розглядає непротивлення як факт саме потакання злу. Якщо людина ніяким чином не чинить опір злу – це означає, що вона приймає його, надає йому свободу і владу, що призводить до загибелі того, хто знаходиться у владі зла. Повна відсутність усякого опору призводить до того, що панує схвалення зла. Так той, хто не чинить опір злу, поглинається ним і стає одержимим. Тоді зло – це не стільки щось зовнішнє, а те, що виходить із сутності людини, є тяжінням до розгнужданості звіра, для якого не існує ніякої совісті, ні морального закону, ні духовного ідеалу. Духовні основи такої людини розм'якшені і вона стає жертвою поганих пристрастей. Отже той, хто не опирається злу, руйнує свою духовність. Як наслідок він приймає вияв злої сили за волю, інстинктивну хитрість за розум.

І.О. Ільїн підкреслює, що коли говорять про зло, мають на увазі вияви людини. Неможливо вважати злом стихійні явища природи, фізичні недоліки або хворобу. Власне джерелом зла може бути тільки душевно-духовний світ. Ніякі зовнішні явлення, наприклад, лютості, гніву, ненависті не можна вважати злом, якщо за собою вони не мають злих почуттів і думок, – це буде лише театральна вистава і не більше. І, навпаки, внутрішній злий намір, навіть якщо він ніяк зовнішньо не виявляється вже буде власне злом. Звідси саме боротьба зі злом може відбуватися на рівні внутрішнього душевно-духовного світу людини. Для того, щоб протистояти злу, душа повинна бути в стані одухотворення і любові. „Людина духовна, –

стверджує І.О. Ільїн, – тоді і оскільки, остільки вона добровільно й самостійно звернена до об'єктивної досконалості, потребуючи її, відшукуючи її і люблячи її, вимірюючи життя й оцінюючи життєвий зміст мірою їх справжньої божественності (істинності, краси, правоти, любові, героїзму). Проте справжню силу і цінність одухотворення набуває тільки тоді, коли воно несеться повнотою глибокої і щирої *любові* до досконалості та її живих виявів”.

Отже, протистояння злу є наближенням до досконалості. І.О. Ільїн уточнює, що власне протистоянням буде не ворожнеча до зла, більше того, саме вона й буде безпосередньо злом. Неможлива любов як така, якщо вона не звернена на досконалість. Отже, звільнення від зла є духовним перетворенням. Водночас це не означає, що любов заперечує всяке примушення. І.О. Ільїн виділяє таку форму протистояння злу як вистоювання, яке є „накладення волі на внутрішній чи зовнішній склад людини, яке звертається не до духовного бачення і любовного прийняття примушованої душі безпосередньо, а намагається примусити її або присікти її діяльність”. Виділяються такі види вистоювання: самопримушення, психічне примушення, фізичне примушення і припинення.

При цьому І.О. Ільїн вважає невірним прирівнювати будь-яке примушення до насильства, оскільки останнє є дія необґрунтована й обурлива, несправедлива і не має під собою підстави, саме тому вона викликає негативне відношення.

І.О. Ільїн вважає необхідність самопримушення у протистоянні власній лінії, поганим звичкам, азарту, запою тощо. Воно необхідне як засіб самовиховання. Воно необхідне для того, щоб вести боротьбу з похмурим „не хочеться”. Будь-яка людина потребує сприяння на шляху подолання слабкості своєї волі. Тому всі люди безперервно виховують один одного, і уникнути цього неможливо. Якщо людина утримується від позитивного впливу, вона шкодить собі й іншим, оскільки викликає невпевненість у своїй правоті та нездатність підтримати іншого духовно. З цієї точки зору правові й

державні закони не можуть розглядатися як закони насильства, а тільки як засіб спонукання і формування зрілої правосвідомості.

8.2.1. Цілюще кохання. Платон у своєму діалозі нарікає, що люди не усвідомлюють потужності любові, не усвідомлюючи величі бога любові Ерота, який допомагає людям і зціляє їх. Тому виникає необхідність з'ясування причини роз'яснення його потужності. Він звертається до міфу, в якому говориться, що раніше природа була дещо іншою. Окрім двох половин – чоловічої і жіночої, існувала основа, яка їх об'єднувала, і від якої залишилася тільки назва – андрогени – істоти, тіло яких було кругле, кінцівок було чотири, два обличчя на одній голові. Пересуватися ця людина могла в будь-якому напрямі, оскільки могла ходити колесом. Наявність трьох половин пов'язується з тим, що чоловіча стать пов'язана із Сонцем, основою, що запліднює, жіноча – із Землею, а Місяць – це третя основа, в якій об'єднуються обидва ці основи. Андрогини володіли надзвичайною силою і намагалися вчинити сходження на небо і напасти на богів, які вирішили покарати їх. Якщо вони будуть знищені, то позбавляться своїх почестей, і тоді Зевс вирішив розрізати їх навпіл, щоб зменшити їхню силу і покласти край буйству.

Тому кожна людина – це тільки половинка людини, тому одна половина шукає іншу. Тож, якщо людині вдається зустріти свою половину, їх охоплює почуття прихильності, і вони не хочуть розлучатися. Це прагнення зумовлене не тільки почуттям хоті. Причина полягає в прагненні злитися з коханою в одну істоту. Тоді любов можна вважати виявом жадання цілісності та прагнення до неї.

Платон заперечує твердження, що любити, значить шукати свою другу половину. Сутність любові він бачить у благу, а значить у прагненні до безсмертя. Цього можна досягти тільки одним шляхом – народженням. Усе смертне на відміну від божественного не залишається одним і тим самим, а, застаріваючи, залишає свою подібність. Тобто, власне призначення любові полягає в тому, щоб обезсмертити себе.

Платон розрізняє вагітність тілесну, яка є служінням Еросу, і вагітність духовну, що є виношуванням у душі розуму й чесноти.

Одним із найвищих виявів духовної життєвої сили є розуміння, яким чином управляти будинком і державою. І той, хто виношує духовні якості, шукає скрізь прекрасне, в якому він може звільнитися від тягара. Тож радість від прекрасного тіла і від знаходження слів гідності: „Він стикається з прекрасним і народить на світ те, чим вагітний”. Тобто, призначення любові в тому потомстві, яке приносить славу.

Отже, початок любові в устремлінні до прекрасних тіл у молодості, після усвідомлення спорідненості краси всіх тіл любов до одного тіла спадає і здається нікчемною. Тільки потім приходить здатність цінувати красу душі вище, ніж красу тіла. Так людина осягає красу вдач. Далі її шлях до краси наук і мудрості, звідси виникає прагнення народжувати великі думки. Пройшовши цей шлях, людина осягає прекрасне не в чому-небудь конкретному, а саме по собі, з якого відбуваються всі інші різновиди прекрасного.

8.2.2. Любов і жертва егоїзму. В.С. Соловйов ставить під сумнів тезу, що значення статевої любові полягає в продовженні роду, оскільки значна частина тварин розмножується безстатевим шляхом. Тому значення любові необхідно шукати в ідеї вищого організму. Він доводить, що „статева любов і розмноження роду знаходяться між собою у зворотному відношенні: чим сильніше одне, тим слабкіше інше”. У людини вияв любові не пов'язаний з потребою відтворення потомства. У священній історії любов не розглядається також як знаряддя для історичних цілей.

В.С. Соловйов розуміє статеву любов як вищий розквіт індивідуального життя, але у тварин родове життя переважає індивідуальне. У людстві індивідуальність має переважаюче значення і не може бути виявом зовнішніх чинників. Гідність людини ґрунтується на самовизнанні розумності, свідомості, яка має нагоду оцінювати свій стан і бути розумом істини. Водночас, шукаючи відповідність між своїми діями та

свідомістю, людина не виходить за межі своєї форми як людина. Тобто, через людину „вперше просяяла в світі істина всесвітньої вселюдської єдності”.

Головною перевагою людини В.С. Соловйов вважає здатність пізнавати та втілювати істину, яка є здатністю не тільки родовою, але й індивідуальною. Проте для цього недостатньо усвідомлення істини, необхідно, щоб людина не перебувала в істині, а була відособленою. Але егоїзм не може освітити істини, жива сила егоїзму повинна зустрітися з іншою живою силою, тоді істина буде не тільки зовнішньою.

Любов визначається В.С. Соловйовим як „жива сила, що оволодіває внутрішньою істотою людини, і дійсно виводить її з помилкового самоствердження”. Тому любов водночас і порятунком, і виправдання індивідуальності. Через це любов ставиться вище ніж розумна свідомість, водночас, без неї вона не може бути внутрішньою самостійною силою.

Розумна свідомість є розрізнення самого себе, розрізнення своєї індивідуальності і заперечення егоїзму. Значення любові В.С. Соловйов бачить у порятунку і виправданні індивідуальності через жертву егоїзму, основний недолік якого полягає в тому, що людина приписує собі виняткове значення, і відмовляє в ньому іншим. Лише разом з іншими вона може здійснити своє безумовне значення – стати нероздільною і незамінною частиною всеєдиного цілого, „самостійним живим і своєрідним органом абсолютного життя”.

Отже, В.С. Соловйов виділяє, що існування особистості можливе лише за умови, якщо людина реалізує саму себе спільно з іншими. Тільки в єднанні здібностей, умінь, намірів і бажань вони є певною цінністю.

Всякий егоїзм є вираз самого себе, і його подолання можливе тільки через любов, тільки через неї людина може розширити межі свого феноменального буття.

Статеву любов не може замінити ні містична, ні батьківська любов, оскільки вона відрізняється взаємністю і внутрішньою вдячністю, повнотою почуття з'єднання.

Власне задачу любові він бачить у тому, щоб „виправдати на ділі те значення любові, яке спочатку дане тільки в почутті; потрібне таке поєднання двох істот, яке створило б із них абсолютно ідеальну особу”.

Істинне призначення любові полягає за В.С. Соловйовим не в почутті любові, а в самому здійсненні любові, в любові як справі, в якій відтворюється ідеальна єдність двох істот. При цьому любовна ідеалізація є тільки приманкою.

Звертається увага, що всякий фізіологічний акт не може бути нічим, поки в нього не вкладається значення. Сенс же полягає в тому, що людина надає виняткове значення чужій індивідуальності, яка стає натхненною плоттю. Любов свідчить, що любити можна тільки живе, звідси небажання змиритися з його смертю.

Життя може бути зміною важкої механічної праці та притупляючих свідомість задоволень. Для такого життя смерть стає неминучістю, в любов, ж, навпаки, панує безсмертя.

Підстава любові, за В.С. Соловйовим, знаходиться у вірі, і стверджувати особистість означає також визнавати її в Богові, отже, відчувати віру в Бога. Тому віра набуває непорушну єдність.

8.2.3. Любов – дар і любов – потреба. Клайв Стейлз Льюїс розмежовує любов-потребу і любов-дар. Як приклад любові-дару він наводить любов батьків до дітей. Любов же потребу відчуває дитина до своєї матері. Тоді обидва ці визначення співвідносяться зі словами Іоанна: „Бог є любов”. Власне схожа на Бога любов-дар: Батько віддає себе Сину, Син – Батькові та світу, і, нарешті, дарує Батькові сам світ у Собі й через Себе”.

К.С. Льюїс не вважає, що любов-потреба – це просто „егоїзм”, оскільки люди потрібні один одному. Головне в тому, що власне духовне здоров'я буде пропорційне любові до Бога. Водночас, кожний наш вияв виражається в нужді, тобто любов-потреба – це вияв духу.

Він розмежовує два ступеня близькості до Бога. Перша, виявляється у схожості з Богом, оскільки життя дарує, як і Він,

тож кожна людина і погана, і хороша, схожа на Бога. Друга – це близькість самого наближення до Бога як зразка.

Виділяється, що всяка людська любов схильна брати на себе Божественні повноваження. Тут ідеться не про закоханість, не про просто хотіння, яке псує людину, а про високу любов, яка здатна поглинути людину, наприклад, любов до батьківщини, підігріта пивом? Любов-дар у цьому випадку руйнує саму людину, і її можна назвати усмирена ненависть. Так К.С. Льюїс доходить до висновку, що людина не повинна ні творити з любові кумира, ні відкидати її.

Розглядаючи любов до того, що зовні людини, він виділяє задоволення. Можливо, коли задоволення може перетворюватися з другого в перше, таке відношення до вина поміркованої людини. К.С. Льюїс указує на природність і позитивність задоволення-потреби і негативної задоволення-оцінки, оскільки останнє є виявом надмірності.

У задоволенні-потребі важко провести лінію між „плотським” і „духовним”, оскільки в ньому є відчуженість. Тоді К.С. Льюїс ставить поряд любов-потребу, любов-дар і задоволення-оцінку. Остання є піднесенням того, кого люблять. Хоча реально всі ці три види любові існують цілісно.

Любов до природи, відзначає К.С. Льюїс, – це не просто любов до краси, а любов до „темних, кривавих богів”, де хіть і сила діють без сорому. Але природа не учить, вона тільки показує. При наближенні до Бога виникає необхідність схилення перед нею, але не зупинки на ній.

Любов до країни – це любов до будинку, пошана до устрою справ. Другий різновид – любов до минулого, яке накладає зобов'язання. Воно вже не так небезпечне й у ньому багато ганебних фактів. Третій різновид – віра в те, що твоя добра країна найкраща. Цей розумний патріотизм стає в деяких випадках расизмом натовпу. Четвертий різновид – це граничне почуття переваги, власне бісівський патріотизм. Країни живуть у стані небезпеки. Основна проблема – щоб патріотизм не протиставився етиці.

Такий різновид любові як прихильність менше за все відрізняє людину від тварини. Це найпростіша любов. Це любов – парадокс: діти люблять матір любов'ю-потребою, але вона має потребу, щоб у ній мали потребу. Любов-прихильність виходить далеко за межі сім'ї. Вона не вимагає ніякої ідентичності, вона покірлива і не велична, вона тиха. Часто вона входить в інший вид любові, наприклад, закоханість не може існувати без прихильності. Оцінка не відіграє в прихильності ніякої ролі. Якщо друзів і коханих ми вибираємо за що-небудь, то в прихильності все навпаки. Тому прихильність – найдемократичніша любов.

Вона невибаглива. Водночас, прихильність може породжувати і добро і зло. У прихильність входить любов-потреба, тоді прихилитися можна до кого завгодно, але це не значить, що така людина гідна любові. Король Лір схиблений на любові-потребі, і вона не приносить йому добра. У прихильності дуже сильні ревності, оскільки вона не терпить зради. Прихильність-дар – це фактично нав'язування самого себе, прагнення, щоб у нас мали потребу.

Дружба також розглядається К.С. Льюїсом як різновид любові. У ній не діє інстинкт, вона з'єднує особу з особою, це спосіб виділення зі стада. Дружба цінувалася в Античності й Середньовіччі, часах відходу від матеріального світу. Але в наш час вона потребує виправдання, оскільки ставить суспільне вище особистого. Дружба не обмежується тільки відносинами двох, вона вимагає третього, четвертого. Дружба не поєднується із закоханістю.

Окрім дружби є ще приятелювання, яке ґрунтується на виконанні спільної справи. Дружба народжується із приятелювання. К.С. Льюїс стверджує – дружба не потрібна. Можна вижити без друга, але без союзника не можна. Добродійність чужа дружбі, оскільки вона суперечить їй. Вона вільна від потреби, оскільки потреба заважає дружбі. Тому розподіл друзів нас не цікавить. Професія не має значення, оскільки дружба безвідповідальна. Дуже сильна в дружбі любов-оцінка. Один із друзів відчуває себе негідним і дивується

зі своєї потреби. Дружба не допитлива, вона нічим не цікавиться. Але дружба оголяє саму особу, вона шукає істини, вона чисто духовна. Тому, по-перше, керівництво боїться дружби; по-друге, ззовні дружнє коло визначається як гурток, а може бути і зграя; по-третє, в Писанні любов між Богом і людиною ототожнюється з дружбаю.

Оскільки кожна дружба – це бунт мудреців, вона може бути школою гідності, а може й вади, їй властива глухота до чужої думки. Наприклад, така дружба характерна для правлячого класу, який оточує себе стіною пустки. Дружить у цьому випадку передбачає снобізм, гордість, що тебе вибрали, й іноді таке коло „друзів” починає підбирає собі бажаних. Так дружба повертається в приятелювання. Тому в Писанні рідко використовується образ Дружби. Вона не може стати місцем взаємного захоплення, вона є союз рівних, але рівність є виключення.

Закоханість слід відрізнити від жадання, яке може входити в закоханість, а може й не входити, при цьому жадання без закоханості прагне до соїтія, закоханість же – до самої людини. Слід зазначити, що закоханість перетворює задоволення-потребу у вищу із задоволень-оцінок, вона знищує різницю між брати і давати.

Передбачається, що жадання заважає закоханості, але в Писанні відсутнє цьому підтвердження. Небезпека в іншому: у самому факті „догодження”. Небезпека соїтія полягає не в тому, що воно може перешкодити духовності, а в надмірній серйозності. Відноситися суворо до пристрасті – значить насилувати природу. Оскільки пристрасть може покарати, оскільки вона тваринна, їй не можна ні поклонятися, ні ненавидіти. Тут гра, в якій чоловік грає Небо-батька, жінка – Матір-землю.

К.С. Льюїс відзначає: „Як жадання закоханих не прагне насолоди, так закоханість у всій повноті не прагне щастя”. Закохані не хочуть пройти через розлучення, і в цьому й велич, і жах любові. Веселощі закоханих вражають, вони виходять за межі самозвеличення. Але закоханість – не Любов. Оскільки у

всій величі вона може призвести до зла, наприклад, самогубства. У випадку якщо їй поклоняються, безумовно, а вона й вимагає цього. Закоханість не призводить до обожнювання, оскільки у шлюбі такий культ перетворюється на безглуздість. Справжня небезпека в тому, що закохані схиляються перед закоханістю; вони не посилаються на обставини, а на якийсь закон любові, вони обростають своєю особливою релігією. У ній і жорстокість і ніжність. Та все ж закоханість не міцна, оскільки почуття неможливо утримати. Блаженний стан рано чи пізно проходить.

Природна любов недостатня. Вона завжди включає страждання, тобто милосердя. Природна любов – суперниця любові до Бога. Але найпомірніша любов менш осоружна Богу, ніж черствість, оскільки в ній жорстокість в першу чергу стосується самого себе. Та вона повинна відлинити, якщо заважає йти за ним. Це дуже важко для багатьох.

Любов – Бог є Його любов до нас, дар творіння, якими є і любов-дар і любов-потреба. Окрім цього, Господь нам дарує любов-благодатну, оскільки він робить усіх співучасниками Своєї Любові. Божа Любов допомагає любити наших ворогів, що зневажають нас. Як пише К.С. Льюїс: „Будь-хто, кого ми нагодуємо й одягнемо – Христос”. Така любов називається милосердя.

Любов-потреба до Бога виникає, оскільки людина – тваринна істота. Саме прохання звернене не до тирана, але насправді тут відбувається розлучення зі свободою, але при цьому відбувається отримання свободи, сили й радості. Приймати милосердя важче, ніж давати. Але, увійшовши в серце, Господь перетворює любов-потребу.

8.3.1. Необхідність мистецтва. Питання про актуальність мистецтва – це спроба відповісти на питання про міру його необхідності для людини. Слід мати на увазі, що сучасна культурна спадщина в основному пов'язана зі спадщиною церкви. Необхідність прекрасного доводилася ще Платоном. Прекрасне є спосіб здійматися над земними тяготами. Тож прекрасне – це завжди ідеал, досконалість.

Краса в розумінні Г.-Х. Гадамера – це не те, що дане зовні дійсності, а те, що перебуває в ній самій. Функція прекрасного полягає в тому, щоб „перекинути міст через прірву, що розділяє ідеальне й реальне”. Але прекрасне неможливо визначити щодо загального, оскільки воно завжди індивідуальне. Значущим стає тільки індивідуальне.

З погляду Г.-Х. Гадамера заслуга І. Канта полягає в тому, що він побачив своєрідність естетичного переживання в його незацікавленості. Дійсно, яка користь у тому, що людина переживає радість. Мистецтво володіє значущістю, але його неможливо підвести під поняття мети. Незацікавлене задоволення реалізується в природній красі, роль якої важко переоцінити для домашнього побуту: це і красиві шпалери, наприклад зображення квітки та ін., що підвищує життєвий тонус. Але така краса вільна від поняття значення.

Основна ознака мистецтва, як вважав Г.-Х. Гадамер, це те, що воно створює щось зразкове, замість того, щоб створювати щось за правилами. При цьому, як і творчість генія, так і сприйняття глядача є вільною грою уяви. Грою є і смак, і створення художнього твору. Тільки в зіткненні з індивідуальним прекрасне оживає.

У якості глибинних джерел людського досвіду Г.-Х. Гадамер виділяє „гру”, „символ” і „свято”. Гра виглядає як саморух, у якому рух програє саме себе. У людській грі рухи певним чином упорядковуються й організуються. При цьому метою є сама дія, але водночас вона виконується зі всією серйозністю. Гра вимагає участі в ній, насамперед глядача, який не просто пасивний споглядальник, а той, для кого вона існує.

Те ж саме, вважає Г.-Х. Гадамер, і в естетичному переживанні. Ідентичність герменевтики полягає в тому, що щось мається на увазі, навіть якщо воно існує в одиничності, як, наприклад, музична імпровізація. При цьому ідентичність виникає через згоду зрозуміти що-небудь певним чином. Справжня ідентичність пов'язана зі змінами й відмінностями. Саме з їх усвідомлення й починається естетична гра.

Призначення символу, як вважає Г.-Х. Гадамер, – це звертання до чого-небудь, що зазвичай визначають як алегорію. Власне ж символ є спосіб з'єднання уламнів буття в єдине ціле, з якого відкривається благо і гармонія. Отже, ми дістаємо можливість наблизитися до цілісності пізнаваного світу. Із цієї точки зору актуальним стає гегелівське визначення ідеї як плотське бачення ідеального.

На противагу Г. Гегелю, Г.-Х. Гадамер вважає, що символічність витвору мистецтва „ґрунтується на нерозривній єдності натяку та приховування”. Звідси значення твору мистецтва полягає в його здійсненні. Отже, мистецтво не тільки оголює деякий сенс, але й приховує його, звідси виникає необхідність його виявлення. Як наслідок, символ не тільки вказує на значення, а й актуалізує його.

Мистецтво є приріст буття. І як твір воно незамінне. Тоді мімізис – це не наслідування чого-небудь відомого, зовсім навпаки, те, що зображується, набуває свою повноту присутності у своїй унікальності й одиничності.

Свято визначається Г.-Х. Гадамером як репрезентація узагальненості, від якої можна й відсторонитися. Чому необхідно бути вільним від праці? Оскільки праця розділяє і роз'єднує. Висуваючи певну ділову мету, люди відособлюються. І лише в святі настає загальне єднання. В естетичній інтенції відбувається об'єднання всіх і виникає ефект сумісної присутності.

Свято є повернення, в якому зупиняється звичайний час. При цьому власний час художнього твору має бути знайдено, що припускає наявність деякого зусилля. Тобто, як говорить Г.-Х. Гадамер, „твір мистецтва вчить нас зануренню в особливого роду спокій. Це спокій, не схильним до нудьги. Чим більше ми спілкуємося з твором мистецтва, тим набагато образніше і багатше він виявляється”.

8.3.2. Наближення до краси. Х. Отрега-і-Гассет виділяє особливу роль художника, який володіє своїм голосом і його творчий стиль відрізняється оригінальністю. Художник штовхає речі в сферу мистецтва, де вони знаходять нове значення.

Кожний новий вихор, куди потрапляє його твір мистецтва – це стиль, хоча й сам твір мистецтва може бути творінням нового стилю.

Мистецтво вимагає особливого стану піднесеності й урочистості. Воно вимагає дистанції, щоб естетична емоція була повноцінною. Тому, якщо пояснювати мистецтво як частину комфорту, то настає його кінець. Х. Ортега-і-Гассет звинувачує Реськіна в тому, що він дав мистецтву тлумачення, згідно з яким його призначення – користь і зручність.

Якщо відноситися до краси як до корисності, тоді естетична насолода нічим не буде відрізнятися від задоволення. Він закликає порвати з лицемірством, що наука – це тільки здоровий глузд, мораль – просто пасивна порядність, а краса – витонченість і відповідність. Людина не може нехтувати ні Наукою, ні Мораллю, ні Красою, що розуміється таким чином. Проте, як помічає Х. Ортега-і-Гассет: „Є люди, які не помічають спраги, справжньої спраги. І є такі, що ніколи не переживали Красу в її сутності”. Для того, щоб піднятися до такого переживання, необхідна урочистість самого відношення до мистецтва.

Людина може бути користувачем будь-якої речі, окрім нашого Я. Це відношення до себе відзначено ще І. Кантом, який сформулював імператив, згідно якому людина повинна поводитися з іншими так само, як і з власним Я. Людина первинно не в змозі перетворитися на річ, оскільки між Я і річчю присутня дистанція. Я означає людину на відміну від речі. При цьому Я може бути побачено зсередини, тоді як річ – ззовні. Х. Ортега-і-Гассет розрізняє Я і моє-Я, що при цьому останнє зіллється зі мною, буде найближчою реальністю. Проте власне Я залишається таємницею для мене.

Проблема полягає в тому, що людина не може зробити себе об'єктом розуміння. Вона не може перетворитися на схему або тінь самої себе. Отже, внутрішнє не може бути „пояснене ні нашої нації, ні практичного мислення, ні штучного відтворення”. Будь-який витвір мистецтва не є просто річчю, наприклад, скульптура – це не глиба мармуру, це і не

фантастичний предмет. Він новий об'єкт, який нам щось розповідає. Х. Ортега-і-Гассет вважає невірним трактування Ліппса, згідно к яким твір мистецтва проектує моє власне Я, і що внутрішнє життя витвору мистецтва є немов „маскарад”.

На його думку, естетичний об'єкт – це перетворення предмета в Я. При цьому витвір мистецтва не відкриває нам таємницю життя і буття, він приносить нам естетичну насолоду, оскільки нам здається „що нам відкривається внутрішнє життя речей”. Тобто, витвором мистецтва може стати будь-який предмет, перетворений на Я. Тому Х. Ортега-і-Гассет називає твір склом, яке дозволяє бачити сам предмет. І цей предмет, на його думку, даний в метафорі, яка водночас, і процес, і результат. Це можливо, оскільки метафора ґрунтується на схожості, але це не значить, що вона полягає в уподібненні всіх схожих речей. Її призначення в тому здивуванні, яке ми переживаємо, коли вгадуємо збіг між речами. Але мета не в уточненні цієї схожості, а у створенні нового предмета, наприклад, „прекрасного кипариса”. Для цього необхідно знайти предмет, на який схожий кипарис. Для розуміння цієї схожості можна використовувати частинку „як”. У результаті ці предмети починають перетікати один в інший. Метафори, оскільки реальні образи не ідентичні, починають захоплювати свідомість у світ, де можлива така ідентичність, а такою сферою і є мистецтво.

ВИСНОВКИ

1. Бізнес припускає, що людина прагне досконалості. Досконалість можлива за наявності правильного розуміння сутності творчості та свободи. М.О. Бердяєв як джерело свободи виділяє творчу енергію, яка не переходить у свавілля, оскільки в ній живе Божественний розум.

2. Значення має також досконалість відносин між людьми. М. Бубер вважає, що до іншого треба відноситися як до Ти, тобто як до близького, соратника. Він засуджує, коли інший перетворюється на Воно, тобто виступає як інструменту для

досягнення цілей. Прагнення до досконалості припускає наявність негативного відношення до недосконалості в собі та в інших, його заперечення, яке носить не характер насильства, а вимогливості.

3. Прагнення до досконалості припускає протистояння злу, необхідність якого відстоює І.О. Ільїн. Не чинити опору злу – значить приймати й підкорятися йому.

4. Прагнення до досконалості неможливе без любові, яка, як вважає Платон, наділяє людину надзвичайною силою. В. Соловйов розглядає любов як силу, яка об'єднує всіх людей, тому ставить її вище, ніж розум. К. Льюїс розмежовує любов на любов-дар, те, що даровано людині Богом і любов-потребу.

5. Досягнення досконалості неможливе без мистецтва, оскільки саме в мистецтві, як підкреслює Г.-Х. Гадамер, виникає досконале. Мистецтво допомагає досягти спокою, зрозуміти різноманіття світу, що необхідне для ведення справи. Роль мистецтва, як вважає Х. Ортега-і-Гассет в тому, що воно сприяє усвідомленню піднесеного.

ФРАГМЕНТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

І.О. Ільїн

ПРО ОПР ЗЛУ СИЛОЮ

3. Про добро і зло (С.15)

Добро і зло в їхньому істотному змісті визначаються через наявність чи відсутність саме цих двох ознак, що поєднуються: *любові й одухотворення.*

Людина духовна тоді й постільки, оскільки вона добровільно і самодіяльно звернена до об'єктивної досконалості, потребуючи її, відшукуючи її і люблячи її, вимірюючи життя й оцінюючи життєвий зміст мірою їхньої справжньої божественності (істинності, правоти, любові, героїзму). Проте справжню силу і цілісність одухотворення набуває тільки тоді, коли воно рухається повнотою глибокої та щирої любові до досконалості і її живих виявів. Без плеоми душа, навіть з

вірною спрямованістю, роздроблена, екстенсивна, холодна, мертва, творчо непродуктивна.

Людина кохає тоді й постільки, оскільки вона звернена до життєвого сенсу силою приймаючого єднання, тією силою, яка встановлює живу тотожність між приймаючим і прийнятим, збільшуючи до безмежності обсяг і глибину першого і повідомляючи іншому відчуття вибаченості, примиреності, гідності, сили і свободи. Проте любов набуває справжній предмет для свого єднання і свою справжню чистоту тільки тоді, коли вона одухотворяється у своєму напрямі й виборі, тобто звертається до об'єктивно-досконалого в речах і в людях, приймаючи саме його і вступаючи в живу тотожність саме з ним. Без духовності любов сліпа, упереджена, своєкорисна, схильна до опошлення і потворності.

Згідно з цим добро є натхнення (або, інакше, релігійно-опредмечена, від слова „предмет”) любов; зло – противодуховне й ворожнече. Добро є любляча сила духу; зло – незряча сила ненависті. Добро, за самою природі своєї, релігійне, бо воно полягає в зрячій і цілісній відданості Божественному. Зло, за самим єством своїм, протирелігійне, бо воно полягає в незрячій відрадливості, що розкладається, від Божественного. Це значить, що добро не є просто „любов” або просто „духовна” зрячість: бо релігійно не осмислена пристрастність і холодна претензійність не створять святості. І так само це значить, що зло не є просто „ворожнеча” або просто „духовна сліпота”: бо ворожнеча до зла не є зло: і безпорадна метушіння любові, що не прозріла, не складає порочності. Тільки духовно незрячий може вихваляти любов як таку, приймаючи її за вище досягнення, і засуджувати всякий вияв ворожої огиди. Тільки людина, мертва в любові, може вихваляти неправильний духовний смак як такий, приймаючи його за вище досягнення, і зневажати щира і цільна помилка любові, що духовно не прозріла. Таке єство добра і зла; і може бути, християнській свідомості достатньо пригадати найбільшу євангельську заповідь (повнота любові до досконалого Батька), для того, щоб у ній згаснули останні сумніви.

У такому положенні справ внутрішнє місцезнаходження зла і внутрішня преоборимість його стають цілком очевидними.

К.С. Льюїс

ЛЮБОВ

Розділ II

Любов до того, що зовні людини

У моєму поколінні дітей ще виправляли, коли ми говорили, що „любимо” ягоди; і багато хто пишається, що в англійському є два дієслова – „to love” і „like”, тоді як у французькому одне – „aimer”. Французький не самотній. Та й у нас тепер все частіше говорять про все „I love”. Найпедантичніші люди раз у раз повторюють, що вони люблять яку-небудь їжу, гру або роботу. І дійсно, любов до людей і любов до того, що нижче людини, важко розділити чіткою межею. „Вище не стоїть без низького”, і ми почнемо знизу.

Коли ми щось любимо, це значить, що ми одержуємо від цього задоволення. Давно відомо, що задоволення бувають двох видів: ті, які не будуть задоволеннями, якщо їм не передуватиме бажання, і ті, які й такі хороші. Приклад перших – вода, якщо хочеш пити. Якщо пити не хочеться, навряд чи хто-небудь вип'є склянку води, хіба що за розпорядженням лікаря. Приклад інших – несподівані пахощі; скажімо, ви йдете вранці по дорозі, і раптом до вас донісся запах з поля чи із саду. Ви нічого не чекали, не хотіли, – і задоволення з'явилося, як дар. Для ясності я навожу дуже прості приклади, у житті буває складне. Якщо вам замість води дадуть каву або пиво, до задоволення першого роду додасться друге. Крім того, задоволення другого роду може стати задоволенням першого. Для поміркованої людини вино – як запах з поля. Для алкоголіка, чий смак і травлення давно зруйновані, задоволення взагалі немає, є тільки недовге полегшення. Вино швидше навіть осоружне йому, але залишатися тверезим – ще важче. Проте по всі перепони і складнощі обидва типи обкреслено ясно. Назвемо їх „задоволенням-потребою” і „задоволенням-оцінкою”.

Схожість між задоволенням-потребою і любов'ю-потребою видно відразу. Але, як пам'ятаєте, любов-потребу я наполегливо захищав, оскільки саме її багато хто любов'ю вважають. Тут – навпаки: частіше виносять за дужки задоволення другого роду. Задоволення-потреба і природне (а хто цього не схвалить!), і насущне, і не призведе до надмірностей, а задоволення-оцінка – це розкіш, примха, шлях до вади. У стоїків ви знайдете скільки завгодно таких міркувань. Не будемо їм піддаватися. Людський розум схильний замінювати опис оцінкою. Він хоче порівнювати не явища, а цінності; багато ми читали критиків, які не можуть похвалити одного поета, не принизивши іншого. Тут це не потрібно. Усе набагато складніше – ми бачили хоча б, що насолода перетворюється на потребу саме тоді, коли змінюється до гіршого.

Для нас розмежування це важливе тим, що тут, у сфері задоволення, є подібність любові до людей, про яку ми й будемо в основному говорити. Коли людина вип'є в спекотний день склянку води, вона скаже: „Так, хотілося мені пити”. П'яниця, склянку перехиливши, скаже: „Так, хотілося мені випити!”. Але той, хто почув вранці запах квітів з саду, скаже швидше: „Як добре!”, а нормальна, але схильна до пияцтва людина скаже, покуштувавши прославлений кларнета: „Добре вино!” Цим добре зараз, а тим, першим – було погано. Насолода – у теперішньому часі, потреба – у тому, що пройшов.

Г.-Х. Гадамер ІСТИНА І МЕТОД

Онтологія твору мистецтва та її герменевтичне значення

1. Гра як нитка, що указує шлях до онтологічній експлікації а) ПОНЯТТЯ ГРИ

Як перший початковий пункт ми обираємо поняття, що зіграло велику роль в естетиці, – поняття гри. Проте наша задача полягає в звільненні цього поняття від суб'єктивного значення, яке властиве йому в трактуванні Канта і Шиллера і до

того ж підпорядкувало собі всю новітню естетику й антропологію. Коли ми у зв'язку з художнім досвідом говоримо про гру, то „гра” має на увазі поведінку і навіть не душевний стан творить або насолоджується і взагалі не свободу суб'єктивності, що включається в гру, але спосіб буття самого витвору мистецтва. Аналіз естетичного усвідомлення привів нас до того, що зіставлення естетичної свідомості і предмета мистецтва не відповідає реальному стану речей. Через цю причину нам і важливе звернення до поняття гри.

Звичайно, від самої гри слід відрізнати поведінку граючого, яка як така пов'язана з іншими типами поведінки суб'єктивності. Так, можна сказати, наприклад, що для граючого гра не є серйозною ситуацією; саме тому в неї і грають. Отже, ми можемо спробувати визначити поняття гри, виходячи з цього. Те, що представляє тільки гру, несерйозне. У процесі гри існує зі сферою серйозного тільки один істотний зв'язок, і ні в якому разі не тому, що він має „мету”. Грою займаються „заради відпочинку”, як говорить Аристотель. Важливіше те, що в грі закладена її власна і навіть священна серйозність. Проте в поведінці граючого всяка цільова співвіднесеність, визначальна буття з його діяльністю і турботами, не те щоб зникає, але своєрідно витає в повітрі. Сам гравець знає, що гра – це тільки гра, і вона відбувається у світі, який визначається серйозністю мети. Але знає він це не так, неначебто він, сам будучи граючим, все ще мав на увазі цю співвіднесеність з серйозністю. Адже процес гри тільки тоді задовольняє свою мети, коли гравець у неї занурюється. Гру робить грою в повному розумінні слова не витікаюча з неї співвіднесена із серйозним зовні, а тільки серйозність у самій грі. Той, хто не сприймає гру серйозно, псує її. Спосіб буття гри не допускає відношення граючого до неї як до предмета. Гравець знає достатньо добре, що таке гра і що те, що він робить, – це „тільки гра”, але він не знає того, що саме він при цьому „знає”.

Сама по собі проблема ества гри не може бути вирішена, якщо ми будемо чекати відповіді від суб'єктивної рефлексії граючого. Натомість задамося питанням про спосіб буття гри як

такої. Адже ми бачили, що предметом нашого осмислення повинна бути не естетична свідомість, а художній досвід і разом з тим проблема способу буття витвору мистецтва. Виступаючи проти нівеляції естетичної свідомості, ми дотримуємося саме художнього досвіду, згідно з якого твір мистецтва – це не предмет, якому протиставив для-себе-сутий суб'єкт. Швидше власне буття витвору мистецтва полягає в тому, що воно стає досвідом, здатним перетворити суб'єкт. Але „суб'єкт” художнього досвіду, що зберігається і нескороминущий, – це не суб'єктивність того, кому належить досвід, а сам витвір мистецтва. Саме в цьому пункті знаходить своє значення спосіб буття гри, бо вона володіє своїм власним єством, незалежним від свідомості тих, хто грає. Гра має місце і там, і навіть переважно і власне там, де тематичні горизонти не звужують для-себе-буттям суб'єктивності і де немає суб'єктів, які поводять себе по-ігровому.

Суб'єкт гри – це не гравець; в кращому разі гра досягає через граючих свого втілення. Цьому вчить нас те саме вживання слова „гра”, а особливо – його численні застосування в метафізиці, на які звернув особливу увагу Буйтендейк.

Метафоричне вживання завжди – і в цьому випадку теж – володіє методичною перевагою. Якщо слово переноситься в область застосування, до якої воно первинно не належить, то власне „первинне” його значення стає знятим, і мова пропонує абстракцію, яка сама по собі підлягає понятійному аналізу. Мисленню залишається тільки провести оцінку.

Утім, те ж саме справедливо й відносно етимології, хоча вони набагато менш надійні, оскільки є абстракціями, пропонованими не мовою, а мовознавством, і їх ніколи не можна верифіціювати за допомогою самої мови, їх справжнього вживання. Тому навіть коли вони правильні, то є не фрагментом доказу, а передумовою понятійного аналізу, і лише він може надати їм відмінкову підставу.

При спостереженні за вживанням слова „гра”, коли переважно виділяються так звані переносні значення, з'ясовується, що ми говоримо про гру світла, хвиль, деталей

шарикопідшипника, говоримо „сила грає”, „рухається граючи”, говоримо про ігри тварин і навіть про гру слів. У всіх цих випадках маємо на увазі рух туди і назад, не пов'язаний з певною метою, у якій він закінчувався. Цьому відповідає і первинне значення слова *Spiel* (гра, танець), яке ще відчувається у ряді похідних слів, наприклад, *Spielmann* (музикант). Рух, який і гра, позбавлений кінцевої мети; він оновлюється в нескінченних повтореннях. Ясно, що поняття руху назад і вперед настільки центрально для сутнісного визначення гри, що байдуже, хто або що виконує цей рух. Ігровий рух неначе позбавлений субстрата. Це гра, в яку грають або яка грається, і при цьому не фіксується граючий суб'єкт. Гра – це здійснення руху як такого. Так, ми говоримо, наприклад, про гру фарб і в цьому випадку зовсім але припускаємо, що є якась фарба, що грає з іншою; ми маємо на увазі єдиний процес або вигляд, що виявляє змінне, різноманітність фарб.

Отже, спосіб буття гри не такий – щоб мати на увазі наявність суб'єкта з ігровою поведінкою, завдяки якій і грається гра; швидше вже первинне значення поняття „грати” – медіальне. Так, ми часто говоримо, що щось „грає” тоді-то і тоді-то або там-то і там-то, що щось „грається” або „розігрується”, що щось „уключено в гру”.

М. Бубер Я І ТИ

Світ як досвід належить основному слову Я-воно. Основне слово Я-ти створює світ відношення.

Є три сфери, в яких будується світ відношення.

Перша: життя з природою. Тут відношення коливається в мороці, не досягаючи рівня мови. Творіння рухаються перед нами, не можуть підійти, і наше Ти, звернуто до них, застигає на порозі мови.

Друга: життя з людьми. Тут відношення відкрите і воно оформлене в мові. Ми можемо давати і приймати Ти.

Третя: життя з духовними ествами. Тут відношення оповите хмарою, але відкриває себе, воно не володіє мовою, проте породжує її. Ми не чуємо Ти, та все ж відчуваємо, що нас окликнули, ми відповідаємо створюючи, думаючи, діючи; усім цим ми говоримо основне слово, не вміючи мовити Ти вустами.

Як же осмілилися ми включити у світ основного слова те, що лежить за межами мови?

У кожній сфері, крізь те, що все стає, що нині і тут з'являється перед нами, наш погляд ловить край Вічного Ти, в якому наш слух ловить його віяння, в кожному Ти ми звертаємося до Вічного Ти, у кожній сфері відповідним чином.

* * *

Якщо я належу людині як своєму Ти і говорю йому основне слово Я-ти, він не річ серед речей і не складається з речей.

Ця людина не Він чи Вона, він не обмежений іншими Він і Вона; він не є якась крапка в просторово-часовій мережі світу, він не є щось наявне, пізнаване на досвіді й піддається опису, слабо зв'язаний пучок названих властивостей. Але він є Ти, що не має сусідства і зв'язуючих ланок, і він заповнює весь піднебесний простір. Це не означає, що, окрім нього, нічого іншого не існує: але все інше живе в його світлі.

* * *

Найважче всього провести розмежування у сфері так званого особистого життя. Наприклад, у шлюбі це робиться далеко не відразу і не раптом, але врешті-решт все встає на свої місця. Як не можна успішніше розмежування здійснюється у сфері суспільного життя: варто звернути увагу на те, як в століття політичних партій, а також угруповань, що вважають себе надпартійними, і їхніх „рухів” гучні конференції бездоганно чергуються з повзучими формами повсякденної діяльності: або механічно-рівномірній, або органічно-недбалій.

Відокремлене Воно інститутів – це Голем, а відокремлене Я відчуттів – безтурботно пурхаючий птах душі. Вони не знають людини; одне – тільки зразок, інше – тільки „об'єкт”, їм невідома ні особа, ні спільність. Вони не знають нинішнього часу: інститути, навіть найсучасніші, знають лише застигле

минуле, буття, що завершилося, відчуття, навіть найсильніші і тривалі, знають лише швидкоплинну мить, незавершене буття. У них немає доступу до дійсного життя. Інститути не утворюють суспільне життя, відчуття – особисте.

Інститути не утворюють суспільне життя, і все більше людей зі смутком відчують це; тут зароджується необхідність нашої епохи, необхідність, що шукає виходу. Лише небагато зрозуміли, що почуття не утворюють особисте життя, хоча, здавалося б, саме в них повинно мешкати саме особисте. І якщо вже хто вміє, як сучасна людина, займатися лише власними почуттями, то навіть відчай з приводу їх неавтентичності не напоумить його, бо відчай – теж почуття, і почуття вельми цікаве.

Люди, страждаючи тому, що інститути не утворюють суспільного життя, знайшли засіб, щоб за допомогою почуттів „пожвавити”, або розплавити, або висадити інститути, відновити їх введенням „свободи почуття”. Якщо держава механічно поєднає громадян, які по суті чужі один одному, не створюючи спільності й не сприяючи її встановленню, то її слід замінити общиною любові. Вважається, ніби така община неодмінно виникає, коли люди збираються разом, спонукувані вільним почуттям, що б'є через край, бажаючи жити спільно. Але це далеко не так. Справжня община виникає не внаслідок того, що люди мають почуття один до одного (хоча, зрозуміло, без них теж не обійтися), а завдяки наявності двох моментів: необхідно, щоб усі перебували в живому взаємному відношенні до єдиного живого осереддя, і необхідно, щоб усі перебували в живих взаємних стосунках одного до іншого. Друге витікає з першого, але ще не дане разом з ним. Живі взаємні стосунки включають почуття, але не осереддя.

Інститути так званого особистого життя також не відновити вільним почуттям (хоча, зрозуміло, воно теж необхідне). Інститут шлюбу ніколи не відновити на яких-небудь інших засадах, минувши одвічну основу істинного шлюбу, ядро якого в тому, що двоє людей відкривають один одному Ти. Ти, яке не є Я жодного з них, будує із цього шлюб. Це метафізичний і

метапсихічний факт любові, і відчуття лише супроводжують його. Охочі до оновлення шлюбу на іншій основі по суті не відрізняються від тих, хто хоче скасувати його: і ті, й інші заявляють, що вони вже не знають факту любові. Дійсно, якщо взяти еротику, про яку зараз стільки говорять, і відняти з неї все, що пов'язано з таким індивідуальним Я, яке замкнуте на самому собі, тобто відняти всякі стосунки, в яких одна людина позбавлена присутності в нинішньому часі для іншого і не є для нього нинішнього, але обидва лише використовують один одного для отримання задоволення, то що залишиться?

Істинне суспільне й істинне особисте життя – це два образи зв'язку. Для їх становлення й існування необхідне відчуття, зміст, що змінюється, і необхідні інститути, постійна форма; проте і в сукупності вони ще не дають людського життя, яке створюється третім – центральною присутністю Ти, або, вірніше, сприйнятим у нинішньому часі центральним Ти.

* * *

Основне слово Я-воно не причетне злу, як і матерія не причетна до зла. Основне слово Я-воно причетне злу, як і матерія, коли вона претендує на те, що вона є саме буття. І коли людина потурає цьому, світ, що постійно розростається, Воно пригнічує її, власне Я втрачає для неї дійсність, поки нарешті задушливий кошмар, навислий над нею, і примара в ньому не повідають таємно один одному про свою неурядованість.

* * *

Але хіба не з необхідністю суспільне життя сучасної людини занурене у світ Воно? Дві сфери цього життя, господарська і державна, у їх справжньому обсягу і справжньому розвитку – чи зрозумілі вони на якій-небудь іншій основі, ніж свідомо відмова від усякої „безпосередності”, непохитне і рішуче відхилення всякої „чужої” інстанції, яка виникла зовні самої цієї сфери?

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому свобода, за М.О. Бердяєвим, припускає відсутність причини і припускає відмову від свавілля?
2. Як М. Бубер розуміє відношення Я – Ти, Я – Воно?
3. Чи може людина стати об'єктом (за М. Бубером)?
4. Як можна відмовитися від своєї недосконалості?
5. Чи можна боротися зі злом?
6. Чи можливе покарання?
7. Як подолати власну лінь?
8. Чому, за Платоном, любов зцілює?
9. Які ступені любові виділяє Платон?
10. Чи сумісна любов і егоїзм (за В. Соловйовим)?
11. Чи сумісна Любов із задоволенням своїх потреб?
12. Чому мистецтво необхідно?

Ключові слова: творчість, досконалість, відношення до Я й іншого, любов, егоїзм, краса, мистецтво, безпричинність свободи, підкорення Христу, Я, Воно і Ти, наявність Духу, дистанція, заперечення недосконалості, самодурство, протистояння злу, героїзм, насильство, андрогіні, Любов як потреба.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – С. 368 - 381.
2. Бубер М. Два образа веры: Пер. с нем. –М.: АСТ, 1999. – 592 с.
3. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного: Пер с нем. – М.: Искусство, 1991. – С. 266 - 323
4. Льюис К.С. Любовь // Вопросы философии. – 1989. - №8. – С. 107 - 146.
5. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия. Культура. – М.: Искусство. – 588 с.
6. Соловьев В.С. Философия искусства и литературная критика. – М.: Искусство, 1991. – 701 с.
7. Философия любви. – М.: Политиздат. – Ч. 2. Антология любви, 1990. – 605 с.

ВИСНОВКИ

Наприкінці слід зауважити, що існування не може бути позначене зовні відношення до всякої справи. Існування завжди виконання будь-якої справи. Існувати, значить бути при якій-небудь справі. Але існування може і не мати ніякого причетності до здійснення справи, тоді це дозвільне існування, яке приводить до обділеності індивіда. Ця обділеність може виражатися в обмеженості речей або існування. Неробство може бути і в убогості і в багатстві, але завжди воно пов'язане з обділеністю людини.

Існування може не мати відношення до справи також якщо воно пов'язане зі сферами, які не стосуються безпосереднього забезпечення існування. Наприклад естетичний, етичний, релігійний досвід та ін. Але ці сфери так чи інакше є справою. Створення твору мистецтва також є справа, яка має свою актуальність і доцільність.

При визначенні бізнесу виділяється на перший план прагматична сфера існування, для якої основною проблемою є результативність виконання будь-якої справи.

Бути-при-справі означає підходити для справи – бути в змозі виконати певну справу. Можна будувати дуже багато різних планів і мати найрізноманітніші бажання. Але успіх може прийти тільки в тій справі, для якої ти призначений, якій відповідає вся твоя сутність.

Справа спочатку визначається як когнітивна даність. Її контури приходять у свідомості як думка про справу. Прийти до справі значить прийти з думкою про справу – у цьому виявляється діалогічна сутність бізнесу. Тому бізнес є виявом єднання і виникнення співтовариства для виконання справи.

Прийти до справи – це є перший крок у виконанні справи. Це значить йти назустріч один одному. Ділова консолідація припускає об'єднання представників найрізноманітніших соціальних шарів і професій. У діловій консолідації індивід не бачить необхідності переміститися в інший страт, більш перспективний і вищий. Він існує себе упевнено на своєму

місці, оскільки тільки зі свого місця він може прийти на зустріч іншому. Саме це місце відповідає його можливостям. Виправданням того, що він залишається на своєму місці, служить виконання справи. Не завжди перехід у більш високий страт приносить людині заспокоєність і упевненість. У деяких випадках, навпаки, такий перехід призводить до того, що людина відчуває свою нездатність брати участь у справі.

Виконання справи має потребу в залученні певних засобів. Засоби – це осереддя благ, що мають своє ціннісне вираження. Одним із різновидів засобів, і при цьому дуже важливих, є гроші. Справа починається із вкладення грошей і завершується їх приростом. Гроші є втіленням вартості речі, яка може показатися тільки із сторони саме грошей. Вони показують річ з боку її необхідності та корисності. Щось інше представляють гроші для людини, яка робить справу. Їх наявність дає можливість брати участь у справі. Але це не значить, що наявність грошей уже забезпечує початок справи. Можна мати дуже багато грошей, але при цьому абсолютно не вміти з ними поводитися. Бізнесмен той, хто вміє поводитися з грошима, тобто передбачати ту сферу діяльності, де доповнення грошей може дати їх збільшення.

Отже, виконання справи припускає наявність грошей. Збанкрутіти, значить не тільки не збільшити їхню кількість, але і втратити те, що було вкладено. Ділова людина та, яка проявляє себе дуже упевнено й ефективно під час ведення справи, тобто вміє вкладати гроші. Бізнес – це справа, яка здійснюється конкретно людиною, яка бере на себе відповідальність за її виконання.

Ділова людина вміє не тільки знайти гроші, але й залучити інших для виконання справи. Знайти таких фахівців, які професійно виконують кожний з розділів спільної справи. Проблема суспільства полягає в тому, щоб підтримати ділових людей і відкрити їм шляхи для самореалізації. Якщо люди справи не знайдуть собі застосування, то таке суспільство приречене на деградацію. Криза в суспільстві, як правило, пов'язана з тим, що ділові люди не можуть знайти собі

застосування, оскільки правила соціально-економічної гри роблять неможливим легальне здійснення будь-якої справи. Для того, щоб зробити державу слабкою, достатньо прийняти дуже незручні правила гри для ведення справи. Питання про легальність бізнесу одне з головних питань прагматики справи.

Бізнес не може здійснюватися наодинці. Він включає інститут повірених, соратників, які беруть участь у загальній справі та довіряють один одному. Кожний із них є представником і довіреною особою шефа. Отже, шеф – це головна відповідальна особа у веденні справи. Але це не значить, що інші учасники справи абсолютно не мають ніякої відповідальності. Кожний відповідає за ту роботу, яку виконує сам, але при цьому він уболіває за справу в цілому. Співучасть у співпраці пов'язана не тільки з керівною діяльністю шефа. Кожний бачить загальну справу в цілому і може вільно орієнтуватися в тому, що можна зробити, щоб покращити свою роботу. Бачити свою роль у веденні загальної справи та оперативно в неї включитися не чекаючи наказів – ось основа для партнерства у веденні бізнесу. Розуміти іншого з півслова і швидко включитися в роботу – це первинна вимога для участі в бізнесі. Будь-який вияв апатії та недбайливості несумісний із ним.

Бізнес припускає, що той, хто бере участь в справі, завжди готовий відгукнутися і зрозуміти іншого. Тим самим справа поступово затягує в себе все більшу й більшу кількість учасників. Як наслідок бізнес поступово поширюється коло його учасників. Але в основі будь-якої справи завжди певне ядро тих, хто задумав цю справу. Навкруги цього ядра поступово починає організовуватися оболонка виконавців і соратників.

Але бізнес є співпраця двох, установлення їхньої єдності та її трансляція на суспільство. Подвійність справи знаходить своє вираження в сімейному бізнесі. У багатьох випадках саме сім'я є джерелом, яке живить здійснення справи. Згода в сім'ї, взаєморозуміння подружжя стає базисом, який підтримує справу на її найнебезпечніших етапах. Це зумовлено тим, що

ведення справи припускає узгодженість її учасників, їх уміння знайти вихід з найважчих ситуацій, не впадаючи в паніку. Здатність знов і знов підійматися після поразок.

Оскільки бізнес є справа декількох, він припускає зацікавленість в іншому як можливого соратнику. Але одночасно присутнє дуже жорстке обмеження у виборі іншого. Інший як соратник повинен бути винятковим для участі у справі.

Бізнес є творчістю, оскільки він є створенням чого-небудь. Він включає етап задуманості справи. Задумане стає тим, що повинно бути виконано і тому є імперативом для бізнесмена. Повинність постійно переслідує бізнесмена, примушуючи його постійно бути наготові. Тому бізнес є орієнтованість на досягнення мети. Бізнесменом може бути тільки той, хто не може заспокоїтися, поки мета не досягнута. Бізнесмен ніколи не заспокоїться до тих пір, поки справа не буде завершена і не принесе очікуваних результатів.

Призначення існування людини – це виконання справи. Людину, яка має розум, можна розглядати як осереддя думки. Думка є через людину та з людини. Думка має антропологічні витоки. Думка вимагає реалізації, виконання себе. Вона має попит на того, хто може її виконати. Думка білогічна, діалогічна. Здійснення справи пов'язане з розділеністю думки і тим самим перетворюється на співіснування поряд із іншим і через іншого.

Бізнес є втіленням себе через заданість справи як сфери необхідного. Імператив виконання в бізнесі – це неможливість очікування і нездійсненого бажання. Імператив виконання є формою випробування самого себе. Людина бізнесу постійно обертається в кругообігу пробиття заторів у справі, знаходження просвітів у виконанні того, що визначено як належне. Випробування тих можливостей, які представляє реальність, можливостей, які існують тільки сьогодні, тоді як завтра вони залишаться тільки в спогадах. Встигнути зробити те, що можна сьогодні, те, що ще актуальне і не заборонене.

Людина стає виконуючою і утворюючою щось таке, що необхідне для всіх. Бізнес є сферою реалізації себе й іншого. Людина, якщо на неї подивитися з боку – завжди виконавець тієї справи, яка її по силі, справи, яка приносить результати і, роблячи дану справу, вона знаходить своє місце в житті. Знайти себе означає знайти свій бізнес, свою справу, для якої ти призначений.

„Пізнай самого себе”, – вимога, яка здійснюється тільки за умови участі в конкретній справі. Тільки через участь у справі можна розпізнати людину такою, якою вона є насправді. Можна показувати себе на словах, але тільки справа покаже, чи дійсно дані слова характеризують саме тебе. Але це не означає, що коли людина не показала себе в певній справі, на ній можна поставити хрест, і така людина ні на що не годна. Для кожного є своя справа, у якій людина розкриває свої можливості та здібності. Бути співзвучним своєму призначенню – основна умова успішності бізнесу.

Знайти себе, виявити те, що є в тобі як сутність, тим самим означає знайти собі місце у світі. І водночас значить докласти руку до здійснення справи. Але бізнес не завершується, якщо ти знайшов собі місце у світі та застосування собі. Водночас необхідно визначити місце для іншого, оскільки здійснення твоєї думки вимагає залучення іншого. Для того, щоб брати участь в бізнесі, необхідно бачити сутність інших, уміти бачити позитивні й негативні риси вдачі та інші вияви.

Сутність розкривається тільки через положення справ і їх здійснення через інших. Побачити дійсність, побачити можливе здійснення кожного і не спізнитися в часі. Світ змінюється і тікає через постійні перетворення. Бізнесмен постійно вислизає від свого визначення і прикладання себе до світу. Важливо не спізнитися у втіленні своїх думок і залученні інших.

Знайти себе у світі можна тільки через здійснення сутності. Справа завжди є спрямованість у зовні, вона включає орієнтацію на інших, на їхні очікування і потреби, на їхні можливості. Бути бізнесменом означає бути реалістом.

Сутність є тільки потенція і можливість для здійснення. Сутність повинна здійснитися у справі. Здійснення є реалізацією сутності. Здійснення здатне захопити людину і людина забуває себе, всі негоді й незручності, оскільки саму себе вона зробила інструментом здійснення своєї сутності. Людина, яка залучається і використовується, забуває свою обмеженість у можливостях і свої недоліки. Тому важливо, щоб у здійсненні людина не втратила свою сутність. Тільки в реалізації своєї сутності вона може залишитися самою собою, бути тим, чим вона є насправді.

У драмі Ібсена „Пер Гюнт” показані ситуації, коли людина діє в суперечності зі своєю сутністю. Якщо справа тобі не дорога, якщо вона не захоплює тебе без залишку, то рано чи пізно вона розвалиться. Для того, щоб бути самим собою, потрібна відвага. Бізнесмен той, хто зважився здійснити свою сутність. І тоді йому вже стає мало своїх можливостей. Він прагне кожному знайти місце в тій справі, яку робить сам.

Утілитися в чому-небудь є основною проблемою існування. Через втілення у світі можна знайти собі в ньому місце. Звідси виникає проблема реалізації себе, здійсненності себе у справі. Самореалізація наодинці фактично неможлива. Необхідна консолідація зусиль багать кого. Бізнесмен – це та людина, яка зважилася об'єднати зусилля багать.

Бізнес є сфера беззавітної відданості справі. Особистість у справі набуває трансцендентність, оскільки вона переступає свої межі. Вона перестає жити тільки власними переживаннями, перестає страждати. У трансцендентності отримується здатність протистояння приреченості та занедбаності. Влаштованість виникає як результат безупинного пошуку виходу зі скрути, що виникає на кожному кроці. Вічна занепокоєність і безперервний пошук, неможливість зупинитися переслідує людину бізнесу. У цьому виявляється діалектичність існування. Світ постійно змінюється. Існуюче набуває все нових рис. Виникає спрага бути попереду всіх, встигнути за обставинами, що змінюються. Діалектика життя полягає в постійній зміні себе і реальності. Потрібно робити щось таке, що дозволяє бути попереду всіх.

Неможливо двічі опинитися в одній і тій самій ситуації. Вона постійно перетворюється на інші, ще не розпізнані. Якщо заспокоїтися, то швидко опинишся в тихому затоні, де все занурилося в сонну споглядальну чарівність. Потрібно щонайшвидше вирватися з неї і знов повернутися в потік змін.

Виникає питання: стосовно чого можна визначити бізнес? Бізнес можна визначити стосовно творчості. Творчість завжди предметна і речовинна. Предметна, оскільки вона спочатку є створенням речі у свідомості, в її ідеальному варіанті, а потім речовинна, оскільки ідеальна модель утілюється в речовині. Предмет завжди ідеальний. Він може бути туманним образом або конкретним проектом виконання справи. Бізнес є творчість як творення речі та її розповсюдження. Творчість повинна отримати собі втілення в певних результатах, і саме річ є такою. Тобто, створена і реалізована річ є безпосереднім виразом сутності бізнесу. Творчість зовні речовинного вираження – тільки споглядання іманентної реальності, переживання самого себе.

Бізнес можна визначити стосовно особистості. У бізнесі людина знаходить себе в конкретній справі, тим самим набуває свого обличчя, тобто стає особистістю. Особистість зовні конкретної справи – це або абстракція або потенція. Особистість повинна проявити себе на дії, тобто показати своє обличчя, яке ніколи не є просто портретом, а є тією сукупністю справ, яка виконана. І те, яку справу виконала ця людина, і буде характеризувати її як особистість. Через особистість одержує визначення те, що зроблено цією людиною, що вона залишила після себе і те, що вона може ще зробити.

Бізнес – це справа, що безпосередньо стосується речі. Людина не може існувати поза світом речей. Речі зберігають її від всіх невлаштованостей і негод. Кожна особистість обов'язково причетна до речей. Або до їх створення, або до їх розповсюдження. Речі говорять про людину як про особистість, визначаючи її сильні й слабкі сторони і те, як вона могла знайти себе у світі.

Необхідно визначити бізнес стосовно самої справи. Це визначення – тавтологія, оскільки бізнес уже і є справа. Але воно необхідне, оскільки справу можна потрактувати абстрактно. Бізнес – це конкретна справа, яка залучила для виконання себе багать. Бізнес – справа, реально виконувана. Саме через бізнес справа набуває свою доцільність, призначеність для кого-небудь.

Бізнес можна розглядати як комерційну діяльність і як будь-яку виробничу діяльність, пов'язану зі створенням матеріальних благ.

Під час обговорення питання про бізнес необхідно визначити існування людини. Існування є те, що є для тебе і через тебе. Існування завжди не взагалі буття, а буття для чогось. Воно повертається кожного разу новими гранями щодо того, хто перебуває в ньому.

Існування індивідуальне й глобальне водночас. Але глобальне існування є вже тотальність буття. Якщо ми забуваємо про індивідуальність існування, то в ньому фактично неможливо розрізнити кожну людину окремо. Тому для визначення бізнесу необхідно звернутися до індивідуального буття, яке проходить через кожного з нас, тобто йдеться про іманентне існування.

Іманентне існування проходить через переживання кожного. Воно переживається як суще. Сущє реалізує себе, оскільки кожний є частинка існуючого.

Сущє не дане як завершене, а завжди відкрите для розгортання. Це розгортання є стрімким потоком, який несе тебе. Твоє існування залежить від того, яке місце в потоці сущого ти знайшов і зайняв. Кожний повинен знайти собі місце, розкривши свою сутність. Виявивши свою сутність, кожний може передбачати своє існування.

Кожний тим самим щось бере на себе, звалює на свої плечі та несе на собі цей вантаж. Тим самим сущє навалюється на кожного своїми труднощами і проблемами.

Бізнес є особлива позиція в сущому, займаючи яку кожний бере на себе відповідальність за інших і тягар сущого. І тоді

існування з іманентного переходить на рівень трансцендентного. Якщо релігія є форма обігу трансцендентного через дух, то бізнес – через участь у справі. Оскільки будь-яка справа не тільки іманентна, але й трансцендентна, оскільки вона не тільки для себе, а завжди робиться і для інших. Будь-яка справа є для інших через себе.

Бізнес є позиція існування облаштування суцього. Суцще постає перед кожним недоглянутим і необжитим, як те, що вимагає прикладання своїх сил і знань. Будь-яке існування припускає зміну суцього за допомогою внесення себе через здійснення сутності. Сутність, щоб бути, повинна здійснитися в існуванні в певній справі, яка і є бізнес.

Але бізнес не тільки справа, він є здійснення зсередини себе. Тому бізнес захоплює кожного без залишку. Треба забути про себе для того, щоб досягти успіху в бізнесі, забути спокій і сон. Через залучення в суцще кожний набуває трансцендентність. У цьому випадку справа виходить за рамки потреб для самого себе.

Бізнес є спосіб облаштування суцього і його пристосування для існування. Суцще саме по собі не готове, щоб у ньому існувати. Необхідно створити зручності, при яких існування стає можливим із таким визначенням суцього.

Імперативи існування, таким чином, задаються з боку необхідності облаштованості суцього. Бізнес є реалізація імперативів існування. Він є завжди те, що повинно бути виконано для того, щоб суцще було придатне для існування. Бути в бізнесі, значить бути в стані тих, хто реально облаштовує суцще, хто, засукавши рукава, береться за його зміну, а не страждає і не скаржиться.

Кожний призначений для виконання деякої справи. Бути в бізнесі означає утримати справу як ціле. І тим самим консолідувати тих, хто може не взяти один одного на вулиці, якби не справа, в якій вони беруть участь. Це значить стати на чолі тих, хто прагне облаштувати суцще. Узяти їх під своє крило і тим самим знайти соратників для виконання загальної справи.

Не кожний бере на себе відповідальність за виконання певної справи. Багато хто не витримує цього тягаря, і лише найсильніші залишаються в бізнесі. Ті, хто готові на випробування з боку сущого, яке постійно споруджує перешкоди на їх шляху. Протистояння обставинам – у цьому полягає призначення бізнесу. Це протистояння пов'язане зі зльотами й падіннями. Бути в бізнесі, значить вірити у свою зірку. Не зневірятися під час падінь, і не відчувати запаморочень під час зльотів.

Коли є своя зірка, можна підняти голову і тоді обличчя освітлюється посмішкою. Із цією посмішкою не страшно зустрічати будь-які перешкоди. Бізнесмен іде не озираючись, як Орфей по будь-яких царствах, завжди спрямований тільки в майбутнє.

Той, хто робить справжню справу, знає, скільки радості вона доставляє, тому усмішка ніколи не сходить із його обличчя. Тому навкруги нього завжди радість і сміх. Із ним не нудно під час виконання найодноманітнішої і найважчої роботи.

Бізнесмен – надлюдина, можливість існування якої проголосив Ф. Ніцше. Надлюдина – це той, який підноситься завдяки пересиленню самого себе, оскільки він не відступає там, де інші давно втратили надію і зневірилися. Існуючи на межі свого терпіння, він знаходить у собі сили і нові можливості для того, щоб успішно виконати загальну справу і перемагає.

Чому так відбувається? Тому що він бачить справу із самого початку до кінця. Він передбачає всю можливі скрути і сміливо веде в обхід їх. Бути керівником – значить уміти застерегти від усіх небезпек, які можуть зустрітись на шляху. Це означає бути лоцманом, який веде корабель загальної справи крізь шторми і рифи існуючого. Це означає випереджати перебіг часу, бачити все нові й нові горизонти.

Бізнесмен кожного уміє влаштувати і наділити причетністю до сущого. І у відповідь йому сяють усмішки подяки і пошани.

Він знайшов місце в існуючому не тільки для себе, але й для багатьох інших, – і в цьому він усвідомлює своє призначення.

Інший знедолений в існуючому, він проклинає своє існування і шукає інші світи для свого здійснення. Презирством і ненавистю дихають його слова.

Інший покірливо приймає невлаштованість суцього. Він готовий на будь-які випробування які б важкі вони не були. Треба віддати належне його мужності: ні слова страждання не виривається з його рота. Більше того, він завжди підтримує страждаючого. Його підтримує віра. Вона може бути вірою в себе або вірою в Бога. Блаженний віруючий, оскільки він щасливий.

Той, хто прийшов у бізнес має з ним багато спільного, оскільки він також вірить у перевлаштування суцього, оскільки він відчуває допомогу з боку тих, хто йде за ним.

СЛОВНИК ПЕРСОНАЛІЙ

АГАЦЦІ (Agazzi) Евандро (н. 1934), італійський філософ і логік, представник наукового реалізму у філософії науки. Його позиція ґрунтується на оцінці альтернатив і рішучості здійснити одну з них, виключивши інші. Людина практично „засуджена бути вільним”. Людський індивід діє згідно *своєму уявленню про закон*.

АРИСТОТЕЛЬ (384 – 322 до н.е.) – великий старогрецький філософ і учений, учень Платона, засновник Періпатичної школи. Етика і політика утворюють єдину практичну частину філософського знання, предметом якого стає благо, здійснення у вчинках: етика розглядає благо і благополуччя окремої людини, політика – благо цивільного суспільства (держави). Будує свою етику на розумінні щастя як внутрішнього життя (діяльності) душі, яка прагне досягти якнайкращого стану відносно свого характеру і вдачі („етичні чесноти”), так і відносно своїх розумових здібностей („діаноетичні чесноти”). Дає визначення щастя як діяльності душі в обличчі чеснот. Це в першу чергу чесноти душі, але також і тілесні блага. Вони визнаються бажаними в тій мірі, в якій тілесне не повинне заважати і перешкоджати духовному – так, якщо людина хвора, він навряд чи зможе вправлятися в чесноті, якщо він бідний, він не зможе проявити щедрість і так далі

БАХТІН Михайло Михайлович (1895 – 1975) – російський філософ, філолог, культуролог. Визначальний вплив на формування поглядів Бахтіна зробили філософські учення феноменологов. Виступає з програмою побудови філософії нового типу, яка через звернення до „єдиної етичної відповідальності” покликана подолати „погану неслиянность культури і життя”. Культурологічна концепція, співзвучна до ідей, заснована на ідеї діалогу, як форма спілкування окремих осіб і спосіб взаємодії особи з об'єктами різних культур в історичній перспективі.

БЕЛЛ (Bell) Деніел (н. 1919) – американський соціолог і філософ. Представник сцієнтистсько-технократичного напрямку

в соціальній філософії. Запропонував теорію „постіндустріального суспільства”, яка виділяє особливу роль розвитку техніки. Центральне місце займає ідея домінування науково-досліджувальних організацій.

БЕКОН Френсис (1561 – 1626). Перший філософ, такий, що свідомо поставив перед собою завдання розробки наукового методу. Природознавство – дійсна наука, спирається на відчуттів досвід. Відчуття непогрішимі і є джерелом знання. Індукція, аналіз, порівняння, спостереження, експеримент суть головні умови раціонального методу.

БЕРДЯЄВ Микола Олександрович (1874 – 1948) – російський філософ і публіцист. Філософські переконання ґрунтувалися на ряду автономних ідейно-ціннісних комплексів, що відображали його індивідуальні переваги і пріоритети: трактування особи, оригінальна концепція свободи, ідея метаісторичного есхатологічного „сенсу” історичного процесу. Протиставляє об'єкти, феномени, мир, необхідність і дух (Бога), свободу, ноуменальну реальність. Реальність трактується як справжня „річ в собі” – саме в структурах суб'єкта, особи і корениться потенціал людської духовної свободи.

БУБЕР (Buber) Мартін (1878 – 1965) – єврейський релігійний філософ, представник „діалогічного персоналізму”. У роботі „Я і Ти” („Ich und Du”), в якій він вперше втилів свою основну інтуїцію, в тому або іншому ступені присутню у всіх його подальших роботах. Суть цієї інтуїції полягає в упевненості, що між відношенням до Бога і відношенням до ближнього існує тісний зв'язок. Основні слова – це насправді не окремі слова, а пари слів.

БУЛГАКОВ Сергій Миколайович (1971 – 1944) – російський релігійний філософ і богослов, економіст. У „Філософії господарства” дає релігійне обґрунтування взаємовідношення людини і миру. Внутрішній зв'язок Бога і створеного ним світу мислиться їм перш за все як світова душа, перехідна в Софію, – премудрість Божу, яка виявляється в людині і в світі, роблячи їх причасними Богові.

ВЕБЕР (Weber) Макс (1864 – 1920) – німецький соціолог, філософ і історик. Центральна проблема – зв'язок господарського життя суспільства, матеріальних та ідеологічних інтересів різних соціальних груп і релігійної свідомості. У роботі „Протестанська етика і дух капіталізму” обґрунтовує положення, що європейський капіталізм зобов'язаний своїм походженням протестантизму, який формує такі якості особи як працьовитість, ощадливість, чесність, обачність.

ГАДАМЕР Ханс Георг (р. 1900) – німецький філософ, учень Гайдеггера, основоположник філософської герменевтики. Розуміння – спосіб існування людини, що пізнає, діє й оцінює. Розуміння розглядається як „досвід”. Дійсність не тільки пізнається людиною, але і безпосередньо переживається. У нього речі не заговорюють лише тому, що не володіють умінням говорити. Але в своєму мовчанні вони визначають лад мови, те середовище, в якому людина живе. За Гадамером, вінцем розуміння виступає не наука, а мистецтво, конкретніше – прекрасне. На відміну від блага, прекрасне робить себе безпосередньо очевидним.

ГАЙДЕГГЕР (Heidegger) Мартін (1889 – 1976) – німецький філософ, один з найбільших мислителів ХХ ст. Основну мету своєї творчості бачить у виявленні сенсу буття. Хайдеггер виявляє нерозривний і початковий зв'язок мови, буття й людського існування. У прагненні знайти сенс буття і сенс людського існування мова стає головною й єдиною силою, а тема мови стає основною в його пізній творчості, навіть теми людини, науки, техніка і мистецтво переформулюються, в поняттях мови прив'язуються до цієї проблематики. Розуміючи мову не лінгвістично (як замкнуту автономну систему знаків, що діє але своїм власним, незалежним від зовнішньої реальності законам), а онтологічно, виявляючи в словах мови глибоку початкову бытийну основу зрощує мову і буття, виявляє їх початкову єдність, взаємозв'язок і взаємозалежність.

ГЕГЕЛЬ (Hegel) Георг Вільгельм Фрідріх (1770 – 1831) – німецький філософ, творець філософської системи, що є

завершуючою ланкою в розвитку німецької трансцендентально-критичної філософії. Розробив теорію діалектики на основі філософії абсолютного (об'єктивного) ідеалізму. усвідомлення свого завдання і формулювання її основний компоненти у вигляді ідеї „абсолютного духу” – як нескінченно закінченого в собі буття, що відкриває себе в процесі пізнання. Процес розвитку форм індивідуальної свідомості, що зображається в „Феноменології духу”, повторюється, по Гегелю, і в духовному розвитку всього людського роду; розвитку, в якому поступово виявляються творчі сили світового духу, що втілюється у зразки культури, що послідовно змінюють один одного.

ГОББС (Hobbes) Томас (1588 – 1679) – англійський державний діяч і філософ. Прагнув створити цілісну філософську світоспоглядачу систему, збудовану навколо трьох основних понять: Людина, Тіло, Громадянин. Філософія включає філософію природи й філософію держави (що складається з двох розділів: „етика” й „політика”). Для поліпшення життя людей філософія покликана показувати явища та наслідки з їх причин.

ДАОСИЗМ – вчення про дао або „шлях речей”. Як особлива система філософствування виникає в Китаї в 6 – 5 ст. до н.е. Основоположником прийнято вважати Лао-цзи. Видними представниками даосизму (4 – 3 ст. до н.е.) були Ян Чжу, Інь Вень, Чжуан-цзи та ін. Згідно постулатам ортодоксального даосизму, тільки дотримання природних законів (дао) життя дозволяє людині „зберегти в цілісності свою природу”. Лише на цій основі представляється можливим збагнення істини й оволодіння мудрістю.

ДАНЕМ (Dunhem) Берроуз (н. 1905) – американський філософ, представник неомарксизму. Розглядає проблему взаємовідношення філософії та практики, високо оцінює роль гуманістичних поглядів та ідеалів у житті людей. Виступає з критикою капіталізму на основі марксизму.

ДЖЕМС (Джеймс) (James) Уільям (1842 – 1910) – американський психолог і філософ. Завдяки зусиллям Джемса, прагматизм став найвідомішою американською філософською

школою початку XX ст. Досвід не має внутрішньої подвійності, оскільки суб'єкт-об'єктне відношення – впливає від нього. Думки є якоюсь функцією („бути свідомим”) пізнання.

ДЕКАРТ (Descartes) Рене (латинізов. ім'я – Картезій; Renatus Cartesius) (1596 – 1650) – французький філософ, математик, фізик, фізіолог, один з основоположників „нової філософії” і нової науки, „архітектор” інтелектуальної революції XVII ст., що розхитала традиційні доктрини схоластики; поклала філософські основи світогляду, що привів до прогресуючого розвитку наукового пізнання. Декартівська філософія з її опорою на власний розум, вимогою очевидності й достовірності, прагненням до істини й закликом брати за неї відповідальність на себе (замість того щоб некритично покладатися на звичай, традицію, авторитет) стала підставою раціоналізму.

ЕЛЛЮЛЬ (Ellul) Жан (н. 1912) – французький соціолог і філософ. Спираючись на ідеї Хайдеггера, розглядає техніку як особливий феномен. Надає терміну „техніка” світоглядне значення, маючи на увазі під ним не тільки механізми й машини, але й раціональність певного типу. Став відомий як автор концепції „інформаційного суспільства”, цивілізації XXI ст.

ЕНГЕЛЬС (Engels) Фрідріх (1820 – 1895) – німецький економіст і філософ, один із основоположників марксизму. Разом з Марксом сформулював основні положення діалектики взаємодії й розвитку продуктивних сил і виробничих відносин і на цій основі – матеріалістичне розуміння історії. Підкреслює діалектичний характер історичного матеріалізму, взаємодію між всіма сторонами суспільного життя, особливо відносну самостійність і зворотну взаємодію надбудови на базис, активну роль людини в історії.

ІЛЬІН Іван Олександрович (1882 – 1954) – російський релігійний філософ, представник неогегеліанства. Бачив кризу гегелівської філософії в нездатності „розумного поняття” повністю підпорядкувати і пронизати собою „ірраціональну стихію” емпіричного миру.

КАМЮ (Camus) Альбер (1913 – 1960) – французький філософ, публіцист, письменник, драматург. Творчість Камю – філософський пошук, який обумовлений пристрасним переживанням за Людину, що виявилася жертвою, свідком і співучасником трагічного надлому часу та історії в ХХ ст. Камю знаходить обмеження бунту в самій людині, що вийшла із страждань і винесла з них бунт і солідарність. Протест проти людської долі завжди приречений на часткову поразку, але він так само необхідний людині, як сифізова праця. Мистецтво є засіб рятування від нігілізму. Воно не робить людини щасливою, але людина стає вільною, звільняючись від ілюзій прогресу, звертаючись до власної натури, вдивляючись у недосконалість світу.

КАНТ (Kant) Іммануїл (1724 – 1804) – німецький філософ, з робіт якого починається німецька трансцендентально-критична філософія. Філософія Канта є критичною філософією або критицизмом, при цьому само поняття критики в системі Кант позначає точне з'ясування пізнавальної здатності, до якої звертається філософія й інші галузі знання; дослідження меж, далі за яких наша свідомість не може дотягнутися. Метод перевірки цієї здатності й є критичний метод, або, як його ще називає Кант, трансцендентальний. Суть його не в пізнанні предметів та їх властивостей, а в дослідженні самого пізнання та його видів – апіорних (позадослідних або доопытных) умов можливості пізнання.

К'ЄРКЕГОР (Kierkegaard) Серен (1813 – 1855) – данський філософ і письменник. Вважаючи як початковий пункт філософії не позачасове загальне, але саму екзистенцію, він разом з тим заперечує здатність логічного мислення зрозуміти її, що обумовлене різними планами буття логічного і екзистенційного: а саме можливістю і дійсністю (відповідно). Розуміючи екзистенції як щось по самій сутності діалектичне, К'єркегор протиставляє гегелівській діалектиці як логіці буття і мислення (називає її „кількісною”) екзистенціальну діалектику („якісну”, за його визначенням).

КОНФУЦІЙ (Кун-цзи) (551-479 до н.е.) – китайський філософ, творець однієї з перших зрілих філософських концепцій та родоначальник конфуціанства – ідейної течії, що проіснувала більше двох тисячоліть. Учення Конфуція було відповіддю на кризу традиційної ідеології, центральною темою якої були відносини правителя – „вана” і Неба як джерела благодаті – магічної сили „де”, завдяки якій „ван” („Син Неба”) упорядковував „Піднебесну” (суспільство). У Конфуція „дэ” не є прерогатива правителя – кожна людина відповідальна за справи у Піднебесній і здатна на нього вплинути; при цьому „де” в трактуванні Конфуція означає „гідність”, „чесноту”.

ЛОКК (Locke) Джон (1632 – 1704) – англійський філософ-просвітител, політичний діяч, основоположник соціально-політичної доктрини лібералізму. Розвиває теорію пізнання, що ґрунтується на принципах емпіризму й сенсуалізму. Первісний пункт вчення про пізнання та його концепції людини – заперечення теорії природжених ідей, включаючи ідею Бога. Все знання отримується нами з досвіду, який розуміється філософом як суто індивідуальний, а не результуючий зі соціальної взаємодії. Досвід за своєю структурою складається з ідей, якими Локк позначає відчуття та плотські образи пам'яті.

ЛЮІС (Lewis) Клайв Стейплз (1898 – 1963) – англійський філософ, історик культури, письменник. Основною темою, що визначає проблематику як першого, так і другого названих періодів, виступає тема любові: якщо в 1930-х творчий інтерес Люїса був зосереджений на алегоризмі трактування любові в контексті культури, то в 1950-х у нього вириває християнська концепція любові як практичного милосердя.

ЛЮТЕР (Luther) Мартін (1483 – 1546) – німецький мислитель і теолог, ідеолог Реформації в Германії, засновник німецького протестантизму. В історії культури та релігії Західної Європи ініціював відродження пророчо-біблійського, „ізраїльсько-християнського” типу релігійної віри: примітивно-плотський культ і обрядовість античного канону були їм знехтувані й заміщені духовно-словесними репертуарами служіння Богові.

МАКІАВЕЛЛІ (Machiavelli) Никколо ді Бернардо (1469 – 1527) – італійський мислитель, політичний діяч, історик та військовий теоретик. Характеризував самостійність, велич і потужність держави як ідеал, для досягнення якого політики повинні використовувати всілякі засоби, не думаючи про моральну сторону своїх вчинків і про цивільні свободи. Ввів поняття „державний інтерес” для вираження претензій держави не звертати уваги на закони, які воно покликане гарантувати, у випадку, якщо цього вимагають так звані „вищі державні інтереси”. Метою дій правителя є успіх, а не добродіяння або порочність.

МАРКС (Marx) Карл (1818 – 1883) – німецький соціолог, філософ, економіст. Основне завдання своєї творчості бачив у науковому й об'єктивному поясненні суспільства як цілісної системи через теоретичну реконструкцію його економічної структури в контексті діяльнісного підходу. По Марксу, соціально-філософське дослідження суперечностей сучасного йому суспільства виявлялося неминуче пов'язаним зі прогнозами про його історичну долю. Вважаючи людську історію історією боротьби між собою великих суспільних груп, прийшов до висновку про те, що еволюція продуктивних сил буржуазного суспільства супроводжується суперечливим у власній основі процесом зростання багатства меншості і зубожінням пролетарської більшості.

МАРСЕЛЬ (Marcel) Габріель Оноре (1889 – 1973) – французький філософ, основоположник католицького екзистенціалізму. Центральні поняття філософії Марселя – буття і володіння. Найбільш яскравим прикладом володіння є власність. Наша власність нас поглинає. Нам здається, що власність належить нам, насправді ми належимо їй. Дійсна свобода якраз і полягає в тому, щоб стати самим собою, подолати підпорядкування обставинам, а це означає – повернутися душею до Бога, частинкою якого ми насправді є. Протилежність між володінням і буттям виразно виявляється в протилежності між бажанням і любов'ю.

МОЛЬ (Mol) Абраамль (н. 1930) – французький соціолог і культуролог. Культуру розуміє як сукупність інтелектуальних елементів, що є у групи людей, й які можна назвати „екраном знань”. Вважає, що під впливом засобів масової інформації відбувається перетворення „гуманітарної культури” на культуру „мозаїчну”. Гуманітарна культура відрізняється деякою впорядкованістю ідей у розуму людей, тому будь-яке сприйняття співвідноситься зі „мережею” знань. „Мозаїчна” культура формується стихійно, а окремі уривки знань не утворюють цілісності, більш того, вони не співвідносяться з моральними цінностями.

НІЦШЕ (Nietzsche) Фрідріх (1844 – 1900) – німецький мислитель, що значною мірою визначив нову культурно-філософську орієнтацію й основні риси неklasичного типу філософствування, засновник „філософії життя”. В ролі культурно-етичного ідеалу Ніцше створює образ надлюдини. Це поняття стає однією із головних конструкцій його учення, що несе, фіксуючи в собі образ людини, що подолала самообумовленість власною природою й стала якісно іншою істотою, що досягнула, – орієнтований ідеал радикального й багатовимірною звільнення людини за допомогою самотворення, оволодіння пробудженими ним власними, ірраціональними силами.

НОВГОРОДЦЕВ Павло Іванович (1866 – 1924) – юрист і філософ. Як прихильник ліберально-правового учення, виступав проти будь-яких суспільств, течій, що обмежують свободу особистості. Основа гармонійного розвитку культури полягає в ідеї синтезу самоцінної автономної особи й етики Гегеля. Створення гармонії приватного й колективного наближають соціальні відносини до “суспільств, ідеалу”. Неприйняття будь-яких форм деперсоналізації змусило Новгородцева в ранніх роботах виступити з критикою Вл. Соловйова, філософія якого містила антиперсоналістичну тенденцію, оскільки людина розглядалася лише як один з суб'єктів метафізики всеєдності.

ОРТЕГА-І-ГАССЕТ (Ortega y Gasset) Хоце (1883 – 1955) – іспанський філософ. Одним з перших зафіксував феномен виникнення „масової свідомості” в європейському менталітеті. „Маса” трансформується в натовп, представники якого захоплюють пануючі позиції в ієрархії суспільних структур, нав'язуючи власні люмпени псевдо-цінності. Основна властивість істоти із „маси” – не стільки його стандартність, скільки фізична інертність. „Маса” конститується не на основі якого-небудь певного суспільного прошарку. Мова йде про такий „спосіб бути людиною”, в межах якого здійснюються насильницькі спроби перетворювати устрій суспільства, принципово ігноруючи закономірності його функціонування.

ПАРКІНСОН Сиріл Норткот (1909 – 1993) – письменник, журналіст і історик – автор робіт по проблемах бізнесу, менеджменту, історії і політології. У „Законах Паркінсона” (1958) висловлює багато актуальних проблем менеджменту і теорії бюрократії простою, ясною й загальнодоступною мовою з традиційним англійським гумором, протягом півстоліття залишається однієї з найбільш популярних досліджень, присвячених проблемам управління.

ПІРС (Peirce) Чарльз Сандерс (1839 – 1914) – американський філософ, логік, математик, „батько наукової філософії США”. Наближення до істини – це процес усунення помилок, вдосконалення гіпотез, оновлення результатів. Еволюція науки є „кумулятивно-конвергуючий” процес первинного формування загальної структури відносин між феноменами, що вивчаються, вкупі з подальшою „кумуляцією” уточнення значень тих параметрів, які характеризують цю структуру.

ПЛАТОН (Platon) (428/427 – 348/347 до н.е.) – старогрецький філософ, класик філософської традиції; мислитель світового масштабу, до чияї оригінальної філософської концепції генетично сходять багато напрямів класичного філософствування й європейський стиль мислення у цілому. Платон розвиває, доводить до досконалості жанр філософського діалогу. Етика і політика нерозривно зв'язані:

індивідуальна чеснота й суспільна справедливість – два полюси його думки, між якими він шукає якщо не приміряються, то узгодження. Він затверджує неможливість сумістити справжню чесноту особи з участю у політичному житті. У „Законах” передбачається строга регламентація індивідуального й соціального життя, яке може перешкодити розладу між окремою волею й світовим законом.

РІККЕРТ (Rickert) Генріх (1863 – 1936) – німецький філософ, видний представник Баденської школи неокантианства. Продовжив і розвинув далі уявлення Віндельбанда про філософію як науку про цінності, які утворюють „абсолютно самостійне царство, лежаче по той бік суб'єкта й об'єкту, світ трансцендентного сенсу”. Ріккерт виділяє істотну відмінність між філософією й спеціальними науками; мета останніх полягає у пізнанні лише частини дійсності, тоді як філософія намагається досягнути її ціле – те, де дійсність поєднується з цінністю.

РУССО (Rousseau) Жан-Жак (1712 – 1778) – французький філософ-просвітитель, політичний мислитель, письменник, поет, драматург, теоретик мистецтва. Перш за все це виявляється в критиці суспільного прогресу: якщо початковий (природне) стан людини є стан щасливого дитинства або „первісний стан, в якому він вів спокійне і щасливе життя”, то промисловий розвиток ремесла і сільського господарства „цивілізували людей й погубили рід людський”. Зовні це виявилось у виникненні нерівності, яка поступально „росте з послідовним розвитком людського розуму”. Противагу зі традицією Просвітництва причину цього Руссо бачить не в неутті, а в майновій нерівності.

САРТР (Sartre) Жан Поль (1905 – 1980) – французький філософ, письменник, один з найбільш значних представників французької феноменології, засновник атеїстичного екзистенціалізму. Відштовхуючись від деяких ідей Декарта, Гегеля, К'єркегора, Фрейда, Гуссерля, Гайдеггера та (у пізній період творчості) Маркса, розробляє ідею специфічності й автентичності людського існування; розвиває концепцію буття,

що включає в поняття буття індивідуальну свободу як його конститутивний елемент.

СЕНЕКА Луцій Анней (Lucius Annaeus Seneca) (ок. 4 – 65) – давньоримський філософ, поет і державний діяч, представник стоїчного платонізму; талановитіший оратор свого часу. Філософія Сенеки – це синтез стоїцизму, платонізму, епікуреїзму та піфагореїзму, своєрідний пантеїзм, прагнучий в тенденції до монотеїзму. Етика заснована на ідеї удосконалення людини і звільненні душі від тіла. Первинною є чеснота, сприяюча моральному прогресу і сходженню душі до Бога. Мудрість життя – у звільненні душі від афектів і жадань. Справедливість ґрунтується на принципі рівності всіх людей у душі.

СКОВОРОДА Григорій Саввіч (1722 – 1794) – український просвітител, філософ, педагог, поет. Творець концепції всеосяжних „трьох світів”: „макрокосм” (природа), „мікрокосм” (людина) і „світ символів”, що зв'язує й відображає два попередніх (Біблія як ідеальний зразок). Кожен з них складається з двох іпостасей – „внутрішньої” (духовною, невидимою, божественною) і „зовнішньої” (товарної, створеною, матеріальною). Щастя досягне лише для людини, самотійно або за допомогою того, що усвідомив власну „спорідненість”, тобто схильність до якого-небудь виду діяльності. Соціальна гармонія досяжна лише для товариства таких щасливих людей.

СОКРАТ (близько 470 – 399 до н.е.) – античний мислитель, перший (по народженню) афінський філософ. Вважаючи, що „письмена мертві”, віддавав перевагу усному міркуванню в ході діалогів на площах і в палестрах. З його погляду, це лише початковий етап позитивного збагнення істини („суть речей”). Метод Сократа ґрунтується на внутрішній презумпції об'єктивного існування дійсного знання, – питання лише в тому, як його досягти. Визнання діалогічності, тобто процесуальності, філософствування – це тільки півсправи: процес філософствування повинен бути ще і результативним, а результатом його виступає дійсне знання. Важливим кроком на

шляху до нього є усвідомлення його відсутності, розуміння власного незнання.

СОЛОВЬОВ Володимир Сергійович (1853 – 1900) – російський філософ. Основною справою життя вважав створення християнської православної філософії з тим, щоб „ввести вічний зміст християнства в нову, відповідну йому, тобто розумну безумовну форму”. Будучи із самого початку переконаним, що „філософія в сенсі відвернутого, виключно теоретичного пізнання закінчила свій розвиток і перейшла безповоротно в світ що пройшов”, вважає за необхідне побудову нової філософії як вираження „цілісного життя”, одержуючого свій початковий зміст від релігійного знання, або знання істотного всеєдинства. Нова філософія будується Соловьевим методом „критики відвернутих начал”, – тобто всякого роду односторонностей, приватних ідей і принципів життя (емпіризм, раціоналізм, економізм, клерикалізм тощо), які намагаються замінити ціле а в наслідок втрачають істину.

СОРОКІН Пітірім Олександрович (1889 – 1968) – російсько-американський соціолог і культуролог. Крім того, П. О. Сорокіна, юриста за освітою, можна назвати і російсько-американським правознавцем, бо достатня багато на моральних і психологічних аспектах. Подібний акцент стає зрозумілим і закономірним, коли ми звертаємося до інтелектуальної біографії Сорокіна.

ТОФФЛЕР (Toffler) Алвін (н. 1928) – американський соціолог і публицист-футуролог, автор одного з варіантів концепції постіндустріального суспільства. Запропонував картину можливих трансформацій соціальної і технологічної реальності, названої їм „третьою хвилею”. Затверджує про наявність безпосереднього зв'язку в зміні образу техніки й способу життя, цінностей: техніка обумовлює тип суспільства й тип культури, причому цей вплив має хвилеподібний характер.

ФІХТЕ (Fichte) Іоганн Готліб (1762 – 1814) – один з представників німецької трансцендентально-критичної філософії. Діяльне-практичне відношення до світу стає передуючим теоретично-споглядальному відношенню:

свідомість тут не дана, а задана, породжує себе, а очевидність його покоїться не на спогляданні, а на дії. Тому першим основоположенням його науковчення є не просто теза про те, що „Я єсмь”, а „Я вважає само себе”. Питання про те, як з самосвідомості „Я єсмь Я” можна вивести весь суцільний світ, як з круга саморефлексії вийти до іншого, набуває надзвичайно важливого і логічно необхідного у його філософії значення. Рішення його припускає звернення до другого основоположення науковчення: разом з самосвідомістю „Я єсмь Я” передбачається й протилежне йому „Не-я немає Я” або „Я вважає Не-я”. Співіснування цих протилежностей в одному Я з необхідністю припускає обмеження ними один одного або їх подільність, унаслідок якої й стає можливим потрібне Я об'єднання Я і Не-я, які вважаються якимись третіми, такими, що забезпечує єдність протилежностей. Це третє теж Я, але Я не ділене, абсолютне.

ФРОММ (Fromm) Еріх (1900 – 1980) – німецько-американський філософ, психолог, соціолог. Один із засновників і головний представник неофрейдизму. По Фромму людська природа не може бути розглянута ні як біологічно обумовлена сума бажань, ні як млявий зліпок з матриці соціальних умов; вона немає ні незмінною, ні безмежно пластичною. Фромм стверджує, що людська природа є результат історичної еволюції у синтезі зі визначеними природженими механізмами й законами. Розривши єдність з природою, бажання отримання нової гармонії замість втраченої породжують екзистенціальні дихотомії (нерозв'язні суперечності людського існування): між життям людини та його смертю, між людськими можливостями і межами їх реалізації.

ФУКО (Foucault) Мішель (Поль-Мішель) (1926 – 1984) – французький філософ, теоретик культури й історик. Основною лінією власної філософської творчості вважає подолання інтелектуальної універсальності гегельянства. Питання полягає в тому, щоб визначити, чим повинен бути суб'єкт, якій умові він підкоряється, яким статусом він повинен володіти, яку

позицію він повинен займати в реальному або уявному для того, щоб стати узаконеним суб'єктом того або іншого типу пізнання; інакше кажучи, мова йде про тому, щоб визначити спосіб його „суб'єктивації”, бо очевидно, що спосіб цей немає одним і тим же у тому випадку, коли пізнання, про яке йде мова, має форму екзегези священного тексту, або спостереження в природній історії, або ж аналізу поведінки психічнохворого.

ХАБЕРМАС (Habermas) Юрген (н. 1929) – німецький соціальний філософ і соціолог, концепція якого виступає точкою рубежу повороту неklasичної філософії від модернізму до постмодернізму. Головним вектором соціальної філософії Хабермасам є конституювання принципово ненасильницьких (не-вертикальних) способів соціального буття як „універсального примирення”. Фундаментальною умовою можливості здійснення цієї програми припускає радикальну трансформацію європейської раціональності, у тих, що існують своїх формах що моделює насильство в жорстких конструкціях логічного дедуктивізму і технологічного операціоналізму.

ЦІЦЕРОН (Cicero) Марк Туллій (106 – 43 до н.е.) – римський політик, філософ, оратор. У етиці і теології – прихильник стоїцизму. Чесноти (мудрість, справедливість, мужність, помірність) – єдине джерело щастя. Намагався вирішити проблему етичного боргу і особистої користі. Дійсна суть людини досягається через практичну філософію. Згідно Ціцеронові, заснована на досягненнях грецької культури філософська глибина – атрибут справжнього красномовства для всякого римлянина; красномовство адекватне самому собі лише у гармонії досконалості форми й цивільної мужності.

ШЕСТОВ Лев (Лев Ісаакович Шварцман) (1866 – 1938) – російський філософ і літератор, представник релігійно-філософського відродження почала ХХ ст. Виходячи з глибинного переживання трагічності людського існування, виступав непримиреним критиком раціоналізму, через свої основні передумови того, що узаконює людські страждання. Джерело, що породжує жахи життя вбачав у „страшній владі” необхідності над людським життям. Наука, будучи втіленням

розуму, в своєму прагненні упорядкувати світ предстає як поклоніння необхідності й, відповідно, продукує примусове знання, істини якого, що раціоналізувалися, служать знаряддям управління й панування. Системосозідаючої установці філософського розуму протиставив досвід „адогматичного” мислення, що розуміє істину „в одиничному, такому, що не повторюється, незрозумілому, такому, що завжди ворогує з поясненням”, – „випадковому”, куди не розповсюджується влада розуму.

ШПЕТ Густав Густавович (1879 – 1937) – російський філософ і мистецтвознавець, провідний представник феноменології у Росії. Філософія у своєму розвитку, вважає Шпет, проходить три ступені: мудрості, метафізики й строгої науки. Шпет бачить у Гуссерля небезпеку натуралізму в ствердженні первинної даності за перцептивністю й небезпекою трансценденталізму у затвердженні „чистого Я”, як єдності свідомості. Він не заперечував наявності „невимовного”, але різко протестував проти його позначення як „речі в собі” або як якогось „містичного єднання”. Все виразимо дискурсивно, і лише те, що може бути раціонально з’ясоване, є, згідно Шпету, предмет філософії як точної науки.

СЛОВНИК ФІЛОСОФСЬКИХ ПОНЯТЬ

АБСУРД – поняття філософії А. Камю. У "Міфі про Сизифа" Камю прагне відповісти на питання: як, в чому знайти надію на позитивне буття у світі, в якому релігійна надія померла? Постулювавши початкове світовідчужання людини як абсурд, досліджує його як характеристику людського „буття-у-світі”, відчуженому й безрозсудному. Одночасно він характеризує абсурд як межу усвідомленості й ясності розуміння буття. Поєднання онтологічного й гносеологічного сенсів здійснюється у переживанні світ людиною, що випав з буденного перебігу життя або історії. Бачення абсурдності буття, що здійснилося, означає бачення своєї людської долі. Мужня чесність перед собою, героїчна готовність до боротьби, тверезість оцінки безпосереднього досвіду Камю протиставляє самогубству і „філософському самогубству” (релігії, мифосознанню, утопіям тощо) як варіантам відходу життя й думки від страхотливо-тверезого бачення абсурдності існування.

АКСІОЛОГІЯ (греч. ахія – цінність, logos – слово, учення) – філософська дисципліна, занбимающаяся дослідженням цінностей як сенсотворюючих підстав людського буття, задаючих спрямованість й мотивованість людського життя, діяльності й конкретним діянням і вчинкам.

БУТТЯ – категорія, що фіксує основу існування (для світу в цілому або для будь-якого різновиду того, що існує); у структурі філософського знання виступає предметом онтології; у теорії пізнання розглядається як базисна для будь-якої можливої картини миру і для всіх інших категорій. Перші спроби дозволу проблеми джерела існування того, що є – у мифологіях, релігіях, у натурфілософії перших філософів. Філософія як така ставить за мету перш за все знаходження справжнього (на відміну від кажимого) буття та його осмислення (або – участь у ньому).

ВОЛЯ ДО ВЛАДИ – основне поняття у філософії Ф. Ніцше, використовуване їм для позначення його субстанціальної основи і фундаментальної рушійної сили. Це те, за допомогою

чого все повинно кінець кінцем тлумачити і до чого все повинно бути зведено. Суть оригінальної концепції витікає з критичної вимоги філософа про „переоцінку всіх цінностей”. Від осмислення „помилкових” цінностей сучасного йому миру Ніцше переходить до аналізу його якнайглибших бытийствених підстав, бачивши останні в приматі ratio, домінування істини над життям, бо тільки вона – життя – може і повинна бути кінцевою метою всіх людських прагнень, „єдиною метою моєї волі”.

ГРА – поняття, в трактуванні Й. Хейзінга добровільна дія або заняття, що здійснюється усередині встановлених меж місця і часу по добровільно прийнятих, але абсолютно обов'язкових правилах з метою, ув'язненою в нім самому, супроводжуване відчуттям напруги й радості, а також свідомістю „іншого буття”, ніж „буденне життя”.

ГУМАНІЗМ (лат. *humanitas* – людяність) – світогляд антропоцентризму, що піддається осмисленню й рефлексії у канонах ціннісних підходів Ренесансу і пізніших філософських систем. Постулював вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу значущість людини; проголошує вне- і антилюдським все, що сприяє його відчуженню і самоотчужденню; відкидає ідею пріоритету ідей й істин „надлюдського” походження у ряді феноменів посюстороннього миру.

ДАО (кит. – Бог, слово, логос, шлях) – поняття старокитайської філософії, що позначає те, що: не маючи ні імені, ні форми; будучи вічно єдиним, незмінним, нескороминущим, таким, що існує від віку; будучи нечутним, невидимим, недоступним для збагнення – невизначуваним, але досконалим; знаходячись в стані спокою і невідбутного руху; виступаючи першопричиною всіх змін, – є „матерью всіх речей”, „коренем всього”.

ДЕТЕРМІНІЗМ (лат. *determino* – визначаю) – вчення класичної філософії про закономірний універсальний взаємозв'язок та взаємообумовленість явищ об'єктивній дійсності, результат узагальнення конкретно-історичних і конкретно-наукових концепцій детермінізму. Головною стає

ідея про те, що всякий стан Всесвіту є наслідок попередніх і причина подальших її станів.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ (від позднелат. – ex(s) istentia – існування), або філософія існування, — один з найбільших напрямів філософії XX ст. Екзистенціалісти одностайні у своєму критичному відношенні до попередньої раціоналістичної філософії, філософії аналізу рефлексії. Вони дорікають класичному раціоналізму у відриві від живого конкретного досвіду людського існування у світі, в зосередженні уваги виключно на „епистемологічному суб'єкті як органу об'єктивного пізнання” (Марсель) і наданні абсолютного пріоритету „чистому суб'єкту”, суб'єкту *cogito*. Екзистенціалізм використовує і творчо розвиває гуссерлевський метод інтенціонального аналізу життя свідомості й гуссерлевську ідею „життєвого світу”. Він бачить своє завдання в дескрипції фактичного життя суб'єктивності, в описі структур, змісту, механізмів і режимів роботи індивідуальної свідомості, безпосередньо вплетеної в багатообразні форми людського самоосуществлення у світі.

ІДЕЯ — поняття, широко використовуване в різних філософських системах для позначення найбільш розвинених форм духу (пізніше – знання). Поняття ідеї є одним з центральних у Платона, позначаючи трансцендентний світ дійсного буття, за зразком якого існують речі плотської реальності. Це учення отримує розвиток в неоплатонизме й середньовічній філософії, які трактують ідею як ідеальні форми, за зразком яких божественний розум, а потім сам Бог творять речі.

ІНШИЙ — поняття сучасної філософії, що є персонально-суб'єктною артикуляцією феномена, позначеного класичною традицією як „своє інше” (Гегель) і що знаходить статус базового в рамках сучасного етапу розвитку філософії постмодернізму.

ІСТИНА — універсалія культури суб'єкт-об'єктного ряду, змістом якої є оцінна характеристика знання в контексті його співвідношення з наочною сферою, з одного боку, і зі сферою

процесуального мислення – з іншою. У класичній філософії оформляється дві принципово альтернативні парадигми трактування істини, – одна з них ґрунтується на принципі кореспонденції як відповідності знання об'єктивному положенню справ наочного світу (Арістотель, Ф.Бекон, Спіноза, Дідро, Гельвецій, Гольбах, Фейєрбах тощо), інша – на принципі когеренції як відповідності знання іманентним характеристикам ідеальної сфери: змісту Абсолюта (Платон, Гегель тощо), природженим когнітивним структурам (Августин, Декарт).

ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ (лат. intentio – прагнення, увага) – основне поняття феноменології Гуссерля. Цей термін, який був введений в середньовічній філософії, використовувався Brentano та Штумпфом для характеристики психічних переживань. Гуссерль, запозичивши поняття интенции у Brentano, оголосив його фундаментальною властивістю феноменологічної свідомості. На відміну від гносеологічної суб'єктивності неокантианства, що є замкнутою самосознаюча субстанція, феноменологічна свідомість завжди володіє початковою отнесенністю до наочності, тобто інтенціональністю. Інтенціональність як „свідомість про”, проектування наочності, виражає несамодостатність свідомості, яка може існувати лише при усвідомленні предмету, а не власних актів.

КАТЕГОРИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ (лат. imperativus – наказовий) – базове поняття етики Канта, що фіксує загальнозначуще етичне розпорядження, що має силу безумовного принципу людської поведінки. Як і в гносеології, в своїй практичній філософії Кант шукав загальні й необхідні закони, що визначають вчинки людей. Таким принципом волі, що визначає моральність наших вчинків, є, згідно Канту, загальна законодоцільність вчинку, а не якийсь певний, конкретний закон. Це означає, що Я завжди повинен поступати тільки так, щоб Я також міг бажати перетворення моєї максими (тобто мого особистого принципу) на загальний закон.

ЛЮДИНА – фундаментальна категорія філософії, що є смисловим центром практично будь-якої філософської системи. Філософське розуміння людини завжди розгортається не просто через реконструкцію його сутнісних характеристик, але через осмислення його буття у світі, людського світу, де „людина – це у відомому сенсі все”. У рамках історії філософії людина традиційно розуміється в єдності таких її основних модусів, як тіло, душа і дух.

МАТЕРІЯ (лат. *materia* – речовина) – філософська категорія, яка в матеріалістичній традиції позначає субстанцію, що володіє статусом першооснови (об'єктивною реальністю) по відношенню до свідомості (суб'єктивної реальності). Це поняття включає два основних значення: 1) категоріальний, такий, що виражає найбільш глибоку суть миру (його об'єктивне буття); 2) некатегорійний, в межах якого матерія ототожнюється зі усім Універсумом.

НАУКА – особливий вид пізнавальної діяльності, направленої на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про світ. Взаємодіє з іншими видами пізнавальної діяльності: буденним, художнім, релігійним, міфологічним, філософським збагненням світу. Наука ставить мету виявити закони, відповідно до яких об'єкти можуть перетворюватися у людській діяльності.

ПРАГМАТИЗМ (греч. *pragma* – справа, дія) – філософське учення, що розглядає дію, доцільну діяльність як центральну, таку, що визначає властивості людської суті. Представниками прагматизму були Пірс (автор терміну), Джемс, Дьюї (версія прагматизму – інструменталізм) тощо. Цінність мислення, згідно прагматизму, обумовлюється його дієвістю, ефективністю як засобу для досягнення успіху, для вирішення життєвих завдань. Мислення – засіб пристосування організму до навколишнього середовища з метою успішної дії.

ПРАКСЕОЛОГІЯ – вчення про людську діяльність, про реалізацію людських цінностей у реальному житті. Область соціологічних та економічних досліджень, яка розглядає різні дії або сукупності дій з погляду встановлення їх ефективності.

Термін вперше використаний в 1890 р. Альфредом Еспинасом. Розвиток праксеології був продовжений Людвигом фон Мізесом. Найбільш розробленим розділом праксеології є економічна теорія в її „австрійском” варіанте. Певні аспекти праксеології розвивалися польським вченим Т. Котарбиньським.

ПРОСВІТНИЦТВО – під просвітництвом прийнято розуміти культурно-ідеологічний і філософський рух суспільної думки, відрізняється цілим рядом загальних рис, серед яких: демократизм, пов'язаний з необхідністю залучення до культури й знання широких шарів суспільства; раціоналізм, що означає віру в необмежені можливості людського розуму; історичний оптимізм, віра в прогрес науки й суспільства, у наявність єдиних цілей історичного розвитку. У строгому сенсі слова просвітництво вперше оформляється у Франції – країні, де його основні риси виразилися з найбільшою класичною чіткістю й радикальністю, набуваючи найбільш яскравих і послідовних форм.

РАЦІОНАЛІЗМ (лат. ratio – розум) – певна загальна орієнтація й стилістика мислення, а також домінуюча лінія філософського розвитку, що йде від Платона аж до першої третини, – середини XIX ст. з властивими їй установками на розумність і природну впорядкованість світу, наявність у ньому внутрішньої логіки й гармонії, а також переконанням у здібностях розуму досягнути цей світ і влаштувати його на розумних началах. Концентованим вираженням подібного роду презумпції стала сакраментальна гегелівська теза – „Все дійсне розумно, все розумне дійсно”.

РЕАЛЬНІСТЬ (лат. realis – речовий, дійсний) – що все існує насправді. Як філософська категорія „реальність” позначає все суще. Разом з тим, в різних філософських ученнях реальність розуміється й трактується неоднозначно. Принципово важливим етапом розуміння й трактування реальності стала матеріалістична традиція (Маркс, Енгельс тощо), що затверджує наявність об'єктивної реальності (тобто матеріальній реальності, всього матеріального світу в цілому) і суб'єктивної реальності (тобто духовній реальності), яка, як

правило, ототожнюється зі свідомістю та її діяльністю. У сучасній теорії і практиці роль категорії „реальність” і концепцій реальностей істотно зростає.

РЕФЛЕКСІЯ – тип філософського мислення, що направлений на осмислення і обґрунтування власних передумов, вимагає звернення свідомості на себе. У філософії рефлексія є фундаментальною основою як власне філософствування, так і обов'язковою умовою спроб конструктивного його подолання. Починаючи з Декарта, рефлексії додається статус основного методологічного принципу філософії. У цьому контексті рефлексія припускала перехід до наочного розгляду свідомості разом з переходом до самосвідомості, тобто до саморефлексії.

САМОСВІДОМІСТЬ – (само-зі-знання) протилежне усвідомленню зовнішнього світу (об'єкту) переживання єдності й специфічності „Я” як автономній (окремій) суті, наділений думками, відчуттями, бажаннями, здібністю до дії. Включає процеси самопізнання (само-пізнання), самоідентифікації, самовизначення. Зовні виявляється як система самооцінок, що пред'являються (явно і неявно), й оцінок інших, що поміщається в підставу моделі пізнавальних і соціальних дистанцій, що дозволяють мені визначати моє місце в системі зв'язків, що складаються поза мною, і відносин як в теоретичному, що задається, так і практичному їх зрізі, а також виробляти механізми самоствердження мене у світі й самозахисту мене від світу, що визначають індивідуальні якості особи.

СВОБОДА – універсалія культури суб'єктного ряду, що фіксує можливість діяльності й поведінки в умовах відсутності зовнішнього цілепроектування. Разом з тим в історико-філософській традиції задається й ширше розуміння свободи, що інтерпретується не тільки стосовно цілепроектування (суб'єктній діяльності, що становиться), але і до можливості реалізації цього цілепроектування (об'єктивно-наочна складова діяльності). Відсутність зовнішнього цілепроектування ще немає гарант справжньої свободи, бо не знімає зв'язаності діяльності умовами її протікання. Розуміння останніх як

об'єктивні задає традицію усіченого розуміння свободи: від фаталізму в його як іраціоналістських (типу астрології), так і раціоналістських (Локк, Спіноза, Лаплас) трактуваннях – і до марксистського визначення свобода як „пізнаній необхідності” і концепції „іронії історії” Р.Нібура, що фактично зводять свободу до несвободи від "необхідності".

СИМВОЛ – категорія культури і збірне поняття; ми можемо сказати що в цьому аспекті він є *віддзеркалення* природного буття і культурно-значуще *вираження* його. Вираз і є трансформоване віддзеркалення; культурна творчість зростає з природи, об'єктивно даного світу і є продовженням цього світу й перетворенням його.

СЕНС ЖИТТЯ – регулятивне поняття, властиве будь-якій розвиненій світоглядній системі, яке виправдовує й тлумачить властиві цій системі моральні норми, показує, в ім'я чого необхідна діяльність. Соціальне положення індивідів, груп, класів, їх потреби й інтереси, прагнення й очікування, принципи й норми поведінки визначають зміст масових уявлень про сенс життя, які при кожному суспільному устрої мають специфічний характер, хоча і виявляють відомі моменти повторюваності.

СУБ'ЄКТ і ОБ'ЄКТ (лат. subjectus – лежачий внизу, такий, що знаходиться в основі й objectura – предмет) – фундаментальні категорії філософії. Суб'єкт – носій субстанціальних властивостей і характеристик, що визначають якісні особливості об'єкту. Відповідно об'єкт – те, що знаходиться залежно від суб'єкта й позбавлене самостійної суті. Поняття суб'єкта й об'єкту не треба асоціювати з похідними від них категоріями „суб'єктивного” й „об'єктивного”.

СУТНІСТЬ (лат. haecceitas – цевість і quidditas – щойність) й **ЯВИЩЕ** – філософські категорії, що позначають: сутність – сукупність істотних властивостей та якостей речі, субстанціональне ядро самостійного суцього; явище – плотськи сприймаєма характеристика речі, вираження наявності сенсорно не задане суттю. За Кантом, явище – поняття – корелят „речі-у-собі”, за допомогою явища остання предстає

суб'єктові, що пізнає. Сутність у Канта об'єктивна (як "річ-сама-по-себе") і невичерпна у власному самобутньому існуванні. Кант був переконаний у тому, що те, чим річ є для нас („феномен“) і те, що вона є насправді („ноумен“), – це принципово різні характеристики світу.

ТРАНСЦЕНДЕНТНЕ І ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНЕ (лат. transcendens – що переступає, виходить за межі) – терміни схоластичної філософії, що фіксують специфіку трактування теїзмом буття Бога як незбагненого за допомогою людських здібностей й іманентно людського і що отримали згодом широке вживання у класичній і некласичній філософії завдяки Канту.

ТВОРЧИСТЬ – процес людської діяльності, що творить якісно нове, таке, що „ніколи раніше не було“, – матеріальні й духовні цінності. Творчість виникла в праці в наслідок здатності людини з матеріалу, що доставляється дійсністю, творити (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) нову дійсність (у будь-якій її формі), що задовольняє багатообразним суспільним потребам. Види творчості визначаються характером творчої діяльності.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ – напрям західної філософії ХХ ст. Хоча сам термін феноменологія використовувався ще Кантом і Гегелем, широкого поширення він набув завдяки Гуссерлю, який створив масштабний проект феноменологічної філософії. Феноменологія у розумінні Гуссерля – це опис смислових структур свідомості й предметностей, яке здійснюється у процесі „винесення за дужки“ як факту існування або буття предмету, так і психологічної діяльності направленої на нього свідомості.

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ – напрям в західно-європейській філософській думці, що склався в останній третині ХІХ ст. у Німеччині, і що здобув популярність, головним чином, в першій третині ХХ ст. У філософському плані у філософії життя сформувалася різка відмова від традиційного гармонізуючого системотворення і його головної рушійної сили – науки; акцент був зроблений на подоланні раціоналізму попередньої

філософської класики, оціненого як скороминуще історичне явище. Головним пафосом якої стало зіставлення розуму сил самого життя з її ірраціональністю, безпосередністю й принциповою недоступністю, для всякого раціонального осмислення.

ФІЛОСОФІЯ ТЕХНІКИ – це сукупність різних течій, шкіл, концепцій, що розглядають гносеологічні, світоглядні і антологічні проблеми розвитку техніки, науково-технічного прогресу (НТР) і долі технічної цивілізації. Ввів дане поняття Е. Каппа у роботі „Основні риси філософії техніки” (1877 р.). Основна ідея Каппа полягала в прагненні зрозуміти суть техніки, шляхом виведення її з розвитку самостійної природи.

ХАРИЗМА – поняття, етимологія якого указує на отримання якоїсь милості, благодаті, божественного дару. Узагальнюючи всю безліч конотацій, пов'язаних з цим поняттям, ми могли б сказати, що харизма має три значення. Перше указує на існування якоїсь універсальної сили, друге – на особисту енергію конкретної особи, події або речі, третє, – на враження, дія надається на нас цією харизматичною особою.

Навчальне-методичне видання

ВОЛКОВ О.Г.

ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Практикум

Підписано до друку 20.11.2014 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 15,75. Тираж 300 прим. Зам. № 1062.

Видавець

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20

Тел. (0619) 44 04 64

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 16.05.2012 р. серія ДК № 4324

Надруковано ФО-П Однорог Т.В.

72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграду, За

Тел. (067) 61 20 700

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477